

**LAND
SCHAPS
VISIE
2.0
DRENTSCHE
AA**

landschapsvisie Drentsche Aa

Deze landschapsvisie 2.0 is gemaakt door:

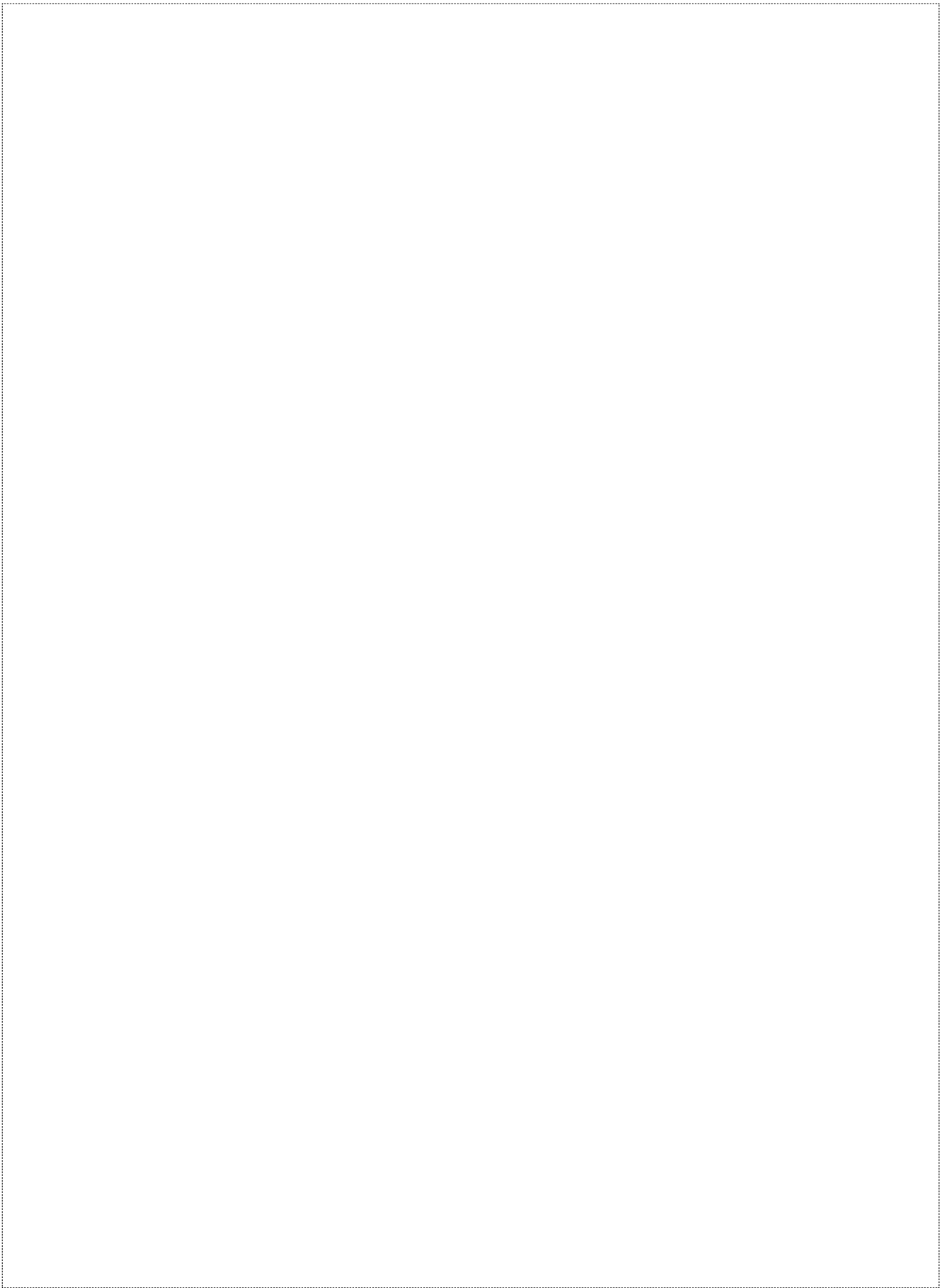
STROOTMAN
LANDSCHAPSARCHITECTEN

Funenpark 1-D
1018 AK Amsterdam
tel. 020-4194169
e-mail: bureau@strootman.net
www.strootman.net

Amsterdam, januari 2017

Deze landschapsvisie 2.0 is gemaakt in opdracht van:

Voorwoord

Geachte lezer,

Vóór u ligt een exemplaar van de landschapsvisie 2.0 voor het gehele stroomgebied van de Drentsche Aa. Het Drentsche Aa-gebied stond vanaf 1965 regelmatig op de lijst als potentieel Nationaal Park. Het Drentsche Aa-gebied heeft echter binnen haar grenzen 21 dorpen en gehuchten (met 35.600 inwoners) en bestaat voor meer dan de helft uit landbouwgrond. Hierdoor was zo'n Nationaal Park in traditionele zin (voornamelijk natuurgebied) geen optie. Zo is in 2002 gekozen voor een bijzonder Nationaal Park, met een verbrede doelstelling: het 'Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa' dat de eigen sfeer en identiteit heeft kunnen behouden. Vanaf 2007 is deze werkwijze 'uitgeklapt' naar het totale stroomgebied en vervolgens in 2013 vastgelegd in het Beheer-, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan Drentsche Aa 2.0 (BIO-plan 2012 - 2020)

Deze landschapsvisie is het vervolg op de eerste landschapsvisie uit 2004. De vorige landschapsvisie stond vooral in het teken van de tegenstelling tussen cultuurhistorische en ecologische ambities. Door de integrale, ontwerpende benadering heeft de landschapsvisie daar een zinvolle en productieve koers voor uitgezet. De komende jaren vragen diverse ontwikkelingen en nieuwe opgaven om een uitspraak in de landschapsvisie, zodat hieraan sturing kan worden gegeven. De klimaatopgave vraagt om het maken van keuzes om wateroverlast in lage gelegen gebieden en steden te voorkomen, het agrarisch gebruik verandert en Europese regelgeving in het kader van Natura2000 en de Kader Richtlijn Water zijn sturend aanwezig. Dit zijn 'harde' juridische kaders. Bovendien is de laatste jaren veel nieuwe kennis ontwikkeld op het gebied van landschapsecologie, cultuurhistorie, geomorfologie e.a., die vraagt om een afgewogen toepassing op de schaal van het gehele Drentsche Aa-gebied.

Sinds 2004 zijn er diverse grote en kleine projecten uitgevoerd, de inrichtings- en beheerplannen voor De Strubben-Kniphorstbos en het Ballooërveld en de belvedères. In 2015 was het 50 jaar geleden dat het 'Gedachtenplan Stroomdallandschap Drentsche Aa' werd gepubliceerd. Daar is uitgebreid bij stil gestaan in de 'Week van de Drentsche Aa' van maandag 29 juni tot en met zondag 5 juli 2015, met onder meer het congres 'Het experiment van de Drentsche Aa'. Toen is ook de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa uitgebracht; dit lijvige boek met veel nieuwe kennis sluit af met een hoofdstuk met aanbevelingen. Met in acht name van het vastgesteld BIO-plan 2012-2020 zijn deze aanbevelingen bij de voorliggende landschapsvisie 2.0 betrokken.

De landschapsvisie 1.0 heeft heel goed gewerkt: het Drentsche Aa-gebied ligt er prachtig bij, en ook na 12 jaar ligt de visie nog steeds bij veel partijen binnen handbereik en wordt er vaak naar verwezen. Het uitgebreide planproces in 2003-2004 met veel betrokkenheid van bewoners, belangengroepen en overheden heeft gezorgd voor een groot draagvlak in de streek, dat tot op de dag van vandaag voortduurt. Een kleine 2000 stuks van de landschapsvisie is verspreid, ook de herdruk is al enige tijd 'uitverkocht'.

Nast de waardering en ondersteuning voor de landschapsvisie was er ook veel waardering van buiten het gebied. Berno Strootman is voor de landschapsvisie in 2005 onderscheiden met de Hary de Vroome-penning. De landschapsvisie en de daaruit voortvloeiende plannen voor De Strubben-Kniphorstbos en het Ballooërveld zijn opgenomen in meerdere nationale en Europese jaarboeken voor Landschapsarchitectuur. Bovendien is de landschapsvisie in 2015 genomineerd voor de Gouden Piramide 2015: de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap. Nationaal en internationaal is het gebied gegroeid tot een inspirerend voorbeeld van hoe je samen zorgvuldig met erfgoed en natuur kan omgaan.

In 2015-2016 is de landschapsvisie uit 2004 breed geëvalueerd (bewoners, deskundigen, studenten, en een fotovergelijking 2004-2015). Op basis daarvan is deze geactualiseerde versie gemaakt. Het Overlegorgaan van Nationaal beek- en esdorpenlandschap wil voor de komende 10 jaar graag verder met deze geactualiseerde landschapsvisie als gezamenlijke inhoudelijke ambitie om de kwaliteiten van het Drentsche Aa-gebied te behouden en verder te ontwikkelen. Er is nu ruimte nodig om nieuwe verbindingen aan te gaan en naast de bescherming en het dagelijks beheer ook ruimte te zoeken voor het aangaan van experimenten.

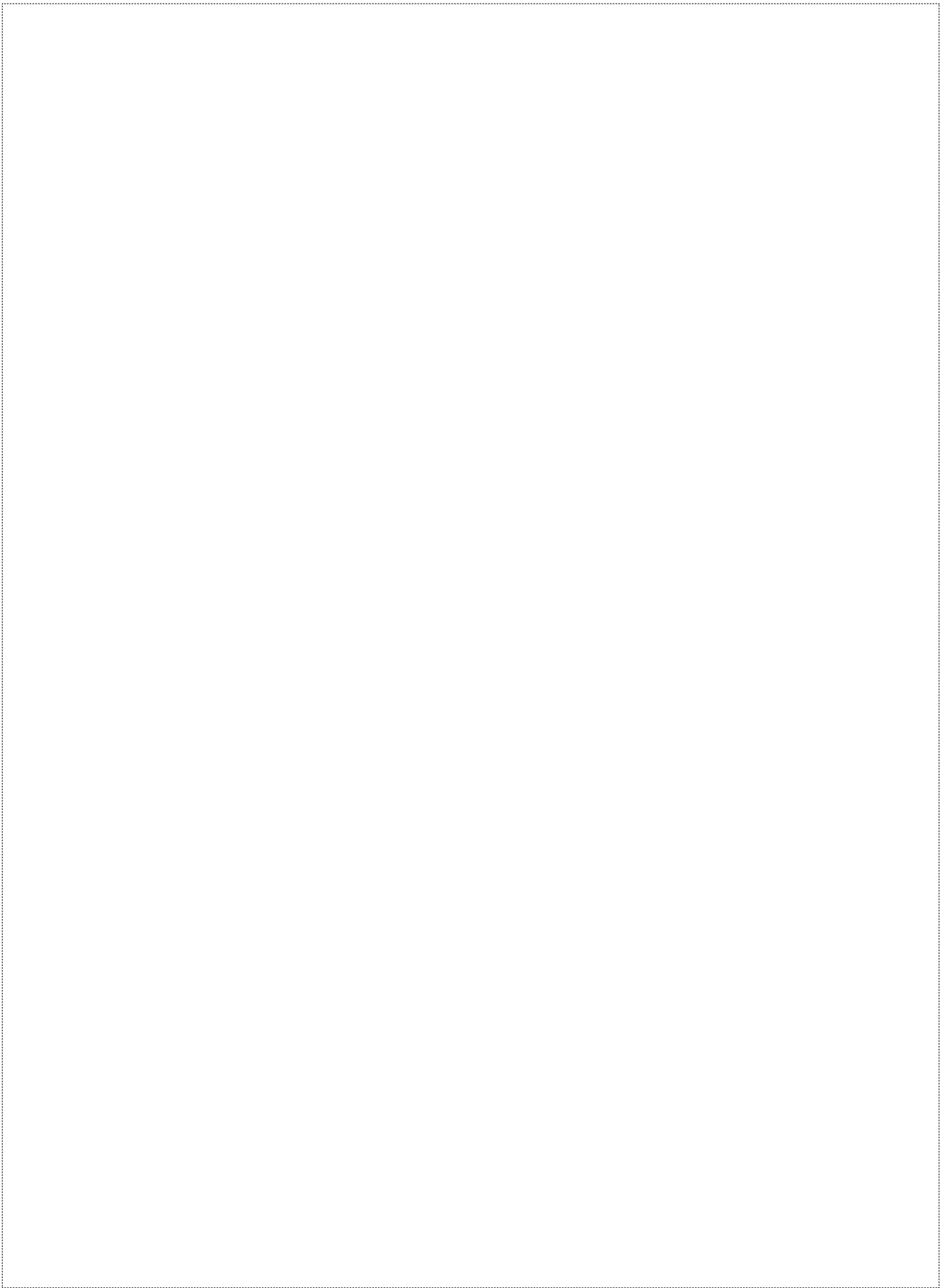
Kwaliteitsborging is een punt van aandacht. Het Drentsche Aa-gebied is nog steeds prachtig en zijn status als Nationaal Park, Natuurnetwerk Nederland en Natura2000-gebied meer dan waard. Er zijn de afgelopen 12 jaar geslaagde grote en kleine projecten gerealiseerd. Toch worden in de dagelijkse gang van zaken, met de beste bedoelingen, projecten gerealiseerd waar meer uitgehaald had kunnen worden, of die beter recht hadden kunnen doen aan het gedachtegoed van de landschapsvisie. Daarom is in deze geactualiseerde versie van de landschapsvisie ook een aantal procesmatige voorstellen opgenomen en een actievere uitvoeringsparagraaf.

In navolging van het toenmalige Belvédère-beleid (1999-2009), blijft het motto 'behoud door ontwikkeling' een centraal thema voor de landschapsvisie. Bij 'behoud door ontwikkeling' zijn de bestaande landschappelijke kwaliteiten het vertrekpunt voor de visie, die laat zien hoe nieuwe ontwikkelingen kunnen bijdragen aan een leefbaar en herkenbaar landschap. Een landschap waarin het goed toeven is voor boeren, burgers en buitenlui. Een landschap dat niet op slot wordt gezet maar waarin nieuwe ontwikkelingen een bijdrage leveren aan de toch al fenomenale kwaliteiten. Een landschap dat dankzij eeuwenoude menselijke beïnvloeding is geworden tot wat het nu is. En waarin het, mede door vernieuwende ontwikkelingen, ook in de toekomst prettig werken, wonen en recreëren is met een hoge belevingswaarde. Hoe dat voor het gehele stroomgebied van de Drentsche Aa - ruim 34.000 hectare van bron tot benedenloop - kan worden vormgegeven, is in deze visie beschreven, getekend en met illustraties verbeeld. Het Beheer-, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan Drentsche Aa 2.0 (BIO-plan 2012 - 2020) is hierbij het beleidskader voor het Nationaal Park Drentsche Aa.

Dankzij het feit dat deze visie niet alleen blijft hangen in relatief abstracte termen, maar ook een overzicht van op uitvoering gerichte projectvoorstellen bevat, kunnen alle partijen die betrokken zijn bij het wel en wee van het landschap van de Drentsche Aa onmiddellijk aan de slag om een bijdrage te leveren aan het beoogde 'behoud door ontwikkeling'. Mag ik ook u wederom uitdagen daar in de komende 10 jaar een bijdrage aan te leveren? Ik wens u veel leesplezier toe en heb vertrouwen in een constructieve inbreng van uw kant.

Hendrik Oosterveld,

Voorzitter van het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa.

Inhoud

1. Inleiding
pag. 6

**2. Beknopte
ontwikkelingsgeschiedenis**
pag. 10

3. Leidende principes
pag. 28

4. Visie - landschapseenheden
pag. 34

5. Visie - thema's
pag. 74

6. Voorbeelduitwerkingen
pag. 94

7. Uitvoering
pag. 104

Literatuurlijst
pag. 106

Colofon
pag. 108

Hoofdstuk 1 Inleiding

Aanleiding

Het stroomgebied van de Drentsche Aa vormt een cultuurhistorisch en landschappelijk zeer waardevol, redelijk gaaf gebied. Nergens in Nederland is een beekstelsysteem van deze omvang zo ongeschonden door de decennia van riuilverkavelingen en normalisatie gekomen. Ook de samenhang van het beekstelsysteem met het omringende esdorpenlandschap is nog aanwezig op een schaal die in Nederland heel bijzonder is. De cultuurhistorische, ecologische en landschappelijke waarden van het gebied worden gelukkig reeds lang erkend en het behoud ervan is ook in beleid en bestemmingsplannen vastgelegd. Desalniettemin is er – ook in dit gebied – sprake van conflicterende belangen en wensen vanuit de verschillende functies en van een proces van sluipende aantasting van de gaafheid van het gebied. Er is behoefte aan een visie op de ruimtelijke toekomst van het gebied als geheel, die sturing kan geven aan de ruimtelijke ontwikkeling ervan. Daarom is in 2004 de landschapsvisie Drentsche Aa gemaakt. Deze landschapsvisie 2.0 is daarvan de geactualiseerde versie.

Met de instelling van het Nationaal Park Drentsche Aa in 2002 is een proces in gang gezet om het cultuurlandschap van de Drentsche Aa, inclusief de aanwezigende natuurwaarden, toekomst te geven. In het Overlegorgaan zijn vrijwel alle betrokken instanties en eigenaren/beheerders in het gebied bestuurlijk vertegenwoordigd. Het Overlegorgaan heeft in 2003 opdracht gegeven voor het maken van de landschapsvisie en in 2015 voor de evaluatie en actualisatie daarvan, omdat er grote behoefte is aan een overkoepelende en kader scheppende landschapsvisie die de bestaande waarden en identiteit benoemt, een ruimtelijk beeld schetst van de gewenste toekomst en dit vertaalt naar concrete maatregelen.

De landschapsvisie Drentsche Aa is in 2004 gemaakt in opdracht van Staatsbosbeheer, als gedelegeerd opdrachtgever van het Nationaal Park Drentsche Aa. De visie 2.0 is gemaakt door Strootman Landschapsarchitecten in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer en Provincie Drenthe en onder begeleiding van een team van deskundigen (zie colofon). Parallel aan het actualiseren van de landschapsvisie is een 'Inrichtingsvisie beekdal Drentsche Aa' gemaakt, waarmee is afgestemd, en als onderdeel van de landschapsvisie is opgenomen (zie o.a. paragraaf 4.2).

Om in deze landschapsvisie op respectvolle wijze om te gaan met het resultaat van duizenden jaren landschapontwikkeling heeft een team van deskundigen (Hans Elerie, Theo Spek, Tjalling Waterbolk en adviesbureau RAAIP) in 2003 een cultuurhistorische inventarisatie van het Drentsche Aa-gebied uitgevoerd, die in geconcentreerde vorm is opgenomen in hoofdstuk 2 van deze landschapsvisie. In de afgelopen jaren is onder redactie van Theo Spek, Hans Elerie, Jan P. Bakker en Ineke Noordhoff in een team van 30 deskundigen gewerkt aan de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa, die in 2015 is verschenen. In dit monumentale werk wordt tot in detail de lange levensloop van dit bijzondere landschap beschreven: van de eerste geologische processen enkele miljoenen jaren geleden, via de prehistorie en cultuurhistorische tijd tot aan het moderne landschap van vandaag. Op basis van de landschapsbiografie uit 2015 hebben Hans Elerie en Theo Spek de tekst van hoofdstuk 2 waar nodig geactualiseerd.

Hoewel het historische landschap al vele tientallen jaren veel aandacht krijgt van de in het Drentsche Aa-gebied opererende partijen, is pas in de afgelopen tien à twaalf jaar een meer gericht cultuurhistorisch beleid uitgewerkt. De opkomst van de zogenaamde Malta-archeologie heeft gezorgd voor strengere randvoorwaarden voor bodemingrepen en de Modernisering Monumentenzorg heeft geleid tot betere ruimtelijke verankering van cultuurhistorie. De landschapsvisie uit 2004 en de daaruit voortvloeiende inrichtings- en beheerprojecten waarin natuurwaarden en cultuurwaarden integraal worden behandeld, vormen een stevige basis. In landschappelijk opzicht heeft ook het essenbeleid dat de Provincie Drenthe sinds het einde van de jaren negentig binnen haar provinciaal Omgevingsplan (POP) hanteert ontgenegelijk veel succes gehad. Er is geen enkele zandstreek in Noordwest-Europa waar essen zo goed bewaard zijn gebleven als in Drenthe. Ook hun aanduiding als provinciale kernkwaliteiten archeologie en aardkundige waarden in de Provinciale Omgevingsvisie heeft daaraan bijgedragen.

Doel

De landschapsvisie heeft de volgende doelstellingen:

- in beeld brengen van de aspecten waaraan het gebied haar landschappelijke en cultuurhistorische waarde ontleent en wat haar specifieke identiteit is;
- voorstellen doen voor situaties waar sprake is van strijdigheid van (sectorale) wensen en belangen, en richting geven aan toekomstige ontwikkelingen vanuit een historisch-landschappelijk en ecologisch perspectief;

- uitgaan van een basis met een duurzaam, robuust watersysteem, passend bij de vragen en opgaven van deze tijd (Klimaatopgave, Kader Richtlijn Water en Natura 2000) en het borgen van aanwezige waarden;
- bieden van ruimte voor het aangaan van nieuwe verbindingen en het uitvoeren van experimenten en verbinding leggen tussen natuur en cultuurhistorie met het landschap als integratiekader;
- bieden van een lange-termijn-perspectief op de ontwikkeling van het landschap;
- zorgen voor een breed draagvlak bij betrokken partijen doordat zij hebben meegedacht over de te nemen inrichtings- en beheermaatregelen, waardoor de visie integraal kan worden uitgevoerd;
- nader invullen van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie en formuleren van doelen voor inrichting en beheer vanuit landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief, in samenhang met gebiedsdoelen;
- ontwikkelen van creativiteit en verwerven van draagvlak bij de lokale bevolking voor beheer- en inrichtingsmaatregelen;
- kwaliteit in ontwerp en uitvoering van ruimtelijke plannen.

Belang

Een overkoepelende en kader scheppende landschapsvisie is voor de deelnemende partijen in het Drentsche Aa-gebied van groot belang om bij beheer en ontwikkelingsgerichte activiteiten vanuit de eigen rol en positie in het gebied bij te kunnen dragen aan behoud en versterking van de gebiedskwaliteit. Omdat de partijen deels verschillende rollen en (sectorale) posities innemen, verschilt het specifieke belang per partij.

Voor alle partijen in het Overlegorgaan geldt dus een tweeledig belang, namelijk het verkrijgen van specifiek op de eigen gebieden en specifieke taken toegeneden concrete kaders, gebaseerd op cultuurhistorische, ecologische en landschappelijke gebiedswaarden en het verkrijgen van één samenhangend overkoepelend kader voor het hele gebied vanuit het collectieve belang van het Nationaal Park Drentsche Aa.

Proces

In het gehele proces van de ontwikkeling van de landschapsvisie Drentsche Aa zijn de partners van het Nationaal Park Drentsche Aa nauw betrokken geweest. Ook de bevolking van het Drentsche Aa-gebied is uitgenodigd om de ontwikkeling, evaluatie en actualisatie van de landschapsvisie mee te maken en een actieve bijdrage te leveren. Voor de bewoners uit het gebied is eind 2015 een publieksavond georganiseerd waarin men kon meedenken en reageren op de ontwikkelde visie.

Daarnaast zijn bewoners, studenten en verschillende deskundigen betrokken bij de evaluatie van de landschapsvisie waarin de basis is gelegd voor het herijken van de visie naar de huidige tijd. Ook is een fotovergelijking gemaakt van plekken die in 2003 en in 2016 zijn gefotografeerd.

Op basis van de zo verkregen input is deze geactualiseerde versie gemaakt.

Ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie

De landschapsvisie Drentsche Aa is gemaakt volgens de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie. Deze strategie is gebaseerd op de overtuiging dat stilstand achteruitgang is en aanval de beste vorm van verdediging. Bovendien is het landschap altijd in verandering, en deze veranderingen kunnen –afhankelijk van de sturing die eraan wordt gegeven – zowel bijdragen aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit als daaraan afbreuk doen. Daarom moeten de ontwikkelingen in het landelijk gebied met zorg worden begeleid op een zodanige wijze, dat de ruimtelijke kwaliteit van het landschap wordt behouden en versterkt. Het streven naar een functioneel, mooi en duurzaam landelijk gebied is vastgelegd in de geactualiseerde Omgevingsvisie Drenthe (2014) en in de structuurvisies van de gemeenten in het Drentsche Aa-gebied.

BIO-plan 2.0

In 2013 is het Beheer-, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan Drentsche Aa 2.0 (BIO-plan 2012 - 2020) vastgesteld. Het BIO-plan is meer organisatorisch, planologisch en programmerend van aard (gericht op het 'wat'), terwijl de landschapsvisie meer ruimtelijk en ontwerpend van aard is (gericht op het 'hoe'). Beide plannen ondersteunen en versterken elkaar, waarbij het BIO-plan het beleidskader is voor het Nationaal Park Drentsche Aa, "Van brongebied tot benedenloop".

Landschapsbiografie: nieuwe experimenten

In de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa is sprake van het grote experiment in de zin van het omzetten van veel landbouwgrond in natuur gedurende de afgelopen 50 jaar, waarbij het beheer werd uitgevoerd door terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer. De komende jaren kan er op beperkte schaal ruimte komen voor experimenten. Terreinbeherende organisaties kunnen gaan samenwerken als ze terreinen beheren die aan elkaar grenzen.

STUDIEGEBIED

- plangrens studiegebied
- Nationaal beek- en esdurperlandschap Drentsche Aa

Sporen op het Ballooërveld

Nergens zo duidelijk als op het Ballooërveld toont het Drentsche landschap zijn rijke geschiedenis. Op deze foto, van na de uitvoering van het inrichting- en beheerplan voor het Ballooërveld, zijn bundels karrensporen zichtbaar die naar het zuiden op de kerk van Rolde afkoersen. Tussen de bundels liggen de rechthoekige akkers van de Celtic fields, daterend uit de IJzertijd. Karrensporen markeren de noord-zuidroute tussen Groningen-stad en Coevorden.

Boeren kunnen een rol spelen bij het beheer in aangekochte terreinen. Nieuwe collectieven van dorpsbewoners gaan in samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe ook steeds meer zorgdragen voor het landschapsbeheer in hun eigen dorpsgebied. Bij agrarisch natuur- en landschapsbeheer kan het accent worden verschoven naar landschapsbeheer. Subsidie daarvoor kan alleen nog worden aangevraagd door het collectief van de vereniging. Daardoor kan er

Nieuwe belvedere langs het Gasterensche Diep

In de Westersche Lage Landen is op een strategische plek een nieuw zitobject geplaatst. Door het verwijderen van struweel en enkele bomen, is vanaf de belvedere aan twee kanten zicht mogelijk in de lengterichting van het beekdal van het Gasterensche Diep. In de verte is de kerktoeren van Rolde zichtbaar geworden. De nieuwe belvederes bieden, ieder op unieke wijze, de gelegenheid om op de meest bijzondere plekken te genieten van de cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van het Drentsche Aa-gebied.

ruimte komen voor experimenten bij het beheer van landschaps-elementen door boeren en worden nagegaan in hoeverre belangen van boeren en landschap worden gediend. Hierbij kan ook worden gedacht aan aanpassingen van bureaucratische belemmeringen. Provincies, gemeenten, waterschappen, beheerders, boeren kunnen samenwerken bij het beheer van bermen en watergangen, zodat er een samenhangend netwerk ontstaat voor planten en dieren. Beheerders kunnen akkerreservaten aanleggen en op termijn zaden leveren van inheemse soorten voor akkerlanden van boeren. Verwerkende industrieën krijgen behoefte aan het produceren van speciale zuivelproducten, zetmeelproducten, en medicinale producten. Ook binnen het beheer van gescheperde kuddes bestaan binnen het concept van de heideboerderij nieuwe ideeën voor een nauwere verbinding tussen beweidingsgebieden en extensieve veehouderij. Proefboerderijen voor deze nieuwe vormen van landbouw passen in het Drentsche Aa-gebied.

Bij al deze experimenten moet rekening worden gehouden met doelen op gebied van natuur en landschap en is monitoring van de effecten voor natuur en landschap vanzelfsprekend. Bij de monitoring moet worden nagegaan in hoeverre de belangen van bijvoorbeeld aardkundige, cultuurhistorische en ecologische waarden (en daarbinnen die van planten, vogels insecten, vissen) op elkaar zijn afgestemd. Het Drentsche Aa-gebied staat sterk in de belangstelling van wandelaars, fietsers, ruiters en mountainbikers. Voor hen wordt het gebied steeds beter ontsloten. Voor de rust van dieren is het nodig te experimenteren met het afsluiten van paden in gebieden met een hoge padendichtheid. Dat veel recreanten op het Drentsche Aa-gebied afkomen is te danken aan het beheer van natuur en landschap. Een aspect dat aandacht verdient is de mogelijkheid dat de inspanningen van terreinbeherende organisaties en boeren meegefinancierd kunnen worden door recreanten.

Strubben Kniphorstbosch

Strubben Kniphorstbosch is een van de parels van het Drentsche Aa-gebied en verreweg het grootste archeologische rijksmonument van Nederland. Het gebied heeft een ongekende concentratie van archeologische waarden, die bovendien voor een groot deel zichtbaar zijn. Het opstellen en uitvoeren van een inrichting- en beheerplan heeft ertoe bijgedragen dat de weidsheid die het gebied ooit had weer terug is. Daardoor zijn ook zeer rijke ecologische gradiënten ontstaan, van gesloten naar halfopen en open landschap, en is de grote tijdsdiepte van dit landschap weer zichtbaar geworden.

Leeswijzer

Deze visie bestaat uit zeven hoofdstukken. Het volgende hoofdstuk bevat een beknopte ontwikkelingsgeschiedenis van het gehele plangebied. Op basis van de opvattingen van de opstellers van deze visie, die mede zijn gebaseerd op een groot aantal gesprekken met betrokkenen uit het gebied, worden in hoofdstuk 3 enkele leidende principes geformuleerd. Deze principes zijn sturend voor de wijze waarop invulling is gegeven aan de visie in de hoofdstukken 4 en 5. In hoofdstuk 4 wordt voor de drie belangrijkste landschapseenheden (beekdalen, essen en velden) nader ingegaan op de ontwikkeling en de huidige situatie, en wordt een gebiedsdekkende visie gepresenteerd. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op een aantal belangrijke thema's die de landschapseenheden uit hoofdstuk 4 overstijgen en in de meeste gevallen niet direct aan een kaartbeeld kunnen worden gekoppeld. Om te illustreren hoe de visie kan worden vertaald naar een lager schaalniveau, is in hoofdstuk 6 een aantal voorbeelduitwerkingen opgenomen. In hoofdstuk 7, ten slotte, is een lijst opgenomen van projecten die de komende jaren kunnen worden uitgevoerd.

Gebruik van de visie

Deze visie verwoordt en verbeeldt de gezamenlijke ambitie voor de ruimtelijke kwaliteit van het Drentsche Aa-gebied, van de in het Overlegorgaan

Ontwikkeling van bijzondere natuur

De laatste jaren is op verschillende plekken gestuurd op de ontwikkeling van bijzondere natuur, zoals de ratte bossen bij het Kienveen, in het brongebied van de Scheebroekerloop.

vertegenwoordigde partijen. Er zullen de komende jaren veel ontwikkelingen plaatsvinden in het Drentsche Aa-gebied, die van invloed zijn op de inrichting en de belevingswaarde. Vaak zullen dit ontwikkelingen zijn die niet in gang worden gezet door deze landschapsvisie maar een andere oorsprong hebben. Deze ontwikkelingen kunnen worden getoetst aan de landschapsvisie en aan de hand van de visie worden bijgestuurd. Als ontwikkelingsplan zet de visie zelf veranderingen in gang. Het Overlegorgaan kan de komende jaren projecten voorbereiden die bijdragen tot een herkenbaar landschap van de Drentsche Aa, en die door een goed ontwerp bijdragen aan het uitgangspunt 'behoud door ontwikkeling'. Naast een aantal gebiedsdekkende kaarten bevat deze visie een groot aantal bouwstenen die zich lenen voor een nadere uitwerking, maar die ook als input kunnen worden gebruikt voor andere plannen. Hoewel aan de landschapsvisie een uitgebreide inventarisatie ten grondslag ligt en voorstellen zo precies mogelijk zijn weergegeven, geldt voor alle voorstellen dat de locaties nader moeten worden geïnventariseerd en een verfijnd ontwerp moet worden gemaakt. Dat zal in overleg met de betrokken partijen worden gedaan, voordat wordt overgegaan tot concrete uitvoering. De omvang van het plangebied is immers zodanig groot, en de werkelijkheid zodanig verfijnd en complex, dat het onmogelijk is om voor het Drentsche Aa-gebied een landschapsvisie te maken die allesomvattend is.

Hoofdstuk 2 Beknopte ontwikkelingsgeschiedenis

2.1 Inleiding

Voor een goed begrip van het huidige landschap is inzicht in het verleden nodig. Het huidige landschap is namelijk een resultaat van duizenden jaren ontwikkeling. Inzicht in die ontwikkeling begint bij de geologie die beschrijft hoe de abiotische basis van het landschap in elkaar zit. Het reliëf dat is gevormd door geologische processen bepaalt de loop van het water en legt de basis voor bodemvormende processen. Het reliëf, de bodem, het water en het klimaat bepalen samen in grote lijnen de omstandigheden voor het leven van planten en dieren. Het geheel bepaalt de omstandigheden voor de mens, die op zijn beurt weer van grote invloed is geweest op landschap en natuur, met name de daarin voorkomende planten en dieren.

Keileemruggen

De keileemruggen liggen voornamelijk in twee richtingen: noordoost-zuidwest- en noordnoordwest-zuidzuidoost. De eerste richting is in een eerdere periode van de ijstijd ontstaan dan de tweede.

In de vele duizenden jaren dat het Drentsche Aa-gebied nu bestaat hebben mens en natuur elkaar voortdurend en vergaand beïnvloed. In elke periode op een andere manier. Lange tijd bepaalden de wetten van de natuur en de ritmen van de seizoenen het leven van mensen. Maar in de loop van de geschiedenis wist de mens steeds meer greep te krijgen op de natuur, zelfs zo sterk dat deze uiteindelijk bijna overal plaatsmaakte voor een volledig ingericht landschap. In de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa (2015) is dat proces stap voor stap beschreven en prachtig verbeeld. Onderstaande tekst en kaarten zijn daar een beknopte versie van.

Afwatering in drie richtingen

Het Drents plateau watert af in drie richtingen. Het systeem van de Drentsche Aa watert af naar het noorden.

2.2 Vorming van de basis van het huidige landschap

(200.000-5.000 jaar geleden)

Het Drentsche Aa-gebied is in geologisch opzicht deels een smeltwaterlandschap met fijn zand en potklei uit de Elster-ijstijd (475.000-410.000 jaar geleden), deels een keilemplateau uit de Saale-ijstijd (370.000-130.000 jaar geleden). Beide landschappen zijn doorsneden door beekdalen. De smeltwaterzanden, keilemplateaus en beekdalen zijn in het Drentsche Aa-gebied in aanleg grotendeels gevormd in de laatste drie ijstijden. Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (200.000 tot 130.000 jaar geleden) werd het noordelijk deel van Nederland bedekt door gletsjers. Deze gletsjers schoven vanuit het noordoosten en later ook het noordwesten over het Drentsche Aa-gebied en vormden zo het aardoppervlak.

In het huidige landschap is het hoogteverschil tussen het zuidelijk deel van het plangebied en het noordelijk deel ongeveer 21 meter. Het grootste deel van het gebied bestaat uit zandgronden, een kleiner deel uit veengronden.

De Drentsche Aa is een sterk vertakt stelsel van beken met twee hoofdtakken:

Hoogveengebieden

Op het Drents plateau liggen enkele grote hoogveengebieden. Eén daarvan ligt voor een deel binnen het stroomgebied van de Drentsche Aa.

een westelijke tak waarvan het Amerdiep, Anreperdiep, Deurzerdiep, Loonerdiep en Taarlosche Diep deel uitmaken en een oostelijke tak waartoe het Andersche Diep, Rolderdiep en Gastersche Diep toe behoren. Wie goed kijkt naar de loop van de verschillende takken van de Drentsche Aa ziet

Natuur en landschap in het Drentsche Aa-gebied

De basis van het landschap is geboetseerd door klimaat, aardlagen, reliëf, grondwater en bodem. Op en in dat 'abiotische' landschap hebben planten en dieren een plek gevonden om te leven: het 'biotische' landschap, ofwel het natuurlijke landschap. Daarop heeft de mens haar invloed uitgeoefend. In eerste instantie bescheiden, door te jagen en te verzamelen, maar later ook sterker, bijvoorbeeld door het kappen van bomen. Met de introductie van de landbouw (dat begint al bij de hunebedbouwers) is de mens planten en dieren verder gaan benutten en naar zijn hand gaan zetten. Daardoor veranderde het natuurlijke landschap in een halfnatuurlijk landschap. Daaronder verstaan ecologen een landschap waarin de soorten nog hetzelfde zijn als in het natuurlijke landschap, maar waarin het plantendek sterk van aanzien is veranderd. Als gevolg van de landbouw verandert een natuurlijk bos van eiken en berken met hier en daar een heideplantje bijvoorbeeld in een heideveld met hier en daar een eik en berk. Wanneer ook de soorten veranderen (meestal verdwijnen en worden vervangen door ingezaaide en aangeplante soorten), noemen ecologen het een cultuurlandschap. De mens heeft ook het abiotische landschap naar zijn hand gezet. Menselijke activiteiten als ploegen, ontwateren, afgraven of overbeiden, hebben geleid tot veranderingen in het abiotische landschap. Ook stuifzandlandschappen, prehistorische Celtic field-bodems en esgronden zijn ontstaan als gevolg van menselijk handelen. Dat geldt ook voor de moerassen en moerasbossen langs de beek, die zijn ontgonnen tot groenland en later geperceleerd en omringd met houtwallen. Dat noemen we het historische cultuurlandschap. Het Drentsche Aa-gebied is dus bij uitstek een historisch cultuurlandschap. De prachtige madelanden zijn het product van maaiende mensen en machies. De meeste slingers in de beek zijn niet rechtgetrokken in de ruiilverkavelingen van de afgelopen decennia, maar wel gemanipuleerd door middeleeuwen. De bossen zijn ver voor de jaartelling gebruikt voor vormen van landbouw. Daarna is de bodem weer begroeid geraakt en dat noemen we dus een halfnatuurlijk landschap. Akkers zonder 'akkeronkruiden', graslanden met alleen Engels raaigras en aangeplante naaldbossen noemen we cultuurlandschappen. 'Natuurherstel' is in dit opzicht een verwarrende term. Het gaat daarbij veelal om het vergroten van de ecologische kwaliteit van een gebied en zeker niet altijd om het terugbrengen van een landschap in een staat van lang geleden; vaak is dat niet eens mogelijk. De ecologische kwaliteit van een gebied kan soms worden vergroot door te 'vernatten', waardoor grondwaterstromen weer een grotere invloed krijgen op een gebied, zodat natuurlijke processen zoals veenvorming weer op gang kunnen komen. Als daarvoor verder geen beheer nodig is, komt dat in de buurt van een natuurlijk landschap. Maar feitelijk is het halfnatuurlijk; het blijft mensenwerk.

dat daarin twee richtingen duidelijk domineren: de richting noordoost-zuidwest en de richting zuidzuidoost-noordnoordwest. Deze twee hoofdrichtingen van de huidige beken zijn het directe gevolg van de stromingsrichtingen van het landijs tijdens de voorlaatste ijstijd. In eerste instantie schoof een ijstong vanuit het noordoosten naar het zuidwesten en vormde daarbij onder het ijs ruggen en geulen in dezelfde richting. In het Drentsche Aa-gebied volgen het Taarlosche Diep, Oudemolensche Diep en Anreper Diep dit oude geulenpatroon. Later schoof een ijstong vanuit het noord-noordwesten naar het zuid-zuidwesten en vormde geulen en ruggen in die richting. Omdat deze laatste fase het meest invloedrijk was, domineert deze het huidige landschap. Niet alleen stromen de meeste beken van de Drentsche Aa hoofdzakelijk in de richting ZZO-NNW, ook de belangrijkste keileemruggen in het gebied (Hondsrug, Rolder Rug) liggen in dezelfde richting. Overigens weten we nog steeds niet goed waarom de beek door verschillende zandruggen heen gebroken is, met als meest in het oog springende voorbeeld het Looner Diep. Wel is duidelijk dat zouttektoniek op verschillende plaatsen de loop van de beek heeft veranderd, bijvoorbeeld van het Gastersche Diep.

Na het afsmelten van de ijskap aan het einde van het Saalien was de zeespiegel nog lange tijd zeer laag. De toenmalige smeltwaterstromen hadden hierdoor een zeer groot verval en konden zich daarom zeer diep insnijden in de aan de oppervlakte liggende keileem- en zandlagen. Het patroon van diepe smeltwatergeulen dat hierbij ontstond, vormde de basis voor het huidige patroon van beekdalen van de Drentsche Aa.

Tijdens de laatste ijstijd (Weichselijstijd, 115.000 tot 11.700 jaar geleden) vond opnieuw een sterke erosie van de plateaus plaats. De hoofdgeulen van de Drentsche Aa sloeten zich toen tot een diepte van 15-20 m uit. Later werden deze dalen weer voor een groot deel opgewuld met zand, grind en leem. De inwaaiing van dekzand zorgde in veel beekdalen ook voor een kleinschalig dekzandrelief.

Met het warmer worden van het klimaat raakte het Drentsche Aa-gebied langzamerhand begroeid met een dicht plantendek. Doordat de zeespiegel sterk steeg en als gevolg daarvan ook de grondwaterstand in het Drentsche Aa-gebied, konden plantenresten in de nattere delen van het landschap niet goed verteren. In de beekdalen en op de natste delen van de plateaus trad dan ook op grote schaal verschillende vormen van veengroei op, afhankelijk van bodem en waterhuishouding ter plekke. Zo ontstond in de periode van 10.000 tot 5.000

GEOMORFOLOGIE

RUGGEN

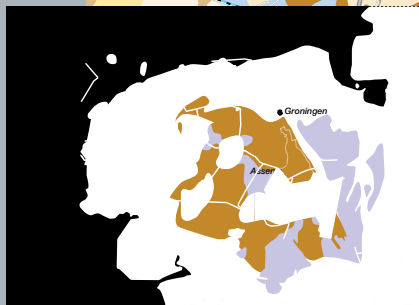
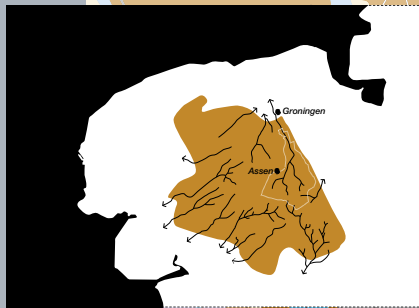
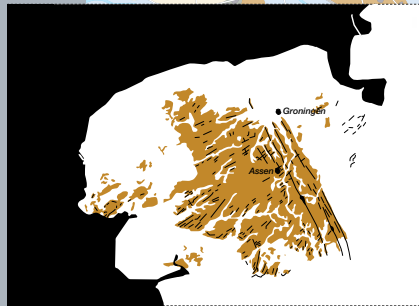
- keilemruggen
- stuifzand

VLAKTEN

- dekzandvlakten
- veenkoloniale vlakte
- hoogveen

LAAGTEN

- beekdallaagten
- open water
- veenjes
- bebouwde kernen

jaar geleden een beekdalsysteem met een zeer grote variatie aan milieutypen. Elk van deze milieutypen had zijn eigen specifieke ecosysteem en werd door de mens op zeer verscheiden wijze gebruikt.

De oorspronkelijke begroeiing op de hoge dekzanden bestond uit een gemengd loofbos met eik, linde, berk, els, iep en hazelaar. De beuk arriveerde pas enkele duizenden jaren geleden. In de dalen stond op de flanken meestal een gesloten elzenbroekbos of eiken-essenbos, in de lagere delen lagen vooral open zeggemoerassen. Op zeer slecht afwaterende natte delen van de plateaus konden plaatselijk ook hoogveengebieden ontstaan. Dit waren eveneens open landschappen, gekarakteriseerd door plantengemeenschappen van veenmossen en natte heiden.

2.3 Hoofdlijnen van de bewoningsgeschiedenis

Volgens de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa zijn in het Drentsche Aa-gebied ruim 3500 archeologische vindplaatsen bekend. Voor het merendeel gaat het hierbij om niet-zichtbare (pre)historische relicten, maar ook de wel zichtbare en bekende hunebedden, grafheuvels en Celtic fields vallen hieronder. De oudste sporen van menselijke aanwezigheid in het gebied behoren toe aan Neanderthalers en dateren uit het midden-Paleolithicum (50.000-100.000 jaar geleden). Sindsdien is de mens voortdurend aanwezig geweest in het Drentsche Aa-gebied.

De laat-Paleolithische en Mesolithische mens leefde vooral in en langs de beekdalen en op zandruggen rond watervoerende of waterhoudende laagtes zoals pingoruiens. De hoger gelegen gronden werden tussen 8000 en 5000 v. Chr. geleidelijk aan steeds meer bedekt met een dicht en ontoegankelijk gemengd loofbos. De in het gebied wonende jagers-verzamelaars pasten hun jachtstrategieën hier voortdurend op aan en gingen vanaf ca. 4000 v. Chr. geleidelijk aan over op landbouw als belangrijkste bestaansmiddel. Uit het Neolithicum (jonge steentijd) herinneren de hunebedden van de Trechterbekercultuur (3400-2800 v. Chr.) en de geïsoleerd of in groepjes bijeen liggende grafheuvels van de Enkelgraf- en Klokbekecultuur (2800-1900 v. Chr.) aan de eerste boerengemeenschappen in het gebied. Ook in de Bronstijd (1900-800 v. Chr.) werden aanvankelijk nog grafheuvels aangelegd, die op den duur echter werden vervangen door kleinere urnenveldheuveltjes en in de loop van de IJzertijd (800 v. Chr. - begin van de jaartelling) door nog kleinere brandheuveltjes. De lijnen die de grafheuvelgroepen in het landschap trekken, suggereren de aanwezigheid van prehistorische doorgaande wegen. Uit de Late Bronstijd tot en met IJzertijd stammen de nu nog op verschillende plaatsen in het landschap zichtbare Celtic fields. Deze akkercomplexen zijn te herkennen als een schaakbordpatroon van omwalde, rechthoekige percelen die toentertijd multifunctioneel werden gebruikt als huisperceel, als akker en als weidegebied. Celtic fields konden soms een omvang hebben van 100 ha. We kennen in het Drentsche Aa-gebied tot dusverre ongeveer twintig van dergelijke akkercomplexen. In de Late IJzertijd liep het bevolkingsaantal in heel Drenthe terug door onder meer bodemdegradatie en mogelijk ook een exodus naar de kort daarvoor opgeslbe kweldergebieden van Groningen en Friesland. Toch zijn ook uit de hierop volgende periode, de Romeinse tijd, bewoningssporen in het Drentsche Aa-gebied aanwezig, onder andere in de vorm van grafvelden. In algemene zin is vast te stellen dat de nederzettingen in het gebied vanaf het midden-Neolithicum tot de Vroege Middeleeuwen een semipermanent karakter hadden; men bleef enkele eeuwen of generaties op een plaats om vervolgens te verhuizen naar een nieuwe woonplaats in de omgeving.

Grote delen van het Drentsche Aa-gebied vertonen ook nu nog hun uit de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen daterende hoofdstructuur van gesloten dorpen met daartussen grote open ruimten zonder of met slechts spaarzame bebouwing. Dat beeld is vooral duidelijk in het gebied van Anloo, Eext, Anderen, Gasteren, Taarlo, Loon en Balloo. De Karolingische tijd (8e-9e eeuw) was een periode van economische vooruitgang, hetgeen onder meer blijkt uit het feit dat de boerderijen groter waren dan in de voorafgaande periode. Veel nederzettingen werden in de Karolingische tijd verplaatst. In Peeloo verlegde men de nederzetting bijvoorbeeld over een afstand van 800 meter. De kernen van de voor Drenthe zo kenmerkende essen stammen uit de Vroege Middeleeuwen.

Pas in de Frankische tijd (Vroege Middeleeuwen, ca. 800 na Chr.) kwamen de oudste dorpen min of meer op hun huidige plaats te liggen.

De basis van de samenleving werd vanaf de Late Middeleeuwen gevormd door de buurschappen, de boeren in een bepaald dorpsgebied. Zij waren de beheerders van hun collectieve gebied: de marke. De markegronden bestonden over het algemeen uit een stuk beekdal (met natte gras- en hooilanden), een es en woeste gronden (heide).

Boven de buurschappen stonden de kerspelen (een kerkgemeente, een parochie of een onderdeel daarvan) en daarboven weer de dingspelen (de rechtsgebieden). Het kerspel Anloo behoorde bijvoorbeeld tot het dingspel Oostermoer. Tot het kerspel Anloo behoorden bijvoorbeeld de (kerk)dorpen Schipborg, Anloo, Gasteren, Anderen, Eext en het buiten het Aa-gebied

vallende Annen. Het Rolder dingspel was van belang voor geheel Drenthe vanwege het Grollerholt waarin het "landschapsbestuur" vergaderde en de Ballerkuil waarin door de Etstoel recht werd gesproken. De Etstoel vergaderde ook in de kerken van Rolde en Anloo.

In verschillende marken zijn in de loop van de Middeleeuwen buiten de hoofddorpen dochternederzettingen ontstaan. Een goed voorbeeld is Kamps in de marke van Balloo. Soms zijn deze dochternederzettingen weer verlaten, zoals Lantinge bij Balloo. Soms ook groeide de dochternederzetting uit tot een klein gehucht dat soms later zelfs de status van een marke kreeg. Een voorbeeld is Oudemolen dat van Taarlo is afgesplitst.

Langs de benedenlopen van de Drentsche riviertjes ontstonden in de Late Middeleeuwen versterkte adellijke huizen (havezathes). In het Drentsche Aa-gebied was dat onder meer het geval onder Eelde (Vennebroek) en Glimmen (Huis te Glimmen).

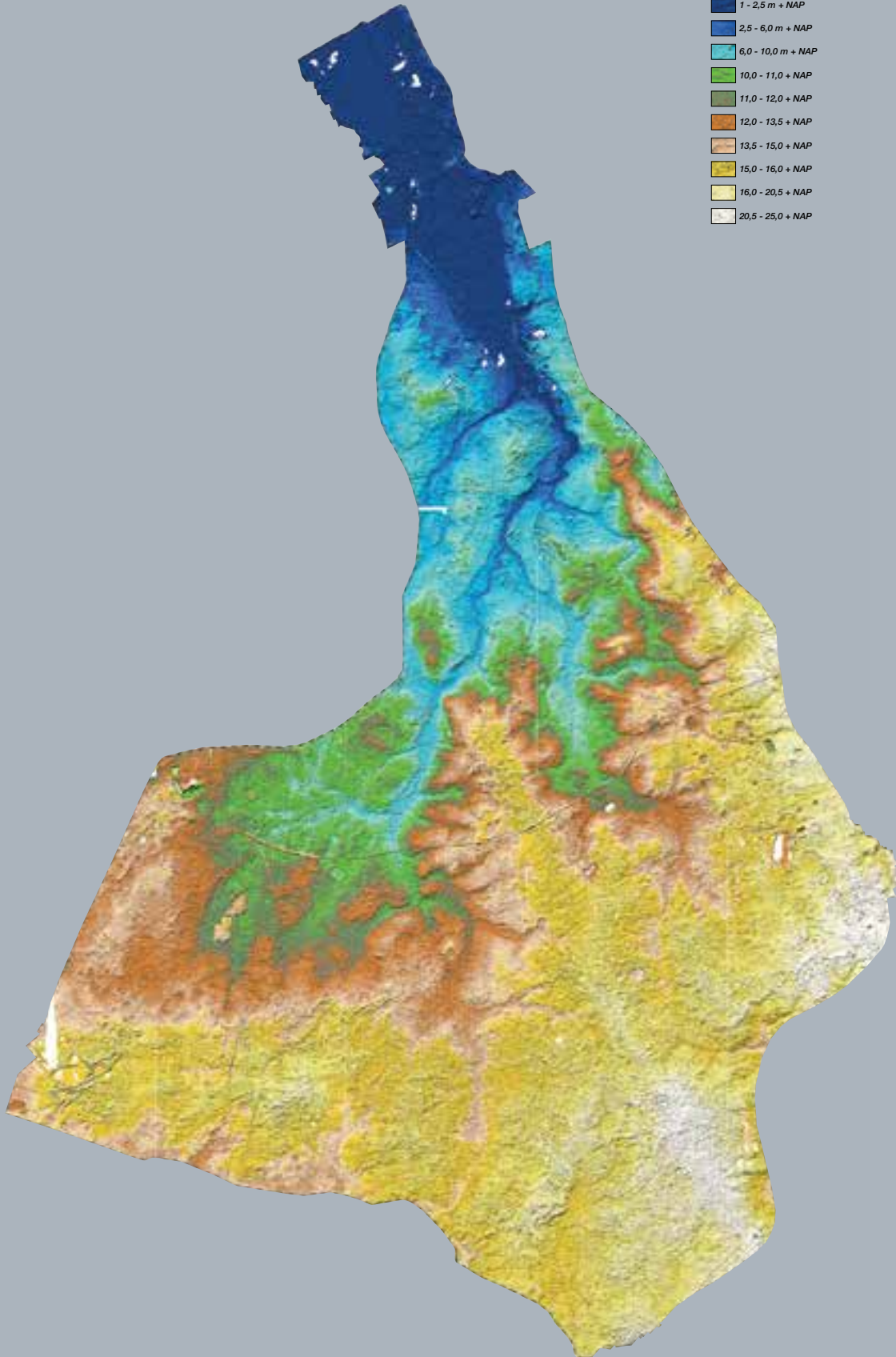
Het vanuit de kerkdorpen uitgaande stervormige wegennet is een wezenlijk onderdeel van de landschappelijke hoofdstructuur en getuigt van hun betekenis, die soms ook nog in de naam van de wegen tot uiting komt. Op sommige plaatsen manifesteren de oude verbindingswegen tussen de dorpen zich als wijd uitwaaierende bundels karrensporen door de heide, zoals op de Vijftig Bunder, in de Gasterse Duinen, in De Strubben-Kniphorstbos en op het Ballooërveld. Het doorgaande wegennet in Drenthe was vooral gericht op Groningen (daar zetelde een prefect), Coevorden (daar zetelde een kastelein) en Steenwijk. Waar de wegen beekdalen doorsneden ontstonden voordien, die herhaaldelijk met hout bereikbaar moesten worden gehouden. Belangrijke voordien in het Aa-gebied waren die tussen Balloo en Loon, tussen Balloo en Gasteren en tussen Rolde en Anderen. Op tal van hogere gronden in het Drentsche Aa-gebied zijn fraaie karrenspoorbundels te ontdekken, onder meer op het Ballooërveld, De Strubben-Kniphorstbos en bij Oudemolen.

Tot ver in de 17e eeuw was slechts een beperkt areaal laaggelegen hooilandjes langs de beken ontgonnen en door sloten of elzensingels omgeven. De hogere delen van de beekdalen waren toen nog niet of nauwelijks verkaveld. Ze bestonden uit een afwisseling van halfnatuurlijke graslanden, broekbossen en wilgenstruwelen die alle in gemeenschappelijk bezit waren en met kuddes runderen, varkens en schapen beweid werden onder leiding van herders. Net

HOOGTEKAART

- 1 - 2,5 m + NAP
- 2,5 - 6,0 m + NAP
- 6,0 - 10,0 m + NAP
- 10,0 - 11,0 m + NAP
- 11,0 - 12,0 m + NAP
- 12,0 - 13,5 m + NAP
- 13,5 - 15,0 m + NAP
- 15,0 - 16,0 m + NAP
- 16,0 - 20,5 m + NAP
- 20,5 - 25,0 m + NAP

0 1 2 3 4 5 km

BODEMKAART

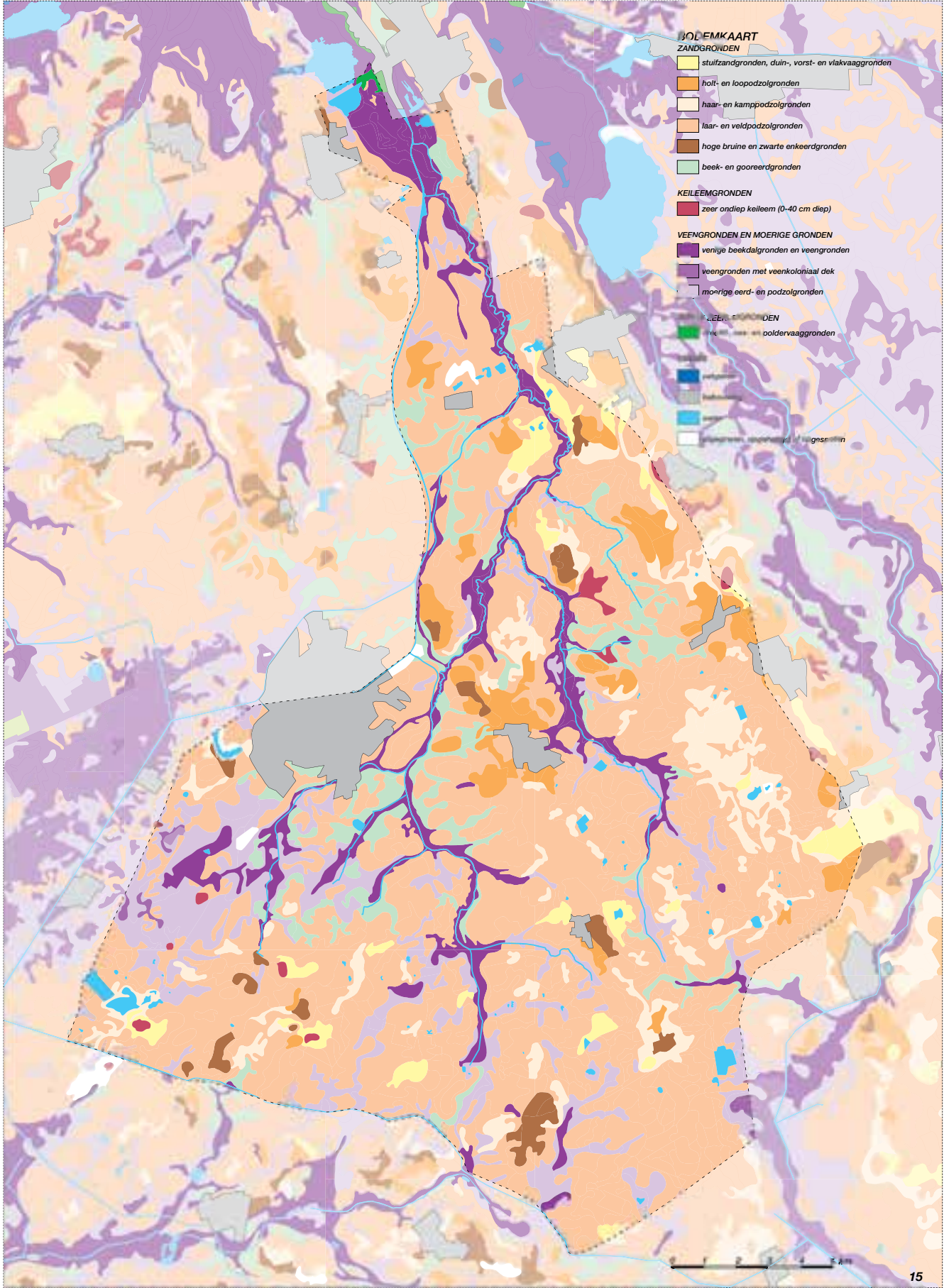
ZANDGRONDEN
stufzandgronden, duin-, vorst- en vlakvaaggronden
holt- en looppodzolgronden
haar- en kamppodzolgronden
laar- en veldpodzolgronden
hoge bruine en zwarte enkeerdgronden
beek- en gooreerdgronden

KEILEEMGRONDEN
zeer ondiep keileem (0-40 cm diep)

VEENGRONDEN EN MOERIGE GRONDEN
venige beekdalgronden en veengronden
veengronden met veenkoloniaal dek
moerige eerd- en podzolgronden

KLEI- EN LEEMGRONDEN
klei- en leem- en ooldervaaggronden

TOEGEVOEGDE GRONDEN
beek- en gooreerdgronden
klei- en leem- en ooldervaaggronden
moerige eerd- en podzolgronden
veengronden met veenkoloniaal dek
hoge bruine en zwarte enkeerdgronden
haar- en kamppodzolgronden
holt- en looppodzolgronden
stufzandgronden, duin-, vorst- en vlakvaaggronden

als het heideveld was dit halfnatuurlijke 'groenland' dus collectief bezit van de boeren. Alleen de huispercelen, de akkers op de es en de hierboven genoemde oudste hooilandjes waren particulier bezit. De akkers waren in feite alleen particulier bezit in de periode dat er gewassen werden verbouwd. Zowel vóór als na afloop van de oogst werden de essen collectief beweid.

De gemeenschappelijke gronden werden beheerd door de buurschappen. Het grootste deel van de gronden was in gemeenschappelijk bezit en werd begraaasd door kuddes. In eerste instantie ging het daarbij vooral om runderen, vanaf 1500 vooral om schapen. Tot het op grote schaal beschikbaar komen van kunstmest (ca. 1900) was de mens aangewezen op de natuurlijke vruchtbaarheid van de gronden. In het zandlandschap was deze vruchtbaarheid gering. Het belangrijkste landbouwproduct was graan, bestemd voor de eigen consumptie. Het vee (schapen), dat overdag graasde op de heidevelden en

's nachts in potstallen verbleef, werd voornamelijk gebruikt voor de productie van mest, waarmee de vruchtbaarheid van de akkers werd verbeterd.

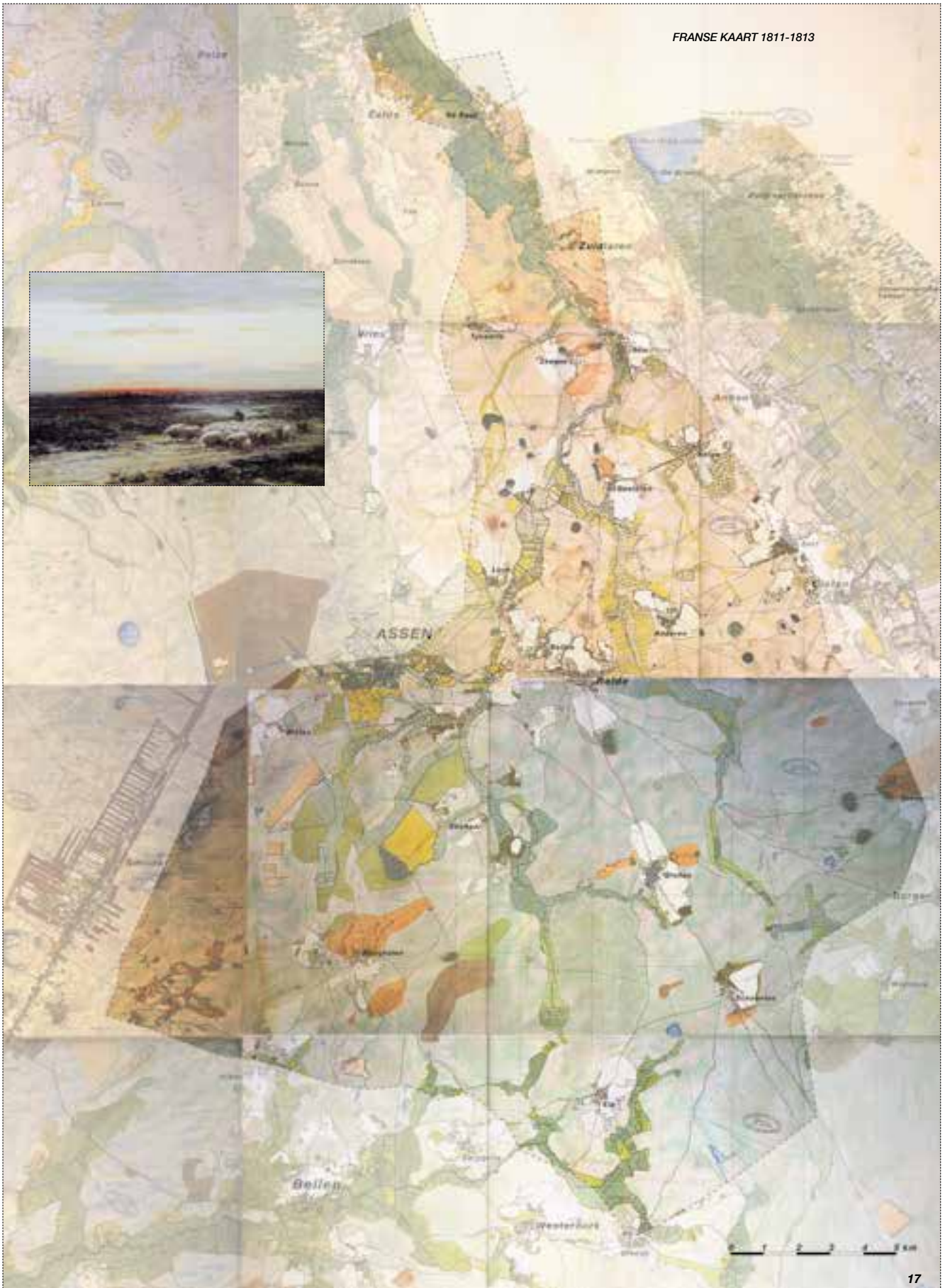
Vanaf ca. 1650 werd in deze regio de in de potstallen verzamelde mest, vermengd met heideplaggen en uitgespreid over de akkers, waardoor plaggendecken/ esdekken ontstonden. De Drentsche essen zijn soms veel groter dan elders in Nederland, maar het esdek is over het algemeen dunner.

Heide als grote landschappelijke eenheid
(Schilderij van Alphonse Stengel)

Het Drentsche Aa-gebied kent op tal van plekken landschapseenheden en landschapselementen van hoge ouderdom. Toch moeten we ook beseffen dat veel van het huidige landschap aanzienlijk minder oud is. In de 20e eeuw hebben namelijk twee zeer ingrijpende landschapsvormende processen plaatsgevonden: de heideontginningen uit de periode ca. 1880 – ca. 1950 en de ruilverkavelingen uit de periode ca. 1950 – ca. 1990. Beide hebben geleid tot een functioneel ingericht agrarisch landschap van grote kavels, rechte wegen en gegraven watergangen. Dankzij de bekende landschapsarchitect Harry de Vroome zijn veel ruilverkavelingslandschappen echter zodanig ingericht dat de landschappelijke hoofdstructuur van deze gebieden voor een belangrijk deel bewaard is gebleven door middel van strategisch gekozen beplantingen, uitgekiende ruimtewerking en wegenpatronen die herinneren aan vroegere structuren. Juist de bijzondere samenhang tussen het eeuwenoude organisch gegroeide esdorpenlandschap en het ingenieus ontworpen moderne landschap geven het Drentsche Aa-gebied zijn bijzondere karakter.

2.4 Franse Kaart

Op de kaart hiernaast is het landschap van het Drentsche Aa-gebied te zien in de jaren 1811-1813, de jaren dat de zogenaamde Franse Kaart werd vervaardigd. Dit is de oudste gedetailleerde, vlakdekkende topografische kaart van het Drentsche Aa-gebied. Deze kaart geeft een nauwkeuriger landschapsbeeld van de velden dan de topografische kaart van 1850. Op de Franse kaart staan meer details van reliëfvormen, zandverstuivingen en veentjes. Ook zijn grafheuvels en hunebedden en gebruiksvormen als veenputten en tijdelijke boekweitakkers gekarteerd.

2.5 Vergelijking beplanting en ruimtematen 1900 en 2000

Beplanting en ruimtematen 1900

De opgaande beplanting was in 1900 in grote lijnen beperkt tot de Hondsrug en de omgeving van Assen. Daarnaast waren de beekdalen goed herkenbaar door een grote hoeveelheid houtwallen en singels. Het grootste deel van het plangebied bestond uit heidevelden zonder noemenswaardige opgaande beplanting. In het plangebied kwam een groot scala aan ruimtematen voor, variërend van zeer besloten ruimten in het 'kamerjieslandschap' van de beekdalen met ruimtematen van soms 50 x 100 meter, tot zeer grote ruimte met ruimtematen tot 5 bij 6 kilometer! De rode ellipsen in de tekening geven een indicatie van de aanwezige ruimtematen.

Beplanting en ruimtematen 2000

De kaart met de beplanting in 2000 laat zien dat er nu veel meer opgaande beplanting is dan in 1900. Dat heeft geleid tot een geheel ander landschap dat veel beslotener is. De toename van de beplanting heeft geleid tot meer geborgenheid. De grote nieuwe bossen hebben een geheel nieuwe dimensie toegevoegd aan het gebied. De uitgesproken vergezichten zijn echter verdwenen, de torens zijn niet meer van verre zichtbaar. Ook de grote hoeveelheid kleine ruimten rond de beekdalen is sterk afgenomen. De uitersten in de ruimtematen zijn dus verdwenen. Daarnaast is een duidelijke ordening verdwenen; de beplantingsstructuur is nu erg gefragmenteerd. Het landschap is rommeliger geworden en aan het dichtgroeien. De belevingswaarde van het landschap is toegenomen door de nieuwe bossen, maar tegelijkertijd afgenomen door het ontbreken van vergezichten, van extreme contrasten tussen ruimtematen en door het verzwakken van de herkenbaarheid van landschapselementen als de beekdalen. In de periode tussen de eerste (2004) en deze versie van de landschapsvisie zijn enkele projecten gerealiseerd die het contrast tussen open en besloten landschap plaatselijk hebben vergroot. Het meest in het oog springende voorbeeld is het Ballooërveld, maar ook in De Strubben-Kniphorstbos, het Anlooërdiepje en het Amerdiepje zijn maatregelen genomen om het contrast tussen grootschalige open ruimten en kleinschalige besloten ruimten te versterken. Inmiddels zijn op sommige plekken maatregelen genomen waarbij dichtgegroeide gebieden weer open zijn gemaakt, zoals het Strubben-Kniphorstbos en het Ballooërveld. Deze gebieden zijn in deze vergelijking niet meegenomen.

Bos in Nederland

Nadat de hoeveelheid bos in Nederland eeuwenlang was afgenomen is het sinds 1800 (Nederland had toen 2 miljoen inwoners) toegenomen van 2,5% tot 8,7% van de oppervlakte van ons land. Drenthe was de meest bosarme provincie van Nederland en de enige provincie waar zo'n groot houttekort was dat dit moest worden geïmporteerd uit Duitsland.

Bos in Drenthe

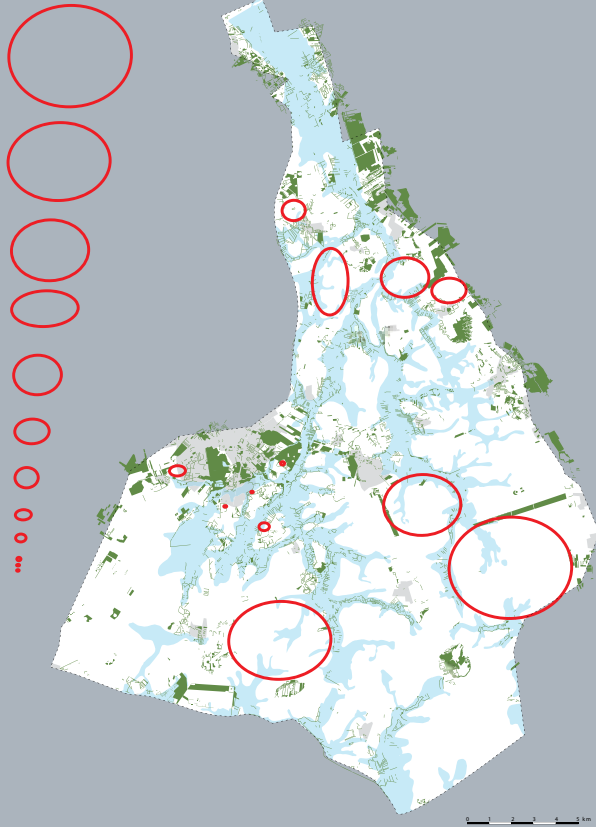
Ook in Drenthe is de hoeveelheid bos sterk toegenomen, ook nog in de afgelopen decennia. De afgelopen veertig jaar is de hoeveelheid bos in Drenthe nog met de helft uitgebreid.

Vergelijking beplanting 1900 en 2000

In de kaartuitsnede is de beplanting van 2000 groen aangegeven en de beplanting van 1900 in rood. De kaart laat zien dat maar weinig van de huidige beplanting ouder is dan 100 jaar. Alleen in de buurt van Assen vallen rode en groene elementen over elkaar heen. Ook is goed te zien hoeveel van de houtwallen en singels zijn verdwenen, waardoor de beekdalen minder goed herkenbaar zijn geworden. Het contrast tussen openheid en beslotenheid is voor een belangrijk deel verdwenen; de beplanting is gelijkmatiger over het gebied verspreid.

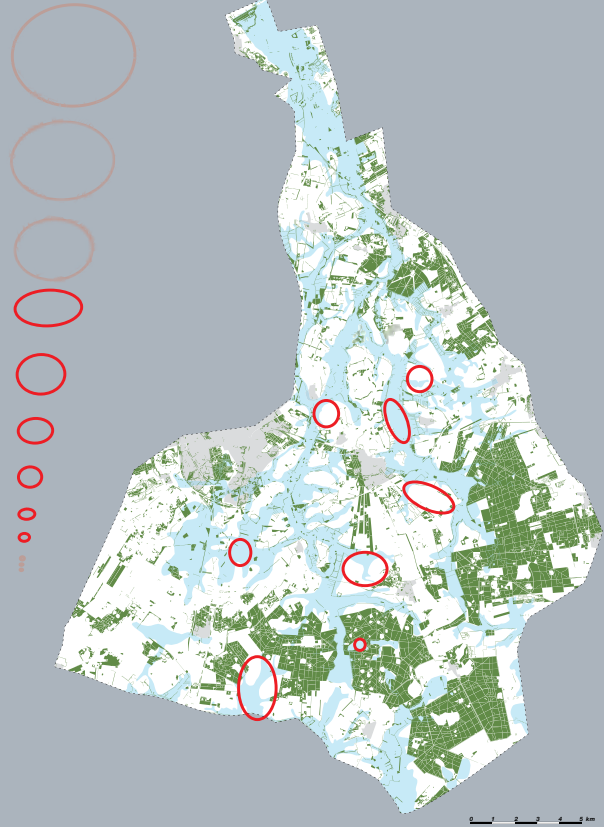
Voorkomende ruimtematen

1900

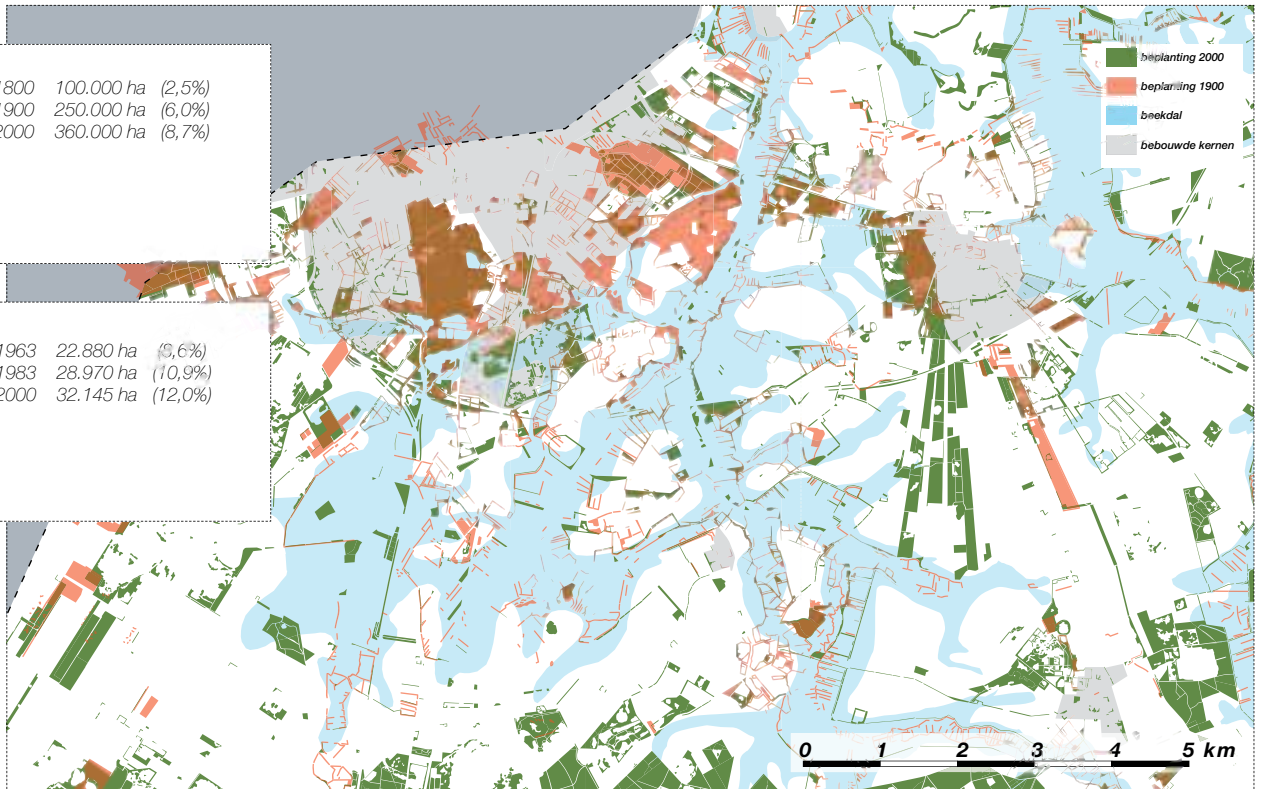
Voorkomende ruimtematen

2000

1800	100.000 ha	(2,5%)
1900	250.000 ha	(6,0%)
2000	360.000 ha	(8,7%)

1963	22.880 ha	(3,6%)
1983	28.970 ha	(10,9%)
2000	32.145 ha	(12,0%)

2.6 Ontwikkeling van het landschap

Om een indruk te geven van de ontwikkeling van het landschap in de afgelopen eeuwen is van een fictief stukje landschap op zeven momenten in de tijd de verschijningsvorm weergegeven. De basis hiervoor is ontleend aan het verhaal van Theo Spek in de landschapsgeschiedenis van De Strubben-Kniphorstbos (in: Elerie, Jager en Spek, 1993).

Fysisch-geografische ondergrond van een fictief Drents plateau-landschap

Het fictieve landschap bestaat uit drie eenheden: keileemplateau, dekzandlandschap en beekdallandschap. Verspreid over het gebied liggen enkele veentjes. De keileemplateaus waren relatief resistent tegen podzolïsatie, waardoor de natuurlijke bosvegetaties zich hier langer konden handhaven dan op de armere bodems, zelfs bij een zeker menselijk gebruik. De natuurlijke vegetaties in de dekzandlandschappen waren veel gevoeliger voor menselijke druk.

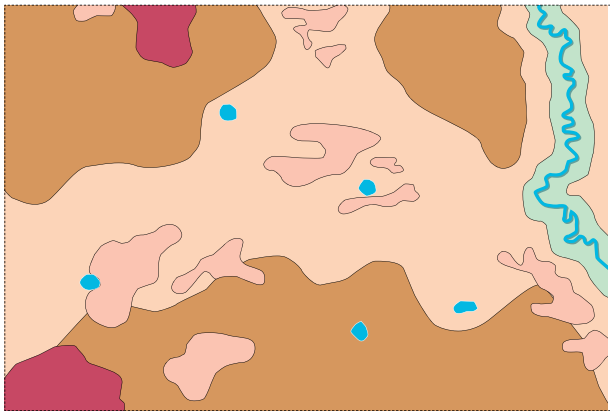
Heel opvallend in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Drentsche Aa-gebied is dat centrum en periferie in de loop der tijd van plaats verwisselen. Tot ongeveer 1000 voor Chr. was het occupatiepatroon vooral gericht op het dekzandlandschap. Via een overgangsfase die duurde tot ongeveer 400 na Chr. veranderde dit in een occupatiepatroon dat vooral is gericht op de keileemplateaus. De ligging van occupatiekernen en perifere woeste gebieden werden dus in de loop der geschiedenis volledig omgedraaid. De prehistorische occupatiegebieden werden in de middeleeuwen perifeer woestliggend gebied. De oorspronkelijk met zwaar bos begroeide keileemplateaus, die in de prehistorie perifeer lagen, werden de kerngebieden van het middeleeuwse esdorpenlandschap.

3000 vChr. (midden-Neolithicum)

Het Drents plateau was 5000 jaar geleden nog grotendeels bedekt met loofbos. In het bos lagen enkele kleine open plekken, voornamelijk rond nederzettingen en grafmonumenten. Op de keileemplateaus stond waarschijnlijk een zwaar ontwikkeld loofbos met linde, eik, hazelaar en iep. Op de dekzandgronden kwam minder linde en iep voor en meer berk. Het bos was hier ijler en transparanter met plaatselijk open plekken als gevolg van begrazing door groot wild. In dit transparantere bos leefde de Trechterbekerbevolking, die nu vooral bekend zijn om de hunebedden die ze hebben gebouwd. Ze maakten kleine open plekken in het bos door branden en kappen, die tijdelijk werden gebruikt voor akkerbouw (shifting cultivation). Na vertrek van de mensen groeide het bos weer dicht. De nederzettingen lagen vooral in de buurt van beken en vennen, veelal op korte afstand van de overgang van keileemplateau naar dekzandlandschap. In de buurt van deze plateauranden liggen ook de meeste hunebedden, omdat hier de grote stenen vrij dicht aan de oppervlakte lagen.

1200 vChr. (late Bronstijd)

Door de toenemende invloed van de mens begon het landschap aanzienlijk te veranderen. De hoeveelheid bos op het Drents Plateau nam langzaam maar zeker af, vooral in de dekzandlandschappen, die intensiever bewoond waren. Hier maakte het bos plaats voor heide. Het kappen en afvoeren van bomen leidde tot een aanzienlijke afname van de hoeveelheid voedingsstoffen ter plekke. Dit was een belangrijke oorzaak voor het uitloggen van de bodem. De onbewoonde keileemplateaus waren in die tijd nog vrijwel geheel bebost. Uiteindelijk leidde deze ontwikkeling tot een tweedeling in het landschap. De dekzandgebieden waren vrij open en bestonden vooral uit grazige heidevelden met struwelen en kleine bosjes. Hier lagen ook de nederzettingen met kleine akkercomplexen (Celtic fields). Nederzettingen lagen vaak op de overgang van bos naar heide en werden van tijd tot tijd over korte afstand verplaatst. De keileemgronden waren vrijwel onbewoond en begroeid met zwaar bos. De randen van deze bossen werden wat opener door beweiding. Beekdalen waren nog grotendeels begroeid met elzenbroekbossen.

KEILEEMPLATEAU - LANDSCHAP

- keileemstagnatieprofielen
- keileemververingsprofielen en moderpodzolen op keileem

DEKZANDLANDSCHAP

- haarpodzolen op dekzandkoppen
- veldpodzolen in dekzandvakte

BEEKDALLANDSCHAP

- beekdalgronden

— beekloop

● veentje

■ zeggen-en grasvegetatie

■ beekdalvegetatie

■ bosvegetatie keileemplateau

■ bosvegetatie vochtig keileemplateau

■ bosvegetatie dekzandlandschap

■ open vegetatie rond nederzetting

● veentje

— beekloop

-▲- nederzetting Trechterbeker-cultuur

▲ hunebed

■ elzenbroekbos, wilgenstruweel

■ zeggen-en grasvegetatie

■ bosvegetatie keileemplateau

■ bosvegetatie vochtig keileemplateau

■ bosvegetatie dekzandlandschap

■ open vegetatie rond nederzetting

■ grasrijke heide

● veentje

— beekloop

-▲- nederzetting Bronstijd

● Grafheuvel/urnenveld Bronstijd

400 vChr. (midden-IJzertijd)

In het laatste millennium voor Christus kwam de ontbossing in een stroomversnelling. De oppervlakte heide nam navenant toe. Voornaamste reden was de toename van de bevolking. Ook het aantal nederzettingen nam toe. Door ontbossing en bodemdegradatie werden de dekzandgronden steeds minder aantrekkelijk voor bewoning en landbouw. Door de steeds grotere afwezigheid van beplanting nam ook de invloed van de wind toe, waar de akkers onder begonnen te lijden. Op verschillende plaatsen begonnen verstuivingen op te treden. De oplossing voor deze problemen werd gezocht in een intensivering van het landbouwsysteem en in migratie naar andere gebieden. De intensivering vond plaats door introductie van het gemengd bedrijf, waardoor akkers bemest konden worden. De migratie vond deels plaats binnen het plangebied in de richting van de keileemplateaus. Deze bodems waren veel vruchtbaarder dan de dekzandgronden, waardoor de braakperiode kon worden verkort. Door de hogere vruchtbaarheid hoefden nederzettingen minder vaak te worden verplaatst. Uiteindelijk werden ze steeds vaker permanent. De kern van de bossen op de plateaus bevatten nog vrij veel loofbos, aan de randen ontstond echter een veel opener ontginningslandschap. Door het kappen van de bossen steeg de grondwaterspiegel aanzienlijk.

1400 na Chr. (volle Middeleeuwen)

In de laatste eeuwen voor Christus nam de bevolking af, evenals het aantal nederzettingen. Veehouderij speelde een belangrijke rol, vooral rundvee en in mindere mate paarden en varkens. Waarschijnlijk is er in de 4e-5e eeuw na Chr. een opleving geweest van de contacten tussen Drenthe en de omliggende gewesten. Vanaf de 9e eeuw trad er in Drenthe een groot aantal veranderingen op, die samen de aanzet vormden tot het esdorpenlandschap. Vanaf deze tijd lagen nederzettingen vast op hun plaats. De boerderijen werden groter en het aantal bijgebouwen steeg. Tussen de 9e en de 15e, en vooral in de 12e en 13e eeuw, werden rond de dorpen uitgestrekte essen ontgonnen. Bijna alle essen liggen op de keileemplateaus en werden in bos ontgonnen. Met de uitbreidingen van de essen en een toename van de bevolking in de 12e en 13e eeuw werden de bosmassieven op de keileemplateaus in toenemende mate geroid. Rond 1500 resteerde nog een aantal holten of strubben, die vooral op de meest zware keileemgronden lagen. De resterende bossen werden gebruikt voor beweiding, het kappen van geriefhout, het verzamelen van strooisel en varens en voor het akeren: het drijven van varkens in de bossen om ze vet te mesten met eikels. De essen werden bemest met een mengsel van dierlijke uitwerpselen en bosstrooisel of gemaaide heide. Vanaf de 11e eeuw werden de beekdalen ontgonnen en omgezet in grasland. Het hooi dat hier werd geoogst werd gebruikt als wintervoer voor het vee, omdat er te weinig bossen waren om bladeren voor het vee te snijden. De stroomlanden direct langs de beek werden geperceleerd met sloten en elzensingels. De hoger gelegen bovenlanden op de flanken van de beekdalen werden nog gebruikt voor collectieve beweiding met runderen. Door de relatief lage beweiddingsdruk bestond het gebied in deze tijd waarschijnlijk uit een parklandschap van heide met struwelen en bosjes van zomereik en berk. De heide was veel grasrijker en boomrijker dan in de eeuwen daarna.

1850 na Chr.

Rond 1500 is er een sterke opkomst van de schaapskudden in Drenthe. Vanaf die tijd werd ook de rundveestapel uitgebreid. Daardoor kwam veel meer mest beschikbaar. Vanaf de 17e eeuw werden in toenemende mate heideplaggen als vulstof gebruikt, die in de potstal of op het veld werden vermengd met de mest. Tussen 1450 en 1650 werden de essen nog flink uitgebreid. In de beekdalen werden nu ook de hogere weidegronden afgescheiden van de gemeenschappelijke marke. Deze groenlanden werden geperceleerd en voorzien van houtwallen en singels. De sterk toegenomen beweiddingsdruk zorgde voor een kaalslag van bos en heide. In de periode van 1450 tot 1800 verdwenen vrijwel alle nog resterende holten en strubbenbossen. De hoeveelheid grassen in de heidevelden nam af. Het resultaat van dit alles was het zeer open 19e eeuwse landschap dat is te zien op de topografische kaarten uit die tijd (zie pag. 13 en 19).

2004 na Chr.

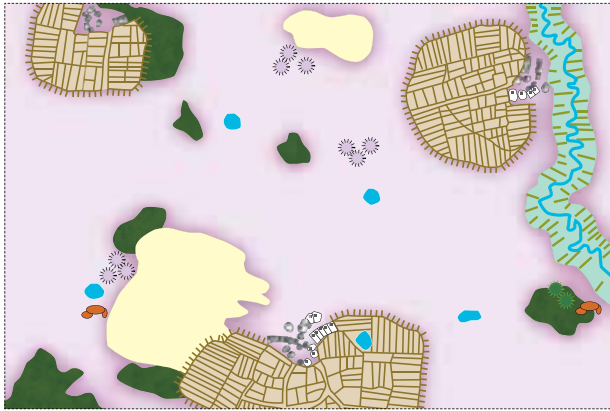
In de laatste eeuw van het vorige millennium is het landschap zeer sterk veranderd. Door introductie van het prikkeldraad waren houtwallen niet meer nodig. Door het op grote schaal beschikbaar komen van kunstmest waren de woeste gronden en de schapen niet meer nodig. De woeste gronden werden deels ontgonnen tot landbouwgronden en deels ingeplant met bos, vooral naaldbos. De dorpen breidden sterk uit, soms op de eeuwenoude essen. Er werden veel nieuwe wegen aangelegd om het autoverkeer te faciliteren. Beplantingen verloren voor een belangrijk deel hun functie waardoor ze op veel plaatsen verdwenen. De waterhuishouding werd stuurbaar. Voor het mogelijk maken van modernisering in de landbouw werden ruilverkavelingen uitgevoerd, die leidden tot perceelsvergoting, verwijderen en op andere plaatsen weer aanplanten van begroeiingen en het ongezien verdwijnen van veel (pre) historische relicten. Bodem, geologie en waterhuishouding werden steeds minder sturend voor de ruimtelijke organisatie van het landschap.

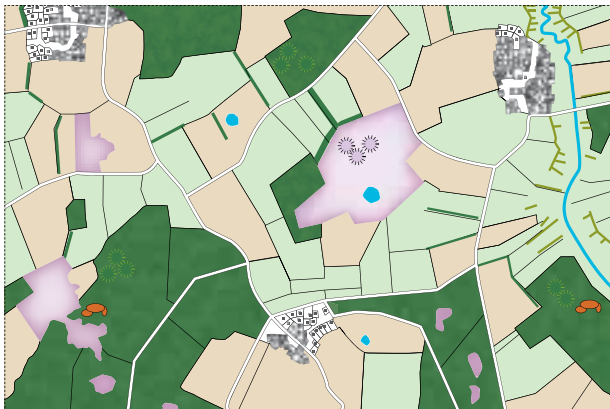
- elzenbroekbos, wilgenstruweel
- zeggen-en grasvegetatie
- eiken-beukenbos
- eiken-hulstbos
- eiken-berkenbos
- grasrijke heide
- stuifzand
- Celtic Field
- urnenvelden
- brandheuvelgroep
- veentje
- beekloop

- broekbos
- zwaar bos
- licht bos
- grasland
- grasrijke heide
- lokale zandverstuiving
- es
- eswal
- brink
- erf
- veentje
- beekloop

- madeland
- strubbenbos / holt
- heide
- stuifzand
- elzensingels / houtwallen
- es
- eswal
- erf
- veentje
- beekloop

- gemengd bos
- singels / houtwallen
- heide
- bouwland
- weiland
- dorpen
- wegen
- veentje
- beekloop

Het landschap van 1900

De drie kleine kaartjes op deze pagina illustreren de grote veranderingen in het landschap van de Drentsche Aa. Het bovenste kaartje laat schematisch het landschap van 1900 zien, met de duidelijk herkenbare beekdalen en de dorpen met essen en kerktorens die als bakens in een zee van heide staan.

2.7 Vergelijking ruimtematen en landschapsstructuur 1900-2015

In veel opzichten kan het huidige landschap worden beschouwd als een rudiment van het landschap van rond 1900. Daarbij gaat het vooral om de beekdalen, de essen en de dorpen. De toevoegingen van de afgelopen eeuw hebben het gebied veel bruikbaar gemaakt en nieuwe schoonheid toegevoegd maar ook veel kwaliteiten laten verdwijnen, met name in de afgelopen decennia.

Het landschap van rond 1900 werd gekenmerkt door zeer uitgestrekte heidevelden: desolate landschappen, waarin behalve heide nauwelijks enige begroeiing voorkwam. In vergelijking met het huidige landschap had het landschap van 1900 echter een aantal kwaliteiten die nu niet meer aanwezig zijn. In de eerste plaats gaat het daarbij om het enorme contrast tussen de openheid van de heidevelden en de beslotenheid van de beekdalen en esdorpen, een contrast dat nu veel minder sterk is. In de tweede plaats gaat het om de enorme helderheid van het landschap, doordat landschapselementen als beekdalen en essen zeer duidelijk herkenbaar waren. In de derde plaats bezat het toenmalige landschap een gaafheid die nu is verdwenen. Het landschap werd namelijk vrij eenduidig gebruikt, vanuit één agrarisch systeem, en dat leidde tot een eenduidig landschap.

Ook de landschappen van vóór 1900 hadden bepaalde kwaliteiten, die nu in veel mindere mate aanwezig zijn. De bossen die ruim 5000 jaren geleden door de hunebedbouwers werden aangetroffen moeten vanuit de huidige optiek een geweldige aanblik hebben gevormd. Uitgestrekte loofbossen met plaatselijk open plekken in een volledig evenwicht met de abiotische omstandigheden. De uitgestrekte kussens van doorstroomvenen in de beekdalen, die opzwellen en weer slonken, en die tot de Middeleeuwen aanwezig waren, moeten een indrukwekkende eenheid hebben gevormd. Ook het latere onderscheid tussen stroomlanden en de parkachtige halfopen landschappen van de bovenlanden, met lange gradiënten, zijn uit esthetisch en ecologisch oogpunt waarschijnlijk zeer de moeite waard geweest.

Belangrijke toevoegingen tijdens de afgelopen eeuw zijn de grootschalige bebossingen. Ze zijn weliswaar vrijwel allemaal aangelegd als productiebos en bestaan grotendeels uit relatief jong naalddhout, maar hebben een nieuwe kwaliteit aan het landschap toegevoegd, die aansluit op de kwaliteiten van bosrijke landschappen in de eeuwen vóór 1850.

Voor de toekomst van het landschap van de Drentsche Aa zijn al deze vroegere landschappen een belangrijke inspiratiebron.

Versnippering van de heidevelden

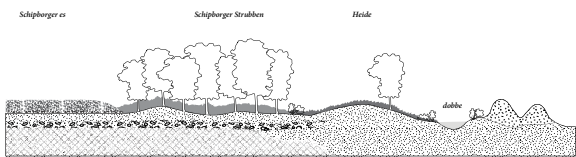
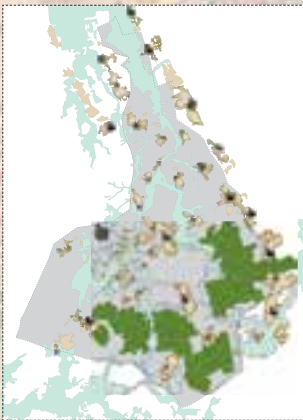
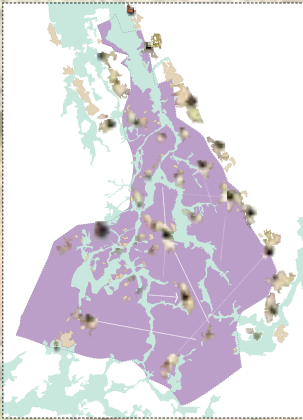
Het middelste kaartje laat zien welke heidevelden nu nog over zijn. Het is een sterk versnipperd beeld. De grootste velden zijn het Ballooërveld en het Noorderveld/Hijkerveld en het Wittenveld.

Heidevelden zijn deels bebost

Een groot deel van de heidevelden is in de loop van de vorige eeuw bebost. Vooral in het zuidelijk deel van het plangebied liggen grote bossen, zoals het Gasselterveld, het Drouwenveld, de boswachterij Hooghalen, de boswachterij Grolloo en de boswachterij Schoonloo.

Strubben

De omgeving van de meeste esdorpen is van oorsprong zeer bosrijk, getuige onder meer alle namen die eindigen op 'loo'. De huidige bossen zijn vrijwel allemaal heel jong en aangeplant in het kader van de grote heideontginningen. Van het oorspronkelijke bos resteren enkele fragmenten, zoals het bos van de Schipborger Strubben. De mens heeft de samenstelling van het bos echter wel sterk beïnvloed. Het is heel opvallend dat precies op de grens van een bodemkundige overgang (van een heidepodzol naar een moderpodzol), het bos overgaat in heide. In de afbeelding is een doorsnede te zien van de Schipborger Strubben in circa 1850 (Bron: Elerie, Jager en Spek, 1993).

eZlx	Y2lx	Hd1	Hd2	Vs	Hs	Zd1
keilcoflatou		dekanlandchap			stufanlandchap	

2.8 Toekomstige ontwikkelingen

Het bestaande landschap wordt vooral beschreven in hoofdstuk 4. Hier wordt kort ingegaan op toekomstige veranderingen.

In de eerste plaats zullen er veranderingen optreden als gevolg van ontwikkelingen in het waterbeheer, die deels samenhangen met veranderende inzichten over natuurontwikkeling, maar nog veel meer met grote veranderingen zoals de zeespiegelstijging en de bodemdaling. In de winter zullen de beken meer water te verwerken krijgen, in de zomer juist veel minder, maar de buien zijn veel heftiger. Ook om wateroverlast in de benedenloop bij de stad Groningen te voorkomen, zijn aanpassingen in het watersysteem nodig. Ook moeten maatregelen worden uitgevoerd vanwege de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW), die sinds 2000 van kracht is. Daarin zijn afspraken gemaakt die ervoor moeten zorgen dat uiterlijk in 2027 het water in alle Europese landen voldoende schoon (chemisch op orde) en gezond (ecologisch in evenwicht) is.

De landbouw is een dynamische sector, die voortdurend aan veranderingen onderhevig is; denk hierbij aan schaalvergroting, samenwerking, verbreding, intensivering of juist extensivering, de teelt van nieuwe gewassen of het toepassen van nieuwe concepten op het gebied van bijvoorbeeld mineralenmanagement en energie. De effecten die dit soort veranderingen op het landschap hebben, variëren per situatie.

Ook heel belangrijk zijn de veranderingen die optreden door natuurontwikkeling. Er is een proces gaande waarbij agrarische gronden worden overgedragen aan terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, die de gronden inrichten en beheren als natuurterrein, en waarbij agrarische gronden worden omgezet in bos en natuurterrein door boeren en bestaande particuliere landgoederen in eigen beheer. Het gaat daarbij onder andere om de realisatie van Nieuwe Natuur (NN, verwerving/functiewijziging en inrichting) en de ontwikkeling en het beheer van de Natura 2000-gebieden. Ook van belang in dit kader is het Beheerplan Natura2000-gebied Drentsche Aa en de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). In het kader van het 'Programma Natuurlijk Platteland – Realisatiestrategie Drentsche Aa' zal, in de periode tot 2027, 1.572 hectare worden ingericht, waarvan 636 ha nog 'obstakelvrij' moeten worden gemaakt voor functiewijziging van landbouw naar natuur.

Een andere nieuwe (ook landelijke) ontwikkeling is de opkomst van natuurbegraafplaatsen, zowel in bestaande natuurgebieden als in nieuw te ontwikkelen natuurgebieden en samenhangend met particuliere landgoederen in eigen beheer. De laatste jaren een populair model om het beheer van het landschap te financieren. Er is nog onvoldoende nagedacht over de effecten van deze ontwikkeling op bijvoorbeeld natuur en archeologie, of en onder welke voorwaarden dit in het Drentsche Aa-gebied wenselijk is.

Veranderingen in de dorpen verlopen meestal langzaam, maar hebben een groot effect. Er worden nieuwe wijkges bouwen, gebouwen gesloopt en bijgebouwd. De vraag naar wonen in dorpen is vrij groot.

Drenthe wil zich profileren als vrijetijdsprowincie. Omdat het Drentsche Aa-gebied landelijk gezien een grote aantrekkingskracht heeft op recreanten en recreatie een steeds belangrijker economische factor wordt, zal het gebied ook veranderen door de bezoekers en de faciliteiten die hiervoor worden geboden. Hierdoor is meer aandacht voor zonering en het (be)geleiden van recreatieve/toeristische/culturele activiteiten.

Ten slotte zorgt ook het verkeersbeleid voor belangrijke veranderingen. De toename van het autoverkeer en de inzichten over verkeersveiligheid leiden tot aanpassing van wegen en tot het aanleggen van vrij liggende fietspaden. De plannen die worden gemaakt in het kader van Duurzaam Veilig Verkeer hebben een enorm nivellerend effect op het gebied. Een ander voorbeeld is de N33. Die is sinds de landschapsvisie uit 2004 verdubbeld. Met de andere aanwezige belangrijke verkeersaders A28, N34 en het spoor zijn toekomstige ontwikkelingen in die infrastructuur denkbaar.

Harry de Vroome (r), landschapsarchitect en vanaf 1958 bij Staatsbosbeheer als 'consulent landschapsverzorging' verantwoordelijk voor Groningen en Drenthe, heeft in de periode van 1958-1983 een zeer belangrijke rol gespeeld in de transformatie van het Drentsche Aa-gebied. Hij was vanuit zijn functie intensief betrokken bij de ruilverkavelingen in het gebied. Hij heeft een belangrijk deel van het huidige landschap vormgegeven in een groot aantal landschapsplannen. Een cruciale basis voor het huidige landschap is gelegd in de publicatie 'Stroomdallandschap Drentsche A. Beschrijving en gedachtenplan met betrekking tot het beheer en agrarisch gebruik, de landschappelijke en recreatieve ontwikkeling' uit 1965 dat hij samen met Freek Modderkolk en Edgar Stapelveld (allen medewerkers van Staatsbosbeheer) maakte. Dit plan gaf de beslissende aanzet tot de bescherming van het Drentsche Aa-landschap. In wezen is toen de kiem gelegd voor het latere Nationaal Park en Nationaal Landschap Drentsche Aa. De ingrepen van De Vroome borduurden voort op de kenmerken van het oude cultuurlandschap en gaven daar een nieuwe invulling aan, zodat de bewoners er vooruit konden, terwijl de historisch gegroeide keten van dorp, es en beekdal ook na de ruilverkaveling leesbaar en ervaarbaar zouden blijven. Hij was in zijn tijd een van de weinigen die niet sectoraal dacht, maar het landschap integraal wilde bezien en maatregelen voor het verbeteren van de agrarische structuur op een gebiedseigen manier heeft ingepast. Hij nam daarbij alle rollen aan die nodig waren om zijn visie te realiseren: ontwerper, inspirator, luisterend oor en lobbyist. In de periode tussen 1965 en 1985 is het Drentsche Aa-gebied onder zijn invloed uitgereid tot het toplandschap van nu: in die periode heeft hij er bijvoorbeeld mede voor gezorgd dat er 80 procent meer landschapselementen kwamen, zoals houtwallen, geriefbosjes, dorpsrand-, brink- en esrandbeplantingen.

Hary de Vroome en Tjalling Waterbolk inspecteren een grafheuvel waarin een hut is gebouwd (1991)

Hoofdstuk 3 Leidende principes

Voorafgaand aan de visie wordt in dit hoofdstuk het fundament gelegd aan de hand van een aantal leidende principes en korte beschouwingen.

1. Een geïntegreerde benadering van het landschap

Het unieke van het Drentsche Aa-gebied is dat vrijwel alle kwaliteiten van het gebied met elkaar samenhangen. Ook zijn functies sterk van elkaar afhankelijk. De natuurwaarden hangen samen met de cultuurhistorische waarden, de cultuurhistorische met de landbouw, de landbouw met het watersysteem en het watersysteem met de natuur. De toeristische, recreatieve en woonkwaliteit van het gebied hangen met al deze factoren samen. Zowel op het vlak van ecologische, als cultuurhistorische waarden scoort dit gebied uitzonderlijk hoog. Het Drentsche Aa-gebied behoort tot de meest karakteristieke en gave onderdelen van het Drentsche esdorpenlandschap en vormt één van de meest gave zandlandschappen van de gehele Noordwest-Europese laagvlakte. De historische gelaagdheid van het landschap is nog in hoge mate compleet en in hoge mate van detail bewaard gebleven. Omdat in het Drentsche Aa-gebied alles met alles samenhangt, moet zeer terughoudend worden omgegaan met 'sectorale dominantie', dat wil zeggen dat de ene kwaliteit wordt geoptimaliseerd ten koste van andere kwaliteiten. Alleen als op een bepaalde plaats topkwaliteiten voor de ene functie aanwezig zijn of kunnen worden bereikt, en voor de andere functie de kwaliteiten beperkt zijn, kan worden overwogen de ene kwaliteit ten koste van de andere te ontwikkelen. Vanwege de sterke onderlinge samenhang van vrijwel alle kwaliteiten in het Drentsche Aa-gebied moet altijd een integrale kwaliteitsafweging worden gemaakt, voordat ingrepen in het landschap kunnen worden gedaan.

2. Het landschap spannender maken

Het landschap van de Drentsche Aa is nog steeds erg mooi en bijzonder. Maar het is de afgelopen eeuw op veel plaatsen aangetast door ruilverkavelingen, bebouwing of andere ontwikkelingen. Ook is het behoorlijk dichtgegroeid, waardoor vergezichten en doorkijkjes vaak niet meer bestaan. In de afgelopen 12 jaar zijn in het kader van de landschapsvisie 1.0 al diverse maatregelen genomen om vergezichten te herstellen, bijvoorbeeld in De Strubben-Kniphorstbos, op het Ballooërveld en in het kader van de nieuwe bevedères, maar er is nog veel meer nodig. Bovendien blijkt het openmaken van het landschap vaak een eenmalige ingreep te zijn, waarna het landschap snel weer dichtgroeit - een betere monitoring en beter beheer zijn daar op hun plaats. Ook in de komende 10 jaar zijn nog veel maatregelen nodig om het landschap spannender te maken, door het maken van nieuwe bevedères, het herstellen en in stand houden van de bestaande bevedères, door grotere contrasten tussen openheid en beslotenheid te maken, door identiteiten van essen, velden en beekdalen te versterken en daarmee de verschillende sferen in het gebied sterker te laten verschillen, door het onderscheid tussen natuur en cultuur te versterken, door ervoor te zorgen dat veel soorten wilde planten, zoogdieren, vogels, insecten, vissen voorkomen, en door ecologische kwaliteiten te versterken. Bossen kunnen spannender worden door bomen oud te laten worden en niet alle oude bomen te oogsten, door in het beheer meer op sfeer te sturen, door mooie randen te maken, nieuwe lanen aan te leggen en door het bos mysterieuzer te maken. De ruimtelijke compositie kan spannender, door mooie open ruimten te maken en vergezichten over het landschap vanuit de besloten bossen. Bijzondere elementen als mooi vormgegeven plekken in een zee van natuur en woestheid zorgen voor verrassingen. De komende tijd zijn er ook opgaven in de bossen in de lijn van de in de visie op duurzaam beheer van het Drentsche Aa-gebied van Staatsbosbeheer ('Drentsche Aa bij de tijd', 2014) voorgestelde driedeling: nieuwe wildernis in de grote boswachterijen in het zuiden (Schoonloo-Hooghalen-Grolloo), recreatieve natuur in de bossen in het oosten van het Drentsche Aa-gebied (Gieten-Borger), en een accent op cultuurhistorie in de kleinere bossen (ruilverkavelingsbosjes, strubben en holten, landgoedbos) in het noordelijk deel van het Drentsche Aa-gebied. Juist in de bossen en in bosontwikkeling liggen nog grote kansen en opgaven.

Beekdalen kunnen spannender worden door beken hun eigen weg te laten zoeken, door de beekoevers te laten afkalven en door bomen die in de beek vallen gewoon te laten liggen. Niet teveel borden die alles uitleggen, niet te veel hekken en prikkeldraad en niet te veel metersbrede gasfalteerde of betonnen fietspaden. Het landschap wordt ook spannender door het verleden beter zichtbaar en beleefbaar te maken, zodat het gebied beter in staat is zijn spannende verhalen te vertellen. De inrichting dient ingetogen en landschappelijk te zijn.

Deels moet het gebied aantrekkelijk blijven om te fietsen en te skeeleren, maar er moeten ook smalle, onverharde, bijna onvindbare routes zijn, waarlangs je kunt dwalen, en doorvaadbare plekken door de beken.

3. Geen museumlandschap

Het landschap is altijd in verandering en zal dat ook altijd blijven. Veranderingen zijn onafwendbaar en noodzakelijk om het gebied levend te houden. Mensen hebben de inrichting van het gebied altijd naar hun hand gezet en zullen dat ook in de toekomst blijven doen. Het Drentsche Aa-gebied moet geen museumlandschap worden. Wel is het van groot belang om te sturen in de wijze van verandering. Het is van groot belang om de ontwikkelingen met zorg te begeleiden op een zodanige wijze, dat sprake is van behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit van het landschap. Deze landschapsvisie biedt daarvoor de bouwstenen.

4. Beter zichtbaar maken van de (pre)historische gelaagdheid van het landschap

De (pre) historische rijkdom van het Drentsche Aa-gebied is groot. Een groot deel van deze rijkdom, in de vorm van archeologische waarden - bekend en onbekend, is onzichtbaar. Dat is op zichzelf een kwaliteit; niet alles hoeft in het landschap zichtbaar te zijn. Alleen al het besef dat er onder de oppervlakte een wereld aan herinneringen in de bodem ligt verhoogt de belevingswaarde doordat het de fantasie prikkelt. Op regionale schaal zou een representatief deel van dit rijk gelaagde erfgoed moeten worden behouden voor toekomstige generaties door behoud in situ. Toch kan de historische gelaagdheid op specifieke plekken wel beter zichtbaar worden gemaakt. Dat kan bijvoorbeeld door aanwezige, maar nu niet zichtbare samenhangen te laten zien tussen zichtbare archeologische relicten als hunebedden, grafheuvels en karrensporen en hun omgeving (context). Of door plaatselijk een voorde te herstellen. Of door verschillende netwerken van oude en nieuwe wegen en paden naast elkaar te onderscheiden. Of door de essen als duidelijk herkenbare elementen vorm te geven, zoals bijvoorbeeld is gedaan in de plannen voor De Strubben-Kniphorstbos en het Ballooërveld.

6. Integrale landschapszorg

Naast behoud van biodiversiteit staat het behoud van cultuurhistorische gelaagdheid en diversiteit centraal in deze visie. Landschappen met een complexe biografie zoals het Drentsche Aa-gebied kennen een groot aantal tijdlagen die op verschillende plekken en deelgebieden op diverse wijze tot uiting komen. Doel van het beleid zou moeten zijn om op regionale schaal een representatief deel van dit rijk gelaagde erfgoed te behouden voor toekomstige generaties. Aardkundige, archeologische, ecologische en cultuurhistorische aspecten krijgen daarbij elk voldoende aandacht. Met andere woorden: wie in de toekomst een wandeling of fietstocht maakt dwars door het Drentsche Aa-gebied moet in staat zijn om tijdens die reis een min of meer compleet beeld van de landschapsgeschiedenis van deze streek te krijgen.

7. Meer aandacht voor aardkundige processen en aardkundige waarden

De Landschapsbiografie heeft laten zien dat aardkundige processen tot op de dag van vandaag grote invloed hebben gehad op de vorming van het landschap van de Drentsche Aa. Denk daarbij aan de invloed van de zoutkoepels in de ondergrond, stromingen van dieper en ondieper grondwater, alsook aan het reliëf en de bodem. Sommige van deze processen kennen een zeer lange tijdschaal, andere vinden plaats in korte tijd. Ondergrond, bovengrond, ecologische ecosysteem en cultuurhistorische aspecten vormen tezamen één landschappelijk systeem dat zowel in het onderzoek als in het beleid en beheer zoveel mogelijk in hun onderlinge samenhang dienen te worden bekeken. Dat vraagt om een verdere uitbouw van het aardwetenschappelijk onderzoek in het Drentsche Aa-gebied en om een zorgvuldige bescherming van aardkundige waarden bij toekomstige ingrepen, vooral wanneer daar graafwerkzaamheden of grondverzet mee gemoeid zijn, zeker gezien de nieuwe status van De Hondsrug UNESCO Global Geopark.

8. Meer diffuse grenzen en gradiënten

Het landschap van de Drentsche Aa wordt vanaf de 19e eeuw gekenmerkt door scherpe grenzen, bijvoorbeeld tussen beekdalen en velden. Dat heeft vooral te maken met privatisering van het grondgebruik, een toename van de bevolkingsdruk en rationalisering van de landbouw. Voorheen waren grenzen veel minder eenduidig en waren er veel meer geleidelijke overgangen en schuivende grenzen. Het opnieuw introduceren van diffuse grenzen en gradiënten, naast de bestaande harde grenzen, voegt extra kwaliteiten toe aan het gebied. Het gaat daarbij om begrenzingen tussen natuur en cultuur, tussen landschappelijke eenheden, tussen hoger en lager gelegen terreinen en tussen nat en droog.

9. Verdergaande integratie van natuurbeheer en erfgoedzorg

Het Drentsche Aa-gebied is als geheel een historisch cultuurlandschap. Vrijwel alle ecologische kwaliteiten hangen samen met ingrepen van de mens in het gebied. Biodiversiteit en cultuurhistorische diversiteit hangen hier nauw met elkaar samen. Juist een grote diversiteit aan historische tijdlagen en beheervormen in het landschap zorgen voor een zo breed mogelijk scala aan standplaatsen en biotopen voor planten en dieren. Daarbij is ruimte nodig voor historische-ecologische experimenten. Als alternatief voor het huidige landschapsbeheer zouden op sommige plekken landschapsvormende processen en beheervormen kunnen worden gestimuleerd die zijn gebaseerd op gebiedseigen en historische onderbouwde referenties met als doel om een grotere aardkundige, ecologische en landschappelijke diversiteit in het landschap te bewerkstelligen. Dit kan bijvoorbeeld door meer natuurlijke eiken-lindenbossen langs de bovenlopen van de Drentsche Aa te ontwikkelen, meanderingsprocessen in bepaalde beektrajecten te herstellen, zandverstuivingen te stimuleren, te experimenteren met verschillende historische bos- en beekdalbeweidingsystemen waaronder die met varkens en vleeskoeien, de herintroductie van bevoeijingen in bepaalde stroomdal en het ontwikkelen van meer gevarieerde akkermilieus op de essen. Stuk voor stuk leveren dit soort maatregelen nieuwe – maar tegelijkertijd ook historische geïnspireerde - milieus op die nieuwe vestigingsplaatsen bieden aan plantengemeenschappen en dieren. Tegelijkertijd bieden ze huidige en toekomstige generaties bewoners en bezoekers de mogelijkheid om de landschapsbiografie van de Drentsche Aa in een veel rijker palet dan nu reeds het geval is te ervaren: het landschap als een steeds rijker gelaagde reis door de tijd.

10. Actief sturen op kwaliteit bij ruimtelijke veranderingen

Het landschap van de Drentsche Aa zal de komende jaren veranderen, met of zonder landschapsvisie. Een aantal ontwikkelingen zal dusdanig ongewenst zijn dat ze moet worden geweerd. Het is van groot belang om de ontwikkelingen die wel plaatsvinden in het Drentsche Aa-gebied te beschouwen als kansen om de kwaliteit van het gebied te verbeteren, in plaats van ze te beschouwen als onvermijdelijke aantastingen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om dorpsuitbreidingen, het veiliger maken van het wegennet, veranderingen in de landbouw of aanpassing van infrastructuur. Van belang daarbij is dat de verantwoordelijke overheden zich vanuit het Overlegorgaan actief inzetten voor het stimuleren en creëren van een kwalitatief hoogwaardig landschap van de Drentsche Aa. Dit betekent onder andere het koppelen van deze visie met lopende plantrajecten op het gebied van o.a. natuur, water, recreatie, infrastructuur, bedrijventerreinen, wonen, de vertaling naar bestemmingsplannen, etc., waardoor nieuwe inspirerende voorbeelden worden ontwikkeld van kwalitatief goede ontwikkelingen.

Een belangrijke maatschappelijke opgave voor de komende decennia is de transitie naar duurzame energie. Deze transitie heeft een aanzienlijke ruimtelijke impact op het landschap. Binnen de grenzen van het Nationaal Park zijn windmolens en zonne-akkers daarom ongewenst. Zonnepanelen kunnen natuurlijk wel worden geplaatst op daken van fabrieken, sporthallen en woningen, voor zover passend in het beeld vanaf de openbare weg.

11. Alleen fors ingrijpen op plekken waar al fors is ingegrepen

Het huidige landschap is het resultaat van duizenden jaren ontwikkeling. Met forse ingrepen zoals graven voor natuurontwikkeling, moet uitermate terughoudend worden omgegaan. Het is zonde om een bodemprofiel dat in duizenden jaren is opgebouwd en dikwijls ook archeologische waarden bevat, te vergraven omdat er op dit moment een bepaalde gedachte is over natuurontwikkeling. In het Drentsche Aa-gebied is, vooral in het kader van ruihverkevelingen, op een aantal plaatsen al fors ingegrepen. Daarbij denken we aan het normaliseren van beken, graven van nieuwe sloten, egaliseren van terreinen, relatief recente aanplant van naaldbossen en dergelijke. Het zou goed zijn om indien forse ingrepen noodzakelijk zijn, deze alleen uit te voeren op plekken waar al fors is ingegrepen en waar dus relatief weinig historische waarden meer zijn.

12. Terughoudendheid in de aanleg en vorm van voorzieningen

De belevingswaarde van het gebied is gebaat bij eenvoudige bankjes, smalle paadjes, simpele bruggetjes en sober ingerichte terreinen rond archeologische elementen als grafheuvels en hunebedden. Informatievoorziening liever digitaal dan in de vorm van borden. Fietsen over een eenvoudig gravelpaadje door het bos geeft veel meer het gevoel onderdeel van het landschap te zijn, dan fietsen over een breed geasfalteerd pad. Zandpaden moeten worden gehandhaafd. Het Drentsche Aa-gebied is een van de gaafste landschappen van Nederland, waar we zuinig op moeten zijn. Dat betekent dat de aanleg van voorzieningen voor ATB'ers zoals heuvels en oefenobjecten niet wenselijk zijn. Die kunnen beter buiten het Drentsche Aa-gebied worden gerealiseerd op plaatsen waar al verstoring is, zoals op bedrijventerreinen. Daarnaast zal voortdurend de afweging moeten worden gemaakt tussen ligging van recreatiepaden en de bescherming van natuurwaarden zoals belangrijke vogelgebieden. Op sommige plaatsen kan de dichtheid in het padennetwerk omlaag, zodat rustige natuurkernen ontstaan.

Ook in de dorpen is terughoudendheid geboden; dorpen zijn geen woonwijken. Geen rode design-lantaarnpalen, maar simpele doch mooie masten en armaturen van een terughoudende kleur. Zo informeel mogelijk parkeren zonder stadse parkeervakken. Het landschap loopt door tot in het dorp; dorp en landschap zijn één geheel. Liever grasbermen dan stadse cotoneasters en ander vulgroen. Geen bolcatalpa's, maar gebiedseigen landschappelijke bomen die robuust zijn en groot kunnen worden. Gebakken klinkers in plaats van betonklinkers en stoeptegels. Geen bonte verzameling klinkers op kruispunten, maar rust en terughoudendheid. Zo min mogelijk verkeersborden. Zo min mogelijk sectorale verkeersmaatregelen als drempels, wegversmallingen en asverspringingen. Geen "Duurzaam veilig"-inrichting, maar verkeersgedrag beïnvloeden via een subtiel, geïntegreerd ruimtelijk ontwerp. Geen plastic, bijvoorbeeld in de vorm van prullenbakken of anti-parkeerpaaltjes. Probeer het uiterlijk van het Drentsche Aa-gebied boers en een beetje ruig te houden. Voor het hele Drentsche Aa-gebied geldt dat moet worden voorkomen dat het te veel wordt 'aangeharkt'.

13. Samenwerking tussen kennis, beleid en uitvoering(praktijk) concreet vormgeven

Gestimuleerd door het landelijke Belvédèrebeleid zijn cultuurhistorische waarden in de periode 2000-2010 een belangrijke rol gaan spelen in planvormings- en ontwerptrajecten. Met het verkrijgen van De Hondsrug UNESCO Global Geopark-status en de provinciale aanwijzing van aardkundige monumenten zien we dat geologische waarden nu ook hun plek krijgen in deze trajecten. Vooral in de samenwerking tussen onderzoek, ontwerp en praktijk zijn daarbij belangrijke vorderingen gemaakt. Er zijn nieuwe planvormingsmethoden ontwikkeld waarin een meer nadrukkelijke plaats is weggelegd voor het creatieve ontwerp. Behoud door ontwikkeling vraagt om een breed blikveld, een grote creativiteit en het vermogen om op verschillende schalen en met verschillende tijdslagen te kunnen ontwerpen. Inschakeling van goede ontwerpers met een sterk ontwikkeld historisch besef bij toekomstige ingrepen is daarom geen luxe, maar noodzaak.

14. Verdergaande samenwerking tussen natuur, landbouw en recreatie/toerisme

In de afgelopen decennia is in het Drentsche Aa-gebied met grote regelmaat spanning ontstaan tussen de belangen van boeren en die van natuurbeheerders, omdat processen als ontwatering en bemesting in landbouwgebieden grote invloed hebben op naburige natuurgebieden en vice versa. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is een goede samenwerking met de landbouw essentieel. Boeren zijn een belangrijke pijler in de zorg voor het in het verleden ingerichte landschap. Boeren hebben eeuwenlang het esdorpenlandschap in het Drentsche Aa-gebied ingericht en onderhouden en het is voor dit landschap en voor de betrokkenheid van streekbewoners belangrijk dat zij dit ook in de komende decennia blijven doen.

In gebieden met spanning tussen belangen van boeren en natuurbeheerders is een goede, gefundeerde afweging van belangen en passende afspraken noodzakelijk, bijvoorbeeld over nutriëntenbeheer, grondwaterhuishouding, watersamenstelling en landschappelijke inpassing van bedrijfsgebouwen. In de komende jaren kan worden geëxperimenteerd met het inschakelen van boeren bij het landschapsbeheer. Mede op basis van de uitkomsten daarvan kan worden besloten of dergelijke samenwerkingen worden uitgebreid. Voor de komende periode zou het een belangrijke uitdaging kunnen zijn om te bewerkstelligen dat een bedrijfseconomisch perspectiefvolle landbouw en een waardevolle, aantrekkelijke omgeving elkaar niet alleen verdragen, maar zelfs versterken (zie paragraaf 5.9).

De recreatie- en toerismesector is vanouds een belangrijke bondgenoot voor de natuur- en erfgoedsector. Toeristische ondernemingen hebben veel belang bij de natuur-, landschaps- en erfgoedkwaliteiten in hun omgeving en spelen een cruciale rol in het doorgeven en vertalen van de kennis uit deze landschapsbiografie naar bezoekers. Zowel binnen het Nationaal beek- en esdorpenlandschap als in het nieuwe De Hondsrug UNESCO Global Geopark bieden de bijzondere verhalen over het landschap van het Drentsche Aa-gebied een belangrijke inspiratiebron voor nieuwe vormen van cultuurtourisme en ook voor integratie met andere vormen van cultuur zoals muziek, theater, literatuur, architectuur en beeldende kunst. De uitdaging is bovendien om het verhaal van het landschap in zijn volle breedte te benutten en landschappelijke elementen te tonen in de ruimtelijke samenhang. Bijzondere aardkundige waarden, archeologische vindplaatsen, cultuurhistorische aspecten van het landschap, markante gebouwen, oude veldnamen of waardevolle natuur: ze bieden stuk voor stuk kansen voor uiterst veelzijdige toeristische producten voor het Drentsche Aa-gebied in de toekomst.

15. Sterkere participatie van bewoners en vrijwilligers in het landschapsbeheer

Vóór de modernisering werd het landschapsbeheer in het Drentsche Aa-gebied vrijwel volledig door boeren uitgevoerd. Toen dit in de decennia na de Tweede Wereldoorlog niet langer mogelijk was, is dit beheer steeds meer in handen gekomen van terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Het Drentse Landschap, die grote delen van de stroomdalen, heidevelden en bossen verwierven. Daarbuiten heeft Landschapsbeheer Drenthe met vrijwilligersgroepen belangrijk werk verricht. In de afgelopen jaren heeft de overheid echter zo sterk bezuinigd op het landschapsbeheer, dat op diverse punten een nieuwe aanpak nodig zal zijn. Eén van de nieuwe elementen is de opkomst van streekbeheer: Dergelijke zelfsturende lokale vormen van landschapsbeheer zijn niet alleen kostenbesparend, maar brengen de verantwoordelijkheid voor het eigen landschap weer dichterbij de bewoners. Juist Drenthe met zijn lange traditie van collectief beheer in markverband vormt een uitstekende voedingsbodem voor dit soort nieuwe organisatievormen.

Hoofdstuk 4 Visie - landschapseenheden

4.1 Inleiding

De drie landschapseenheden beekdalen, essen (met daaraan gekoppelde dorpen) en velden staan centraal in de visie. Na een totaalbeeld voor de toekomst van het landschap van het gehele plangebied hieronder, wordt per landschapseenheid dieper ingegaan op de voorstellen. De herkenbaarheid en de eigen identiteit van elke eenheid zal worden versterkt. Daardoor krijgt het landschap meer contrasten en wordt de belevingswaarde vergroot.

De **beken** zijn heel belangrijk, als dragers van de ruimtelijke structuur van het gebied. In de beekdalen wegen volgens deze landschapsvisie de niet-landbouwbelangen het zwaarst. Dat kan betekenen dat daar op termijn de hoofdfunctie landbouw verdwijnt. Binnen deze natuurfunctie wordt de ecologische, ruimtelijke en recreatieve ruggengraat van het Drentsche Aa-gebied ten volle ontwikkeld. De beekdalen worden in hun stroomlanden een stuk natter dan nu het geval is. Binnen de ruimtelijke eenheid zijn verschillende gedaantes van het beekdal mogelijk. Daarbij wordt gebruik gemaakt van verschillende historische referenties. In delen met hoge cultuurhistorische waarden wordt

De drie landschapseenheden: beekdalen (blauw), essen (beige) en velden (paars).

het kavel- en slotenpatroon van dit historische cultuurlandschap gekoesterd. Houtwallen worden veel beter onderhouden dan nu, waardoor ze ook als veekering kunnen dienen. Boeren scharen hun jongvee in. Op plaatsen waar de cultuurhistorische waarden beperkt zijn, worden nieuwe natuurwaarden ontwikkeld in samenhang met de omgeving van het beekdal. De beekdalflanken kunnen op sommige plaatsen worden beweid met schaapskuddes en kuddes koeien. De graasdruk wordt gereguleerd door goed opgeleide herders.

De **essen** blijven volledig in agrarisch gebruik als bouwland, liefst met klassieke gewassen als

granen etc. Geen kwekerijen met hoge gewassen waardoor de ruimte van de es dichtgroeit. De essen worden plaatselijk ruimtelijk geaccentueerd met beplanting langs de randen. Op enkele essen of bouwlandkampjes in het gebied die in handen zijn van natuurorganisaties zullen nieuwe akkerreservaten worden ingericht voor zeldzame akkerflora en -fauna. De samenhang tussen essen en dorpen wordt versterkt, zowel ruimtelijk (door zichtrelaties en door mooiere dorpsranden te maken) als functioneel door paden aan te leggen die vanuit het dorp over en langs de es voeren. De dorpen behouden hun centrale plaats in het landschap. In de ruimtelijke opbouw van de dorpen wordt naar een vanzelfsprekende reeks gestreefd: van dorpscentrum met een brink via gooms (moestuinen) naar essen en beekdalen, en vervolgens naar velden en bossen. Natuurlijk is elk dorp anders en moeten per dorp plaatsgebonden voorstellen worden gedaan. Paden verbinden de dorpen met de omgeving en vormen een netwerk waarmee het gebied kan worden doorkruist.

In de **velden** staat het ervaren van de grote maat centraal, zowel in de heidevelden en de bossen, waar je uitgebreid kunt dwalen en bijzondere plekken kunt tegenkomen, als in de landbouwgebieden. De ruimte wordt geleed door lanen en erfbeplantingen. Hoewel het merendeel van de veldontginningen in handen zal blijven van de landbouw, wordt op een aantal plekken op kleine schaal ook gestreefd naar herstel van heide en andere halfnatuurlijke beweidingslandschappen met overwegend een open karakter (o.a. Eexterveld).

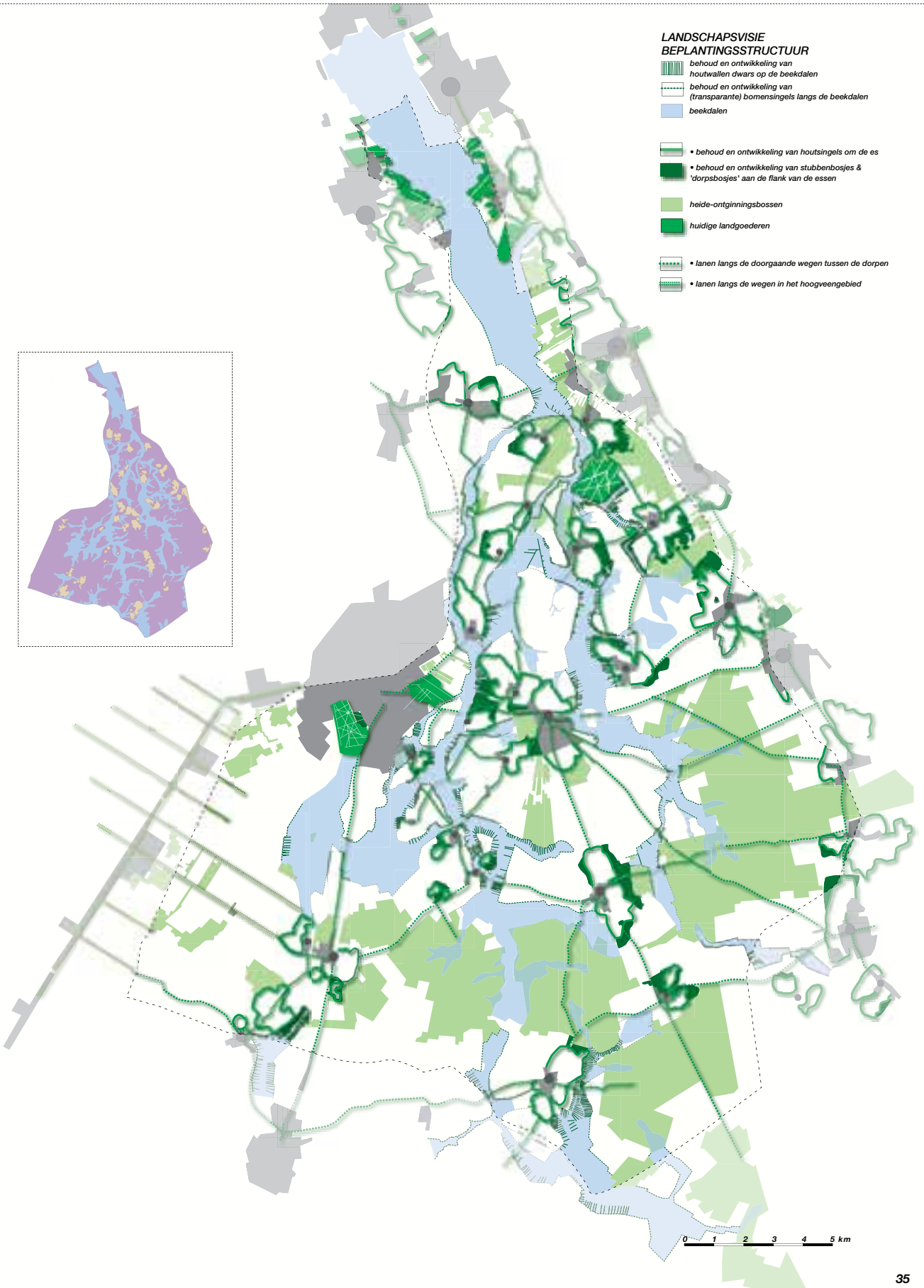
Op de volgende pagina's wordt de visie op de beekdalen, essen en velden toegelicht. De beschrijving van de ontwikkeling en de huidige situatie is voor een belangrijk deel ontleend aan de cultuurhistorische inventarisatie van bureau RAAP (2004) met daarin bijdragen van Elerie, Spek en Waterbolk, en de Landschapsbiografie van de Drentsche Aa uit 2015.

**LANDSCHAPSVISIE
BEPLANTINGSSTRUCTUUR**

- behoud en ontwikkeling van houtwallen dwars op de beekdalen
- behoud en ontwikkeling van (transparante) bomensingels langs de beekdalen
- beekdalen

- behoud en ontwikkeling van houtsingels om de es
- behoud en ontwikkeling van stubbosjes & 'dorpsbosjes' aan de flank van de essen
- heide-ontginningsbossen
- huidige landgoederen

- lanen langs de doorgaande wegen tussen de dorpen
- lanen langs de wegen in het hoogveengebied

LANDSCHAPSEENHEDEN

MAATREGELLEN

1. BEEKDALEN

 beeklopen	• behoud en ontwikkeling van meanderende beken
 beekdalen - bovenlanden	• (divers)
 beekdalen - stroomlanden	• vernatten beekdalen
 plassen	• (divers)
 brongebieden	• behoud en herontwikkeling natuurlijke brongebieden
 bomensingels langs de beekdalen	• behoud & ontwikkeling van bomensingels met zoveel mogelijk zicht op de beekdalen.
 houtwallen dwars op de beekdalen	• behoud en ontwikkeling van houtwallen op de cultuurhistorisch waardevolle bovenlanden
 waardevolle verkavelingen	• behoud van waardevolle verkavelingen in de beekdalen
 niet gespecificeerde beekdalen	• kansen voor de ontwikkeling van grote begrazingsgebieden op de bovenlanden & gradiëntontwikkeling naar heidevelden
 nog zichtbaar patroon van sloten en greppels na systeem herstel	
 zoekgebied ontwikkeling bos, moeras en halfopen landschap (nader te ontwerpen)	

2. ESSEN & DORPEN

 essen	 • behoud en ontwikkeling van houtsingels om de es • basis voor rondje rond de es
 dorpen & hun kern	 • behoud en ontwikkeling van stubbenbosjes & 'dorpsbosjes' aan de flank van de essen • ontwikkeling van een goede overgang van dorp naar es • handhaven open structuur esdorpen

3. VELDEN

 heide-ontginningslandschappen	 • lanen langs de doorgaande wegen tussen de dorpen • versterken erfbeplantingen
 heide-kernen	• vergroten van de openheid • huidige grote heidevelden uitbreiden
 heide-ontginningsbossen	• verhogen belevingswaarde • omvormen tot gevarieerde loofbossen, deels tot bronbossen in aansluiting op de beekdalen • zorgvuldig selecteren en inpassen van enkele mooie fragmenten 'Staatsboswachterij'

THEMA'S

ARCHEOLOGIE

 grafheuvels & archeologische vindplaatsen	 • versterken ruimtelijke samenhang tussen grafheuvels, hunebedden en historische routes
---	---

LANDSCHAP SPANNENDER MAKEN

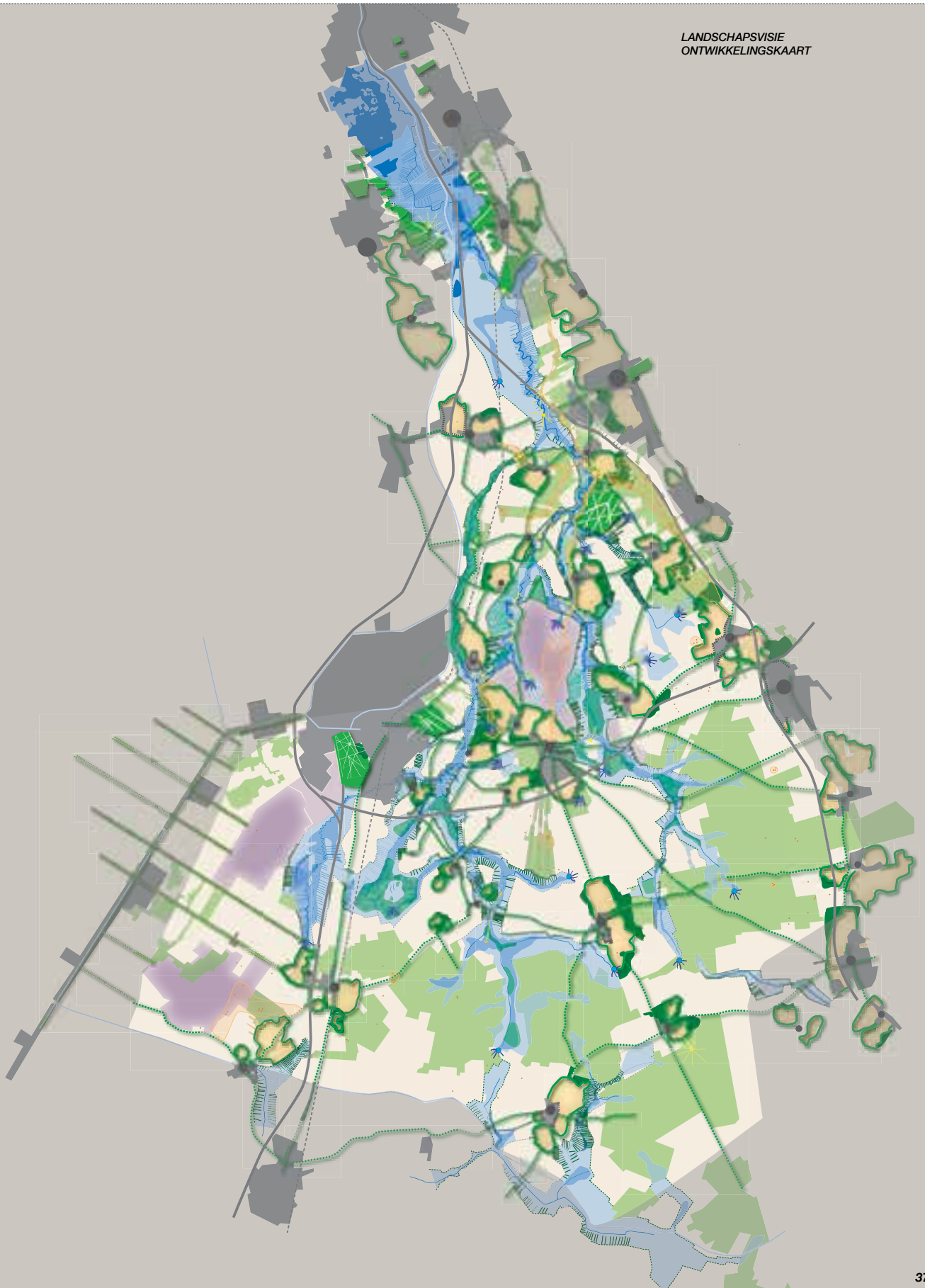
 Openhouden zichtlijnen
--

LANDGOEDEREN

 huidige landgoederen
--

INFRASTRUCTUUR

 kanalen
 lokale wegen
 hoofdwegen
 spoorlijn

4.2 *Visie beekdalen*

4.2.1 Ontwikkeling en huidige situatie

De beekdalen van de Drentsche Aa vertonen een grote landschappelijke variatie die wordt veroorzaakt door grote verschillen in zowel het lengteprofiel als het dwarsprofiel van de beken. In het lengteprofiel bestaan grote verschillen in hydrologie en bodemopbouw tussen de bovenloop, middenloop en benedenloop.

In lengte- en dwarsprofielen van de beekdalen bestaan grote verschillen in grondwaterstandsverloop en waterkwaliteit, en daarmee biodiversiteit. Deze zijn een gevolg van de werking van het grondwatersysteem waarbij lokale en regionale kwelstromen met verschillende watersamenstellingen leiden tot vegetatiegradiënten vanaf beekdalrand tot beek. Ook de frequentie en duur van inundatie is van invloed op het voorkomen van verschillende plantengemeenschappen en daarmee ook fauna. Juist deze grote variatie op relatief korte afstand verklaart de in verhouding met andere gebieden zo hoge ecologische en cultuurhistorische waarde van het Drentsche Aa-gebied. Daarnaast bestaan vanaf de ontginning van de beekdalen in de Middeleeuwen grote verschillen tussen de herhaaldelijk overstromde hooilandgebieden vlak langs de beek (stroomland) en de weidegebieden op de hoger gelegen beekdallanken die vroeger niet of nauwelijks overstromden (bovenland). De combinatie van een gebruiksgeschiedenis van vele millennia, een uiterst

Bovenlopen (donkergroen), middenlopen (middelgroen) en benedenloop (lichtgroen).

gevarieerd ecologisch milieu en een overwegend extensieve gebruikswijze van de beekdalen, heeft geleid tot een landschap waarin de invloed van de vroegere mens nog op vrijwel iedere plek merkbaar is en waarin ook hoge natuurwaarden aanwezig zijn.

Daarnaast wordt het beekdalsysteem gekenmerkt door een grote variatie in morfologie. Het gaat daarbij om verschillende dalvormen die zijn ontstaan door verschillen in morfogenese, erosie en sedimentatie. Bijzonder is ook dat een aantal van die vormende en afbrekende krachten nog steeds waarneembaar is in het landschap. Zo is het proces van meandering, de afkalving en omdarming van stelloevers, en de jaarlijkse terugkerende overstromingen op veel plaatsen zichtbaar. Het gaat hier dus om een 'levend' beekdalsysteem met een hoge en voor Nederland unieke belevingswaarde. Op de kaart op de pagina hiernaast zijn de beekdalen uitgesneden uit de meest recente topografische kaart. Naast de ruimtelijke samenhang in aanzienlijke delen van de beekdalen valt ook de versnippering op.

Stroomlanden (donkerblauw) en bovenlanden (lichtblauw)

Een beekdal is een langgerekte laagte die in één richting afloopt en waar een beek doorheen loopt. Vrijwel altijd heeft de beek ook fluviaale afzettingen achtergelaten in de vorm van grind, (gelaagd) zand en leem en bovendien kan er veenvorming zijn opgetreden op de natste delen

van een beekdal. De veenvorming is opgetreden in het Holoceen, terwijl de beekdalen zelf veel ouder kunnen zijn. Dit is voor ieder beekdal verschillend. De beken volgen de laagtes in het landschap die bijvoorbeeld al in het Saalien gevormd door het landijs. Ook hebben de beken zelf hun weg beïnvloed door erosie en bijvoorbeeld het doorbreken van ruggen in periodes met veel smeltwater. Door de lage ligging in het landschap stroomt er grondwater naar het beekdal in de vorm van kwel, wat in veel beekdalen heeft gezorgd voor ijzerafzettingen in de bodem daar waar het grondwater ijzerrijk was.

Hele dichte ijzerafzettingen worden ijzerooer genoemd. In veel beken in Drenthe is de natuurlijke vorm van de beek meanderend, waarbij de buitenbocht een steile oever heeft en de binnenbocht een flauwe oever. Ook is het een eigenschap van meanderende beken dat de loop zichzelf kan verleggen en bijvoorbeeld oude bochten kan afsnijden. Deze oude lopen blijven zichtbaar in het beekdallandschap en in de bodem: een (oude) beekdalbedding bestaat uit grover sediment dan de (oude) beekoever.

In de beekdalen was oorspronkelijk sprake van veensystemen waarbij de lagere delen van boven- naar benedenloop met (soms bollend) veen gevuld waren. Het oppervlak van het veen kon in droge tijden wat omlaag gaan en in natte tijden wat omhoog, wat betekent dat de waterstand zich altijd nabij het maaiveld bevond. De waterafvoer vanuit de beekdalen ging ook grotendeels via het veen (beekdalvenen worden tot de doorstroomvenen gerekend), en maar heel gering via oppervlakkig lopende slenkjes/beekjes/geultjes. Er kon zich dus in zowel bovenloop als midden- en benedenloop veenvorming voordoen. Dit systeem is intact gebleven tot de ontwatering in de Middeleeuwen waarbij de veensystemen omgevormd werden tot hooilanden. Toen ontstond het onderscheid tussen bovenlanden en stroomlanden. In de afgelopen eeuw is door diepe ontwatering voor de landbouw veel veen in de beekdalen verdwenen door oxidatie. Pas de laatste jaren is door grootschalig herstel van het watersysteem op enkele plaatsen weer hernieuwde veengroei te zien, onder andere langs het Gastersche Diep.

Brongebieden

Op de hogere delen van het Drents Plateau kwamen vroeger vele honderden brongebiedjes voor waar zich water verzamelde door oppervlakkige afstroming van lokaal regenwater en door uittrekking van lokaal kwelwater. Op zijn korte weg nam het water slechts weinig voedingsstoffen mee, waardoor het milieu overwegend voedselarm was. In de brongebieden met een goede afstroming van het oppervlaktewater groeide in de regel maar weinig veen. Ze hadden dus een zand- of leembodem. In Drenthe duidt men dit soort brongebieden vaak aan met de naam stroeten. Vaak bestonden de stroeten uit kleine bronbosjes en struwelen met een botanische zeer interessante vegetatie. De overgrote meerderheid van de vroegere stroeten is in de 20e eeuw opgeruimd bij de jonge heideontginningen en de ruilverkaveling.

Bovenlopen

De smalle bovenloopjes die zich vanuit de brongebieden over de veldgronden een weg zochten naar lager gelegen gebieden kregen in de volksmond vaak het toponiem loopje of diepje. Vaak gaat het om gegraven waterlopen van hooguit een meter (vroeger zelfs maar een halve meter) breed die zich door een ondiep en smal dal naar de veel ruimere dalen van de middenloop bewegen. In 15e/16e eeuw werd een deel van deze gebieden omgezet in hooiland en weiland, door het graven van sloten en greppels en het verwijderen van bosopslag. De hogere flanken werden pas vanaf de 17e eeuw geprivatiseerd, waarbij meestal een laddervormig patroon van dwars op de beek staande houtwallen werd aangelegd. Fraaie voorbeelden van nog grotendeels gave bovenloopgebieden zijn het dal van de Scheebroekenloop ten noorden van Anderen, het Zeegserloopje bij Zeegse/Tynaarlo en dat van het Anloërdiepje ten westen van Anloo.

Middenlopen - stroomlanden

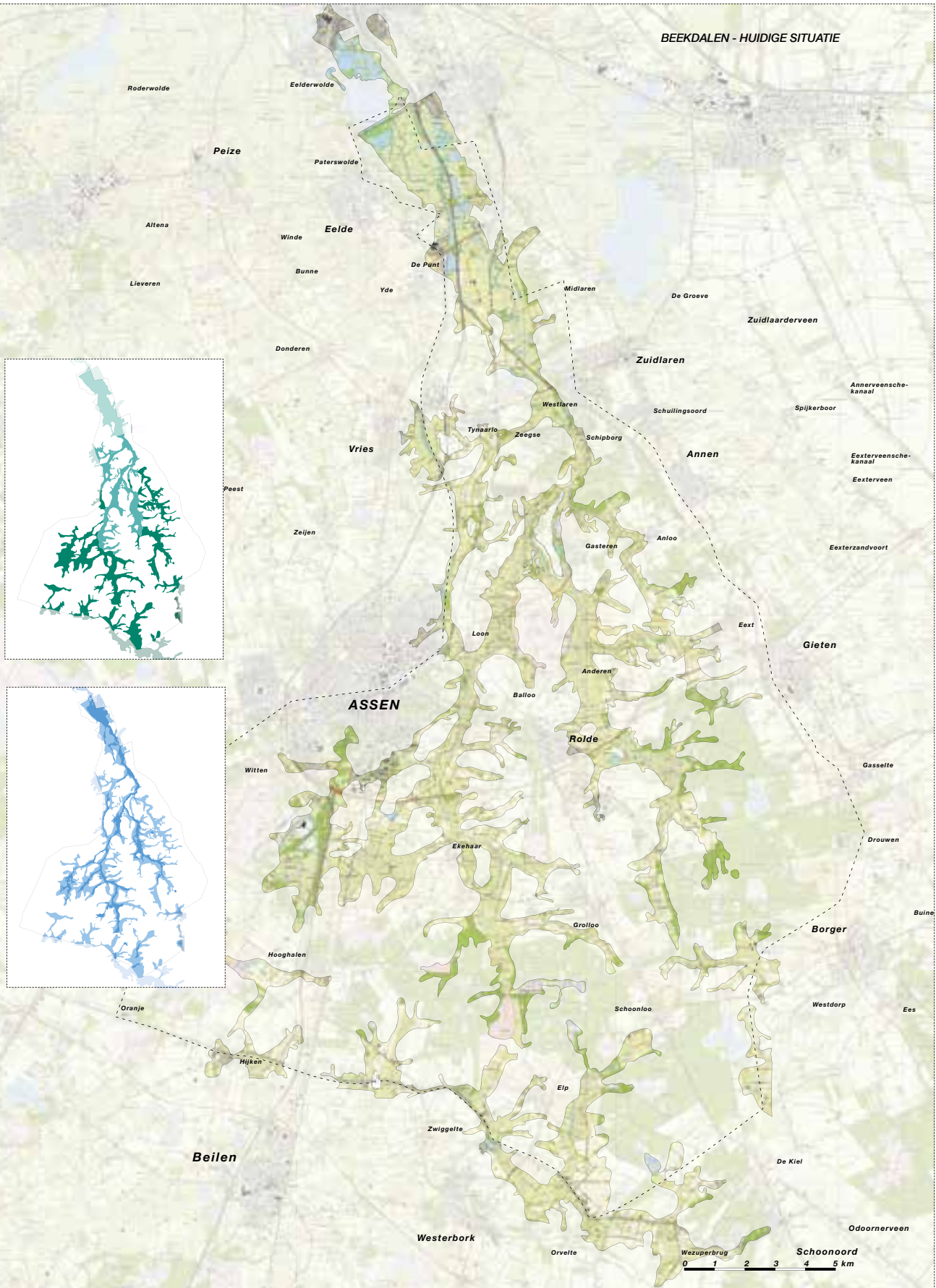
Een aanzienlijk deel van de beekdalen in het Drentsche Aa-gebied behoort tot de middenloopgebieden, zoals het Anreepdiep, het Deurzerdiep en het Loonerdiep. De stroomlanden bestonden uit de meandergordel van de beek en de overstromingsvlakten ten weerszijden daarvan. Door kwel en overstromingen was het hier vrijwel permanent nat en ontstond veel veen. Oorspronkelijk bestond het landschap in de stroomlanden uit een afwisseling van gesloten broekbos, wilgenstruwelen en open zeggenmoeras. Pas in de Middeleeuwen heeft de mens het stroomland op wat grotere schaal geprivatiseerd en ontgonnen tot hooiland en voorzien van sloten, greppels en elzensingels. Vanaf de Middeleeuwen werd de overstroming van de gebieden aan weerszijden van de beek kunstmatig bevorderd door het plaatsen van stuwen; deze 'wilde' bevoeiing diende ter stimulering van de silbafzetting om daarmee de vruchtbaarheid te bevorderen.

De hooilanden waren grote delen van het jaar slecht begaanbaar door hun zompige bodem. Om hun hooilanden aan de overzijde van de beek te bereiken, maakten de vroegere boeren gebruik van voordren: ondiepe, doorwaardbare plaatsen in de beek. Regelmatig gaat het daarbij om beekovergangen die al duizenden jaren in gebruik waren. De voordren die in veelvuldig begane interlokale routes – de zogenaamde heervoorden - lagen zijn vanaf de Middeleeuwen vaak vervangen door een brug.

Middenlopen – bovenlanden

Aan weerszijden van het stroomland lag het zogenaamde bovenland. Dit waren de gedeelten van het beekdal die niet of nauwelijks door overstromingswater werden bereikt, maar waarin vooral de invloed van lokaal kwelwater bepalend was voor grondwaterstandsverloop en watersamenstelling. Hierdoor was meest sprake van matig voedselarme omstandigheden waardoor soortenrijke vegetaties zoals Blauwgraslanden en Veldrusschraallanden algemeen waren. De bovenlanden herbergden dus voedselrampere plantengemeenschappen dan de stroomlanden. Met andere woorden: de gradiënten in de dwarsrichting van een beekdal lijken vaak sterk op de gradiënten in de lengterichting. Door de steviger bodems, werden de bovenlanden al vroeg gebruikt voor beweiding met runderen, varkens, schapen en paarden in de vorm van dorpskudden

BEEKDALEN - HUIDIGE SITUATIE

onder leiding van een herder. Daardoor maakten de oorspronkelijke bossen hier al in de loop van de prehistorie plaats voor een halfopen parklandschap met kleine bosjes en struwelen of een goeddeels open landschap van graslanden en grasheiden. De overgang van de beekdalen naar de heidevelden was in de Middeleeuwen veel geleidelijker dan tegenwoordig. Op de hogere flanken van de beekdalen ging het landschap namelijk heel geleidelijk over in het aangrenzende veldgrondencomplex dat in die tijd bestond uit een grasrijke heide met struwelen en kleine boomgroepen. De bovenlanden bleven tot in de 17e eeuw gemeenschappelijk bezit. Daarna werden ze geprivatiseerd en ontgonnen. Op perceelgrenzen werden houtwallen, singels of sloten aangebracht. De vroegere grens tussen stroomland en bovenland is in het huidige landschap soms nog goed zichtbaar, omdat de houtwallen van het bovenland hier overgaan in het door sloten gemarkeerde stroomland, zoals aan de noordostrand van het Ballooërveld langs het Gastersche Diep en langs het Loonerdiep bij Balloo.

Hier in het Holmers Halckenbroek zijn beekherstelmaatregelen genomen. Het direct aangrenzende landbouwgebied ten noorden hiervan wordt in de toekomst omgevormd tot agrarisch natuurbeheer rond een hermeanderende beek.

De afgelopen jaren zijn verschillende beekherstelprojecten uitgevoerd, zoals hier in de bovenloop van het Scheebroekerloope.

Benedenloop

De beekdalen langs de benedenloop van de Drentsche Aa hebben in vergelijking met de meer bovenstrooms gelegen gebieden een veel dynamischer ontwikkeling doorgemaakt. Het water kwam hier vanuit allerlei bronnen samen: oppervlaktewater dat via de beeklopen werd aangevoerd; ondiep kwelwater uit de directe omgeving; diep kwelwater uit de regio en bij tijd en wijle ook gestuwd oppervlaktewater uit de Lauwerszeeboezem. Door deze enorme aanvoer van water waren de stroomdalen langs de benedenloop vrijwel permanent zeer nat, wat een zeer sterke (voedselrijke) veengroei tot gevolg heeft gehad.

Het bijbehorende landschap bestond uit een afwisseling van rietlanden en wilgenbossen langs de geulen en zeggenmoerassen en elzenbroekbos wat verder van de waterlopen. Soms ontstond hier zelfs hoogveen, dat later vaak als turf is afgegraven. Op verschillende plaatsen liggen nog petgatencplexen van deze vroegere verving, o.a. in het Friesche Veen bij het Paterswoldse Meer en bij Sassenhein/Westerpolder ten westen van Haren. De uitgestrekte moerasgebieden waren tot in de Middeleeuwen zeer geliefde plaatsen voor jacht en visvangst. Zeer noemenswaardig zijn de groepen huisplaatsen (vroeger veenterpen genaamd) uit de Volle en Late Middeleeuwen die niet alleen rond het Hoornsemeer en Hoomseplas liggen/lagen, maar ook westelijker in de voormalige polders Eelder-Peizermeden en Matsloot-Roderwolde, in wat nu de Onlanden heet. Bijzondere archeologische monumenten die getuigen van de vroegste ontginning van dit voormalige veengebied.

Huidige situatie

In de kaart op de pagina hiernaast is aangegeven welke delen van de beekdalen nog relatief gaaf zijn. In de legenda is aangegeven waarom de betreffende delen historisch gezien van grote waarde zijn. Ook zijn brongebieden en historische brugverbindingen aangegeven.

Ook in de middenloop zijn verschillende beekherstelprojecten uitgevoerd, zoals hier in het Deurzerdiep bij De Aanleg.

Van de waterlopen is de natuurlijke meandering in minder dan de helft van het totale traject bewaard gebleven. Van de beekdalen heeft ongeveer 60% nog een grotendeels gave historische structuur. De overige delen zijn door ruilverkavelingen veel grootschaliger geworden, waardoor het verschil met jonge heideontginningen

vrijwel is verdwenen. Door de diepe ontwatering zijn deze beekdalen ook geschikt gemaakt voor diverse vormen van landbouw, waardoor het landschappelijke contrast nog verder afnam. In de afgelopen tien jaar is hiervan veel hersteld, bijvoorbeeld de Eischenbroeken ten westen van Oudemolen, het Halckenbroek en de Holmers ten noorden van Elp, Gastersche Diep, Scheebroekenloop, Westerlanden en het Deurzerdiep. Beekdalen waar nog opgaven liggen voor de komende jaren zijn bijvoorbeeld het Rolderdiep en het Amerdiep.

Veel perceelrand-begroeiingen zijn in slechte staat en het sterke contrast tussen open stroomlanden en door houtwallen besloten bovenlanden is grotendeels verdwenen. Op de overgang van beekdalen naar plateaus zijn zeer dichte houtranden ontstaan, waardoor het zicht op de plateaus van de plateaus vaak sterk wordt belemmerd. Houtopslag in het stroomland verhindert het vroeger zo weidse uitzicht in de lengterichting van de beekdalen. Bovendien is het zicht op karakteristiek beekdalreliëf, zoals dekzandkoppen, steilranden, afgesneden beekmeanders e.d. grotendeels verdwenen. Ook is de ontsluiting van de beekdalen dermate slecht dat veel interessante plekken niet of nauwelijks door bewoners en recreanten kunnen worden bereikt.

4.2.2 Voorstellen beekdalen

Deze landschapsvisie geeft op hoofdlijnen richting aan de Inrichtingsvisie Beekdal Drentsche Aa die in 2017 gereed komt. Het planvormingstraject van de inrichtingsvisie Beekdal loopt deels parallel aan het maken van deze geactualiseerde landschapsvisie. In de Inrichtingsvisie Beekdalen wordt voor een aantal deelgebieden het streefbeeld natuur benoemd, het bijbehorende landschapsbeeld, de verwachte effecten en de realisatiemogelijkheden. Aanleidingen voor het maken van de Inrichtingsvisie Beekdal Drentsche Aa zijn de gewenste aanpassingen in het watersysteem naar aanleiding van de Kader Richtlijn Water (KRW), Natura2000-doelen, Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en Natuurnetwerk Drenthe. De Inrichtingsvisie Beekdalen doet uitspraken over dilemma's als de wijze en mate van vematting, beekboderverhoging en (on)wenselijkheid van inundaties, beheer en onderhoud, en (on)toegankelijkheid. Een van de taakstellingen van de Inrichtingsvisie Beekdal is 636 ha functieverandering en 1.572 ha inrichting in de periode tot 2027 (conform het Natuurpact Rijk-IPO en het Groenmanifest Drenthe). Vanuit die afspraken zijn alle wettelijke verplichtingen gebundeld in het Programma Natuurlijk Platteland Drenthe.

Uitgangspunten daarbij zijn:

- de beekdalen worden in principe niet vergraven (tenzij ze al eerder zijn vergraven);
- scherpe overgangen en kunstmatige oplossingen worden vermeden;
- de oxidatie van het veen wordt zoveel mogelijk tegengegaan;
- het watersysteem wordt robuust en toekomstbestendig gemaakt.

De beken zijn in de toekomst belangrijke ruimtelijke structuurdragers, die veel herkenbaarder zijn in het landschap dan nu. Dit betekent onder andere dat de beek van de bronnen, via de boven- en middenlopen tot de benedenloop als één systeem zichtbaar moet zijn in het landschap. Op termijn zal een aanzienlijk deel van de beekdalen een natuurfunctie krijgen met in veel gevallen extensieve veehouderij als belangrijke nevenfunctie. Die beekdalen worden een stuk natter dan nu het geval is. Het streven is om daar een zo natuurlijk mogelijk watersysteem te realiseren, waarin natuurlijke peilverschillen worden toegelaten, die zorgen voor een gedempte afvoer van water. Binnen de beekdalen zoals geduid op de kaartbeelden ("landschapsvisie beplantingsstructuur" en "landschapsvisie ontwikkelingskaart") liggen diverse gebieden die niet vallen binnen de afspraken voor de realisatie van nieuwe natuur in het NNN. Deze gebieden hebben en houden in beginsel de reguliere agrarische functie. De uitgangspunten en doelstellingen voor beekdalen zoals geformuleerd in deze paragraaf, hebben geen doorwerking op het omgevingsbeleid voor en het agrarisch functioneren van deze gebieden.

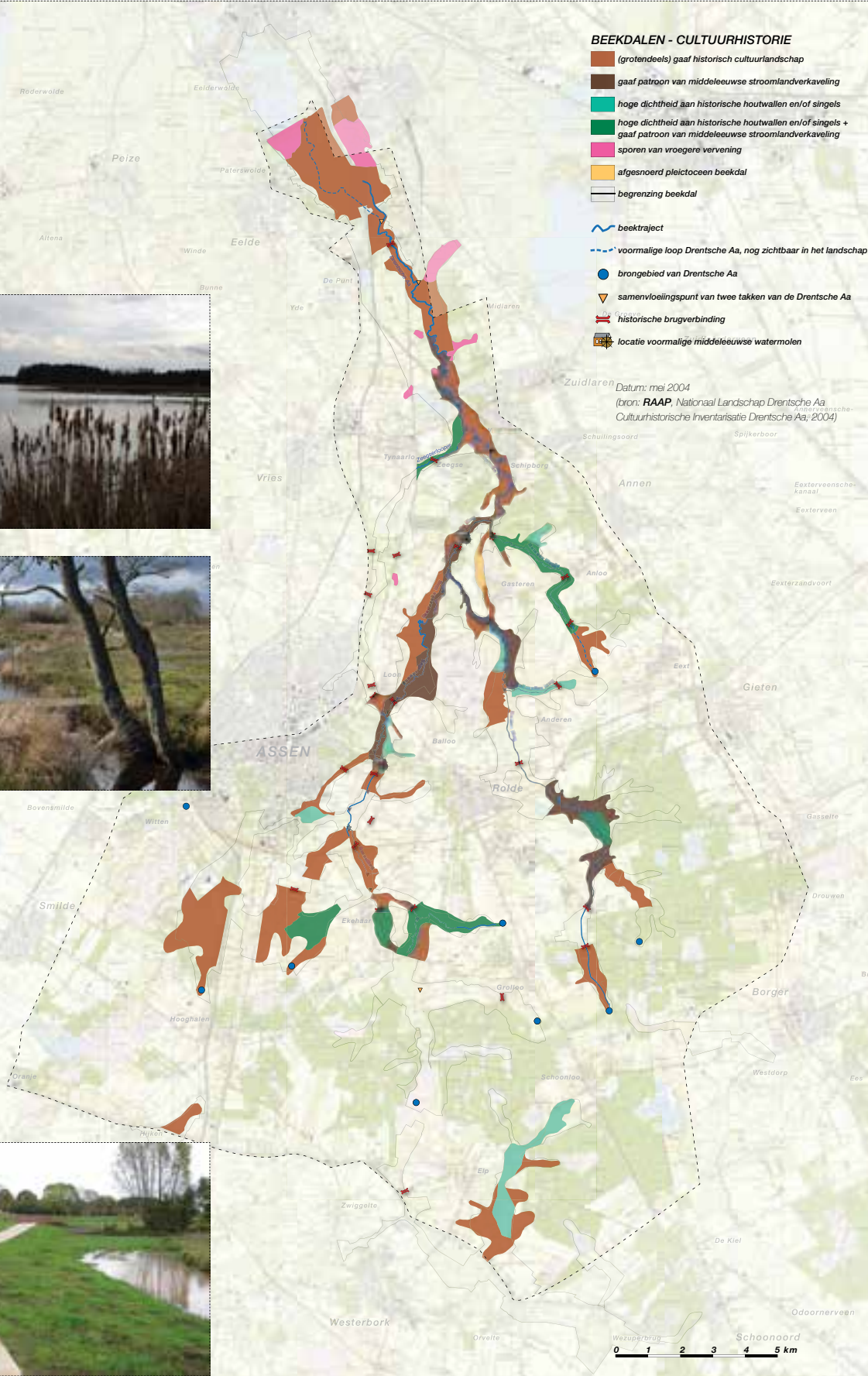
Kort samengevat zijn de doelstellingen voor de beekdalen:

- zorgen voor een robuuste toekomstbestendige inrichting;
- herkenbaar maken van het beeksysteem ten opzichte van de omgeving;
- meer eenheid in (ruimtelijke) verschijningsvorm binnen het beekdal;
- versterken van het onderscheid in bovenland en stroomland;
- behoud van waardevolle cultuurhistorische patronen en elementen zoals madelandverkavelingen (inclusief sloten), elzensingels, houtwallen, vorderen, horsten etc.;
- behoud van waardevolle aardkundige en archeologische patronen en elementen zoals oude veenpakketten, dekzandkopjes, fossiele meanders, kronkelwaardsystemen, terrasranden, off-site archeologie etc.;
- tot expressie brengen van abiotische verschillen in plantengemeenschappen en dieren binnen het beekdal;
- in beekdalen met een natuurfunctie het natuurlijke verloop van het watersysteem herstellen volgens gebiedseigen abiotische processen en omstandigheden; water vasthouden in alle beeksystemen;
- het beekdal ontsluiten, beleefbaar en toegankelijk maken voor het publiek;
- zo min mogelijk technische/harde oplossingen en overgangen;

BEEKDALEN - CULTUURHISTORIE

- (grotendeels) gaaf historisch cultuurlandschap
- gaaf patroon van middeleeuwse stroomlandverkeveling
- hoge dichtheid aan historische houtwallen en/of singels
- hoge dichtheid aan historische houtwallen en/of singels + gaaf patroon van middeleeuwse stroomlandverkeveling
- sporen van vroegere verveening
- afgesnoerd pleistoceen beekdal
- begrenzing beekdal
- beektraject
- voormalige loop Drentsche Aa, nog zichtbaar in het landschap
- brongebied van Drentsche Aa
- samenvloeiingspunt van twee takken van de Drentsche Aa
- historische brugverbinding
- locatie voormalige middeleeuwse watermolen

Datum: mei 2004
 (bron: RAAP, Nationaal Landschap Drentsche Aa -
 Cultuurhistorische Inventarisatie Drentsche Aa; 2004)

- in beekdalen met een natuurfunctie verder experimenteren met het loslaten van beekbeheer om natuurlijke processen zoals meandering, erosie en inundatie ruimte te bieden.

Ruimtelijke opdeling door bosontwikkeling in het beekdal is niet wenselijk (A). Beekdalbegeleidende beplanting voor beschaduwing van de beek is maximaal 500 meter aaneengesloten, daarna minimaal 100 meter openheid, zodat zicht haaks over het beekdal mogelijk blijft (B). Bossen ontwikkelen als 'eilanden' in het beekdal, waardoor het beekdal als doorgaande, langgerekte ruimte herkenbaar blijft (C). Bossen die op hogere delen in het beekdal worden ontwikkeld, mogen niet tegen de randen van het dal (D).

Op veel plaatsen is het beekdal vanaf de randen niet zichtbaar omdat de randen van het beekdal volledig zijn beplant met houtwallen en singels, zoals hier bij de benedenloop van de Drentsche Aa. Voor recreanten is het interessanter wanneer het beekdal (soms) zichtbaar is.

De beekdalen kunnen op verschillende manieren weer zichtbaar worden gemaakt vanaf de randen: door de houtwallen en singels transparanter te maken (A), door de beplanting af en toe te onderbreken (B) of door een pad aan de binnenzijde van de beplanting te leggen. A en B kunnen ook worden gerealiseerd door in het beheer afwisselend delen van de beplanting af te zetten.

Vaak is de beplanting van houtwallen en singels door extensief beheer uitgegroeid tot volwassen bomen. Waar dit nog mogelijk is moeten achterstallig onderhoud worden uitgevoerd en moeten de singels en houtwallen worden teruggezet. Het probleem is echter dat de meeste bomen die langer dan 40 jaar zijn uitgegroeid, na kap geen hergroei meer vertonen. In die gevallen moeten de volwassen bomen ongemoeid worden gelaten.

In de midden- en bovenloop kan in de toekomst op sommige plekken bos worden ontwikkeld, bijvoorbeeld in combinatie met extensieve begrazing, zoals hier in het Smeering Metbroekbos (referentie). Deze bosweides dienen dan wel op afstand van de bestaande houtwallen te worden ontwikkeld, zodat het beekdal goed zichtbaar blijft.

Opgaande beplanting in beekdalen

In de Inrichtingsvisie Beekdal Drentsche Aa (2016) wordt per beekdal aangegeven welk type natuur zal worden nagestreefd. Voor het landschapsbeeld is visuele openheid in veel gevallen wenselijk. In de kaart op de pagina hiernaast is aangegeven waar openheid gewenst is, zodat mensen kunnen genieten van het uitzicht. Daarbij wordt uitgegaan van de volgende richtlijnen voor de ontwikkeling van vegetaties:

Boven- en middenloop:

- Voor de midden- en bovenlopen van de Drentsche Aa wordt uitgegaan van vegetaties waar nog overheen gekeken kan worden (maximaal ca. 1 meter hoog, zoals grazige vegetaties / hooilandtypen);
- Maximaal 5% opgaande beplanting (hoger dan 1 meter, zoals bomen, struweel, bosjes);
- Die hogere beplanting staat in het dal, op de hogere delen of langs de beek, en niet tegen de randen van het dal;
- Zicht over de lengterichting van de beek houden;
- Op veel plaatsen zicht dwars over het beekdal mogelijk houden.

Benedenloop:

- In de benedenloop waar grootschalige openheid niet alleen gekoppeld is aan grazige vegetaties, maar ook aan moerassen, wordt uitgegaan van vegetaties waar overheen gekeken kan worden (maximaal ca. 1,5 meter hoog c.q.). De soorten die in de grote zeggenmoerassen voor komen zijn namelijk al snel hoger dan 1 meter in het groeiseizoen;

- Maximaal 5% opgaande beplanting (hoger dan 1,5 meter, zoals bomen, struweel, bosjes);
- Opgaande beplanting alleen langs de beek, waardoor de loop van de beek van een afstand zichtbaar wordt;
- Zicht over de lengterichting van het beekdal houden;
- Op veel plaatsen zicht dwars over het beekdal mogelijk houden.

Zicht bij bruggen:

- Bij het kruisen van een beekdal geen opgaande beplanting langs de weg. Mogelijk maken om aan weerszijden in de lengterichting van het beekdal te kijken.

Bosontwikkeling in het beekdal

Er zijn wensen om in de beekdalen van de Drentsche Aa bossen te ontwikkelen, om het ecosysteem completer te maken. In 'Drentsche Aa bij de tijd' (2014) heeft Staatsbosbeheer diverse ambities voor de ontwikkeling van bos en bosweiden op kaart gezet. In het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) is het van belang dat de temperatuur van het beekwater omlaag wordt gebracht. Een middel om dat te bereiken is beschaduwing van de beek door bomen en struiken.

Voor de helderheid en ruimtelijke kwaliteit van het landschap in het Drentsche Aa-gebied is de herkenbaarheid van de beekdalenstructuur als allesverbindende ruimtelijke ruggengraat van groot belang. Ruimtelijke opdeling van bos en bosweiden door bos is daarom niet wenselijk. Daarom worden aan de ontwikkeling van bos en beekdalbegeleidende beplanting, met inachtneming van de richtlijnen voor het aandeel opgaande beplanting hiernaast, de volgende spelregels voorgesteld:

- Alleen bos op plekken waar geen waardevolle historische verkavelingen aanwezig zijn;
- Bossen ontwikkelen als 'eilanden' in het beekdal, waardoor het beekdal als doorgaande, langgerekte ruimte herkenbaar blijft;
- Bossen in de lager gelegen delen van de beekdalen, niet tegen de randen van het dal;
- Beekdalbegeleidende beplanting voor beschaduwing van de beek maximaal 500 meter aaneengesloten, daarna minimaal 100 meter openheid, zodat zicht haaks over het beekdal mogelijk blijft;
- Beplanting voor beschaduwing langs (ruim-)sloten heeft de voorkeur boven beplanting langs beek.

Uitzondering hierop is het Zeegserloopje: dit beekdal kan in zijn geheel worden bebost. Daarvoor zijn de volgende redenen:

- De omgeving van het Zeegserloopje is heel open, door de bebossing wordt het beekdal een herkenbaar landschapselement;
- Het beekdal van het Zeegserloopje wordt op diverse plaatsen doorsneden met infrastructuur; bebossing brengt eenheid en samenhang in dit dal.

Twee strategieën voor natuur in de beekdalen

In grote lijnen worden voor de beekdalen twee strategieën voorgesteld.

1. Beekdalen met hoge cultuurhistorische waarden

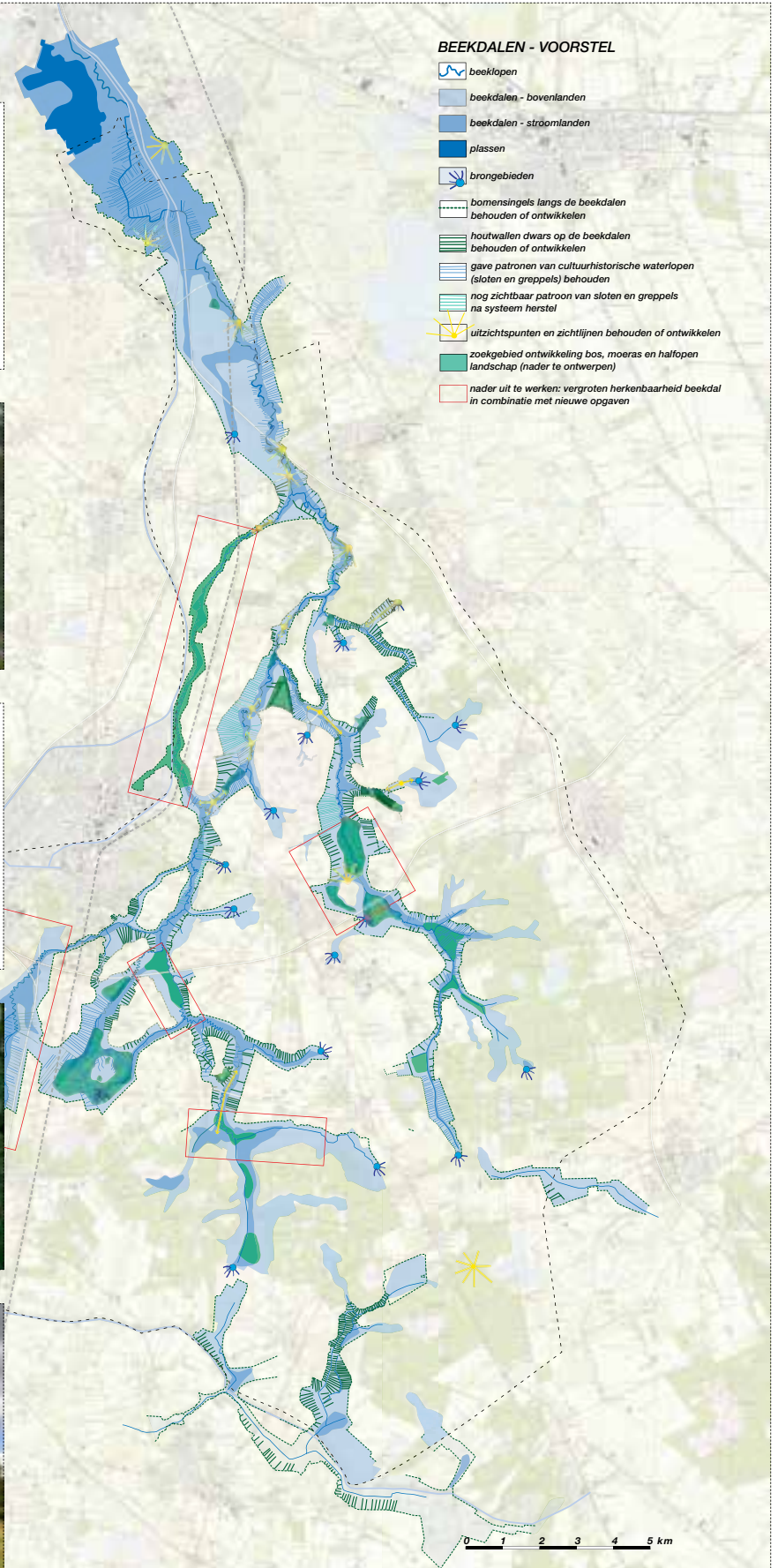
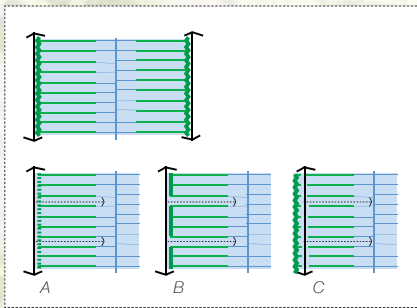
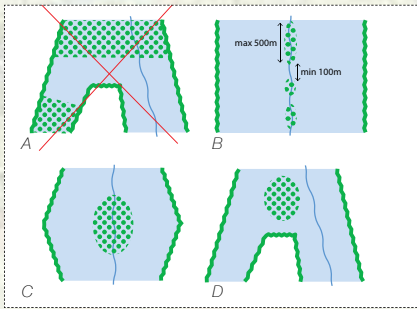
In de beekdalen met hoge cultuurhistorische waarden (dat wil zeggen: met veel zichtbare relicten van historisch landgebruik) wordt ingezet op behoud en waar nodig herstel van de cultuurhistorische kwaliteiten. Deze beekdalen zijn aangegeven in de kaart op de vorige pagina, op basis van gegevens uit 2004. In veel gevallen betekent dit het verrichten van achterstallig onderhoud aan de houtwallen en singels, omdat ze bijna allemaal zijn uitgegroeid tot volwassen bomen en struiken. Daarbij dient wel omzichtig te werk te worden gegaan. De oudste eiken met de mooiste vormen staan in de houtwallen; deze zijn soms 150 jaar oud en geplant bij de markeverdeling. Het is niet verstandig om deze te kappen. Houtwallen weer een functie geven als veekering is alleen wenselijk als er voldoende budgetten beschikbaar zijn voor het onderhoud ervan en als het ontnemen van het doorzicht uit landschappelijk en recreatief oogpunt niet storend is. Het voordeel van een oude houtwal is immers dat de hoge eiken door hun schaduwwerking de ondergroei beperken waardoor spannende doorkijkjes ontstaan. Soms zijn de oude houtwallen geslecht en daarvoor in de plaats is dan opslag gekomen. Op die plaatsen zou kunnen worden overwogen om de strategie van een betere zichtbaarheid toe te passen (zie inzet 3). Bij herstel van oude houtwallen dient voldoende inzicht te bestaan in oude beheermethoden, waarbij de juiste soortkeuze wordt gemaakt. Er is veel te winnen door zorgvuldig herstel en onderhoud door verwijdering van opslag die zich voor of aan de overzijde van de houtwal heeft ontwikkeld. Ook kunnen oude houtwallen worden hersteld, die tijdens de ruilverkaveling zijn beschadigd door de aanleg van onnodig diepe sloten met brede profielen.

Naast herstel en onderhoud van houtwallen moeten oude verkavelingen en karakteristiek reliëf in stand worden gehouden.

In de beekdalen met hoge cultuurhistorische waarden is het beheer patroongericht, dat betekent dat houtwallen en singels in stand worden

BEEKDALEN - VOORSTEL

- beeklopen
- beekdalen - bovenlanden
- beekdalen - stroomlanden
- plassen
- brongebieden
- bomensingels langs de beekdalen
behouden of ontwikkelen
- houtwallen dwars op de beekdalen
behouden of ontwikkelen
- gave patronen van cultuurhistorische waterlopen
(sloten en greppels) behouden
- nog zichtbaar patroon van sloten en greppels
na systeem herstel
- uitzichtspunten en zichtlijnen behouden of ontwikkelen
- zoekgebied ontwikkeling bos, moeras en halfopen
landschap (nader te ontwerpen)
- nader uit te werken: vergroten herkenbaarheid beekdal
in combinatie met nieuwe opgaven

Op sommige plaatsen is de oude beekloop nog steeds aanwezig. Op deze plekken kan het beekstelsysteem eenvoudig worden hersteld door de oude beekloop weer aan te takken op het systeem. Hier in het Amerdiep is de oude beekloop al aangetakt op het systeem.

In het beekdal van het Deurzerdiep zijn de oude meanders weer aangetakt op het grote systeem. Op de foto is zowel de gekanaliseerde als de meanderende beekloop te zien. De gekanaliseerde loop wordt uiteindelijk gedicht. De bosjes die nog in het beekdal staan, zijn destijds aangeplant op advies van landschapsarchitect De Vroome om de meanders veilig te stellen. Deze kunnen nu worden verwijderd. Hun taak zit erop.

Deze foto van het Rolderdiep geeft een representatief beeld van een genormaliseerde beek. De invloed van de beek is hier beperkt tot de beekloop zelf. Deze beekloop zal de komende jaren nog ingrijpend veranderen.

Een prachtig voorbeeld van een natuurlijke beek is het Schipborgsche Diep. Hier is goed het verschil te zien tussen de steile oever in de buitenbocht, waar de beek de oever aanvreet, en de flauwe oever in de binnenbocht waar materiaal wordt afgezet.

Bruggen over de Aa moeten terughoudend worden vormgegeven. Hier een voorbeeld van een eenvoudige brug, die past in het landschap van de Drentsche Aa op een schilderij van Wilhelmus Karel de Bruin. Geen overdreven design zoals de brug over de Aa tussen Yde en Glimmen.

gehouden en graslanden worden gemaaid, gericht op botanische diversiteit, in ieder geval in de stroomlanden. Dit beheer kan worden uitbesteed aan boeren uit het gebied. Boeren kunnen ook een rol spelen bij het beheer door bijvoorbeeld jongvee en paarden in te scharen in de weilanden tussen de houtwallen of met kudde de bovenlanden van de beekdalen te beweiden, geïnspireerd door de oude middeleeuwse collectieve overal-beweidings. Waar mogelijk en gewenst kunnen de houtwallen weer zodanig worden beheerd dat ze veekerkend zijn en (vrijwel) geen gebruik hoeft te worden gemaakt van afrasteringen.

In de bovenlanden verdient het vergroten van de zichtbaarheid van de beekdalen bijzondere ontwerpaandacht. Op veel routes langs of door het beekdal is de grote maat en continuïteit van het dal niet beleefbaar door de aanwezigheid van dichte beplantingen parallel aan de beek en langs de kruisende wegen. Met simpele oplossingen kan de ruimtelijke impact en attractiviteit van de beekdalen sterk worden vergroot.

Met het oog op de continuïteit van het ruimtelijk beeld van het beekdal heeft het de voorkeur om bij relatief kleine onderbrekingen van de cultuurhistorisch waardevolle delen te zorgen voor een aaneengesloten houtwallestructuur, door nieuwe houtwallen en singels aan te planten. Deze gebieden kunnen zo weer een ruimtelijke eenheid vormen met de cultuurhistorisch waardevolle houtwalle-landschappen.

2. Beekdalen zonder hoge cultuurhistorische waarden

In de grotere aaneengesloten delen van de beekdalen waar geen hoge cultuurhistorische waarden zijn, krijgt natuurontwikkeling prioriteit. Hier wordt in sterkere mate ingezet op natuurlijke processen en in mindere mate op ruimtelijke patronen. Wel dient daarbij nauwkeurig te worden onderzocht of de ondergrond van de desbetreffende gebieden geen archeologische waarden, bijvoorbeeld vuursteenvindplaatsen, bevatten. Bovendien dient natuurontwikkeling in deze gebieden bij voorkeur te worden gebaseerd op gebiedseigen en karakteristieke aardkundige processen.

De flanken van de beekdalen, de bovenlanden, kunnen worden beweide, bij voorkeur in samenhang met de gebieden die grenzen aan de beekdalen. Daardoor ontstaan weer geleidelijke overgangen van beekdalen naar veldgronden. Deze geleidelijke overgangen zijn zowel historisch, ruimtelijk als ecologisch waardevol. De beweiding kan met een gescheperde kudde worden uitgevoerd, waar sprake is van een overgang van bovenlanden naar relatief voedselarme heide, bijvoorbeeld bij het Ballooërveld, maar ook bij het Kniphorstbos en de Anlooër strubben. De beweidingdruk kan met een kudde goed worden gereguleerd. De voorkeur gaat uit naar schapen, omdat zij in deze arme omstandigheden het best in staat zijn het landschap open te houden zonder al te veel beschadiging aan te brengen aan de bodem en bijvoorbeeld houtwallen. Deze vorm van beweiding zorgt ook voor versnelde verschraving van het terrein, doordat de dieren 's-nachts in een schaapskool staan en daar een deel van hun uitwerpselen deponeren.

Waar op de overgang van bovenlanden naar de flanken vooral een grasachtige, relatief nog voedselrijke begroeiing aanwezig is, zoals bij de Heest en op de oostflank van het Gastersche Diep aansluitend bij de Gasterse Duinen, kan ook uitstekend gebruik worden gemaakt van runderen, die met hun brede bekken veel ruwe celstof kunnen verwerken. De graasdruk zal zodanig moeten zijn dat in de bovenlanden op sommige plaatsen een halfopen parklandschap ontstaat met kleine bosjes en struwelen en op andere plaatsen een grotendeels open landschap van graslanden en grasheiden. De begrazingsdruk kan met aantallen runderen worden geregeld. Rasters, in combinatie met roosters, kunnen in grote eenheden worden opgezet, zodat dit nauwelijks storend is in de landschapsbeleving. Runderen voor deze grote beweidingseenheden kunnen het gehele groeiseizoen worden ingeschaard, bijvoorbeeld door een agrarische natuurvereniging.

Afhankelijk van de mate van vernatting van de stroomlanden worden deze gronden ook beweide of, net als in de cultuurhistorisch waardevolle delen, gemaaid. Het beheer moet in ieder geval zodanig zijn dat de gewenste openheid in de stroomlanden ontstaat.

In ruimtelijk opzicht wordt de eenheid van de beekdalen versterkt door een relatief transparante singelbeplanting aan de randen van het beekdal aan te planten. Dit draagt bij aan de eenheid van de beekdalen, vooral omdat de verschillende delen verschillend worden beheerd. Op plaatsen waar de gronden die grenzen aan het beekdal een beheereenheid vormen met de gronden in het beekdal, blijft de nieuwe singelbeplanting achterwege.

Een deel van de (pre)historische voorden in het Drentsche Aa-gebied wordt gerevitaliseerd, in samenhang met wandelroutes. Nader onderzoek moet uitwijzen waar dit kansrijk is. Het revitaliseren van voorden zal met respect voor de archeologische waarden moeten gebeuren. De voorden zijn namelijk zelf al archeologische waarden, en in hun directe omgeving is een clustering van allerlei archeologische waarden te verwachten. Er zal goed moeten worden gekeken wat kan en wat niet kan.

In de bovenlopen worden waar mogelijk historische bronmilleus, stroeten en bovenloopssystemen hersteld met respect voor cultuurhistorie. In de benedenloop wordt ingezet op het versterken van het ruimtelijke contrast tussen de randen van het beekdal en het beekdal zelf. De randen worden waar mogelijk verder verdicht, zonder dat karakteristieke doorzichten worden belemmerd. Het beekdal wordt opener en natter gemaakt. De benedenloop kan op termijn weer als een grote overstromingsvlakte gaan functioneren, met in laagste delen uitgestrekte moerassen en op de drogere flanken hoilanden- of extensieve beweidingen.

Ook de hydrologische, ecologische en ruimtelijke relatie Hondsrug-stroomdal dient waar mogelijk te worden hersteld. Door het herstellen van gradiënten van 'ondiepe' en 'diepe' kwel komen kwelstromen van verschillende samenstelling bij elkaar in het beekdal, waardoor waardevolle gradiënten ontstaan, die mogelijkheden biedt voor de ontwikkeling van soortenrijke plantengemeenschappen. Het Noord-Willemskanaal is hiervoor waarschijnlijk een belangrijke barrière. Zo nodig kan in het dal van de benedenloop waterberging plaatsvinden. Het dal van de benedenloop is nu sterk versnipperd door infrastructuur zoals de A28, de spoorlijn Assen-Groningen en het Noord-Willemskanaal. Deze infrastructurele elementen zijn vaak nog voorzien van opgaande beplanting, waardoor de ruimtelijke barrièrewerking nog wordt versterkt. Het voorstel is om al deze beplanting te verwijderen en zo de visuele

Principe-profielen

Op de pagina hiernaast is voor de beide varianten van de beekdalen in een aantal principe-profielen (niet op schaal) de gewenste toekomstige situatie aangegeven.

impact van infrastructuur zoveel mogelijk te minimaliseren. Daardoor wordt de eenheid van het beekdal in de benedenloop versterkt. Provincie Groningen en provincie Drenthe hebben samen met diverse andere organisaties in 2016 een plan opgesteld voor de ontsnippering van de A28.

Op plaatsen waar op een relatief korte afstand een groot hoogteverschil in het terrein bestaat kunnen nieuwe belvédères (uitzichtpunten) worden gemaakt (zie hoofdstuk 6), zoals nu bijvoorbeeld bij de Kymmelsberg en enkele andere plekken al het geval is.

Beeklopen

Ambitie van de landschapvisie is dat uiteindelijk alle beken die samen het systeem van de Drentsche Aa vormen, weer een natuurlijk karakter krijgen. Dat is nu bij ongeveer de helft van de waterlopen het geval. In de Inrichtingsvisie Beekdal Drentsche Aa die in 2017 gereed komt, wordt dit verder in detail uitgewerkt.

Zorg voor archeologische waarden

Beekdalen kenmerken zich door specifieke archeologische waarden, waar nog maar sinds kort aandacht voor bestaat. Het gaat dan om relictten van typische, aan watergeboden fenomenen, zoals resten van visserij (fuiken, viswieren), waterwerken, kades, beschoeiingen, rituele deposities (offers), veenwegen en voordes. Daarnaast komen in beekdalen al dan niet door beekafzettingen of veen overdekte zandkopjes voor: geliefde locaties voor vissers-jagers-verzamelaars uit de vroege Prehistorie. Archeologische resten van hun kampementjes zijn niet alleen op de dekzandkopjes aan te treffen, maar ook als afval in de direct omringende "natte" lagen. Een kenmerk van beekdalen is dat veel van die archeologische waarden niet of heel lastig op te sporen zijn, en dat hun locaties niet of lastig te voorspellen zijn. Verreweg de meeste archeologische waarden in beekdalen zijn onbekend. Aan de beekdalen in het Drentsche Aa-gebied is doorgaans een hoge archeologische waarde of verwachting toegekend. Zie hiervoor o.a. de Actualisatie Omgevingsvisie Drenthe 2014 (Kaart 2e Kernkwaliteit Archeologie) en de gemeentelijke archeologische beleidskaarten. Omdat al heel snel archeologische waarden in het geding zijn, dienen bodemingrepen (verschralling, aanleg van slenken, nieuwe beeklopen e.d.), met grote terughoudendheid uitgevoerd te worden. Vanuit het oogpunt van aardkundige waarden zijn ongestoorde/gave bodems van groot belang. Wanneer houtwallen zouden worden verwijderd, dienen de ongestoorde bodems te worden geïnventariseerd.

**typering
beekdalen**

Beekdalen met hoge cultuurhistorische waarden

brongebieden

- droogte laagte
- water verzamelt zich in kleine stroompjes

brongebieden

- douglasden & beuken
- heidevrije graslanden

bovenloop

- kleine 'broedvrije' waterlopen
- ondiep en smal dal

stroomlanden

- in heel permanent nat

oeverlanden

- geen overstromingen

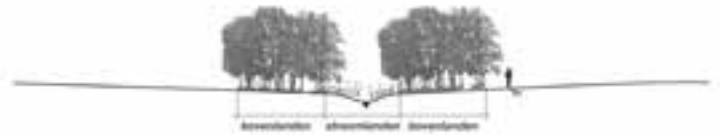
bovenloop

stroomlanden

- Noorderden

oeverlanden

- Noorderden
- Noorderden of Noorderden/ongepure

middenloop

- meanderende beeklopen
- ruim dal

stroomlanden

- in heel permanent nat

oeverlanden

- geen overstromingen

middenloop

stroomlanden

- Noorderden

oeverlanden

- Noorderden
- Noorderden of Noorderden/ongepure

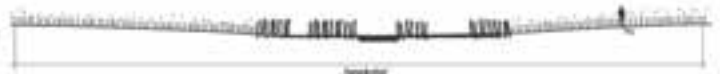

benedenloop

- breed nat dal
- breed meanderende beekloop

benedenloop

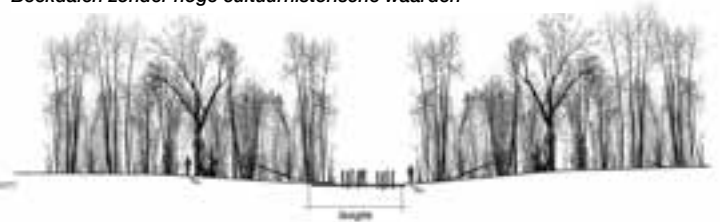
- jagerswieden & reizen
- Noorderden

Beekdalen zonder hoge cultuurhistorische waarden

brongebieden

- bronkassen op heide
- grasvelden & beekoverslag

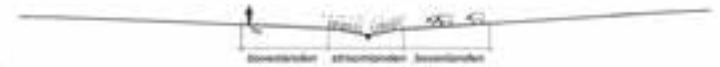
bovenloop

stroomlanden

- Noorderden

oeverlanden

- extensieve begrazing

middenloop

stroomlanden

- Noorderden

oeverlanden

- extensieve beweiding
- zandkassen (vangang) naar aangevoerd (of heidevelden)

benedenloop

- jagerswieden & reizen
- enkel afgeweid

4.3 *Visie essen*

4.3.1 Ontwikkeling en huidige situatie

Essen zijn in Drenthe de open akkercomplexen rond de dorpen, waar sinds de Middeleeuwen het voedsel voor mens en dier wordt verbouwd. De essen vormen al vele eeuwen lang het cultuurhistorische hart van het Drentsche Aa-gebied. Behalve hun actuele gebruikswaarde voor de huidige boeren vormen essen en de door de essen afgedekte ondergrond ook een heel belangrijk archief over het leven van vroegere generaties Drenten in de vorm van archeologische vondsten in de ondergrond en de historische bodemlagen met stuifmeel, fossiele zaden en andere cultuurhistorische kenmerken in de akkerbodem zelf. Omdat de essen dikwijls samenvallen met sinds mensenheugenis bewoonde en gebruikte gronden herbergt het bodemarchief onder de essen archeologische informatie die vaak vele duizenden jaren teruggaat, tot in de tijd van de hunebedbouwers en nog vroeger.

Essen hebben ook een grote landschappelijke waarde. Op veel plaatsen zijn bovendien nog de karakteristieke ruimtelijke samenhangen tussen essen, esdorpen, groenlanden en veldgronden bewaard gebleven. Dergelijke samenhangen zijn van groot belang voor de identiteit en herkenbaarheid van het Drentse landschap.

Op de kaart op de pagina hiernaast zijn de essen uitgesneden uit de meest

In het kaartje is mooi te zien hoe vrijwel alle essen (donkerbruin) in het plangebied op keileemruggen (lichtbruin) liggen (zie ook hoofdstuk 2). De dorpen zijn als zwarte stip weergegeven.

recente topografische kaart. Naast de essen die een duidelijke ruimtelijke eenheid vormen, valt ook het grote aantal doorsnijdingen op.

De essen in het Drentsche Aa-gebied hebben een geschiedenis van vele eeuwen achter de rug. In die eeuwen zijn ze herhaaldelijk veranderd van uiterlijk. De oudste ontginningen die als voorlopers van de huidige essen kunnen worden beschouwd stammen uit de Romeinse tijd en de vroege Middeleeuwen. Voorbeelden van deze oudste essen zijn de Westeresch van Tynaarlo, de Schipborger Esch en de Noordesch van Balloo. De huidige karakteristieke openheid is vermoedelijk pas na de 12e /13e eeuw ontstaan. Van 1000 tot 1500 vonden op grote schaal

esontginningen plaats. De bestaande essen werden sterk uitgebreid, bovendien werden ook allerlei nieuwe essen ontgonnen. Rogge, gerst, haver en vlas waren tijdens de Volle en Late Middeleeuwen de belangrijkste akkerbouwgewassen.

Ook na de Middeleeuwen zijn op wat meer beperkte schaal esontginningen uitgevoerd. Vooral in de 16e eeuw, de vroege 17e eeuw en de vroege 19e eeuw is als gevolg van economische voorspoed nieuw akkerland ontgonnen, meestal in de randzone van de oude essen. Soms ontstonden ook nieuwe essen en bouwlandkampen. Een deel van het historische akkerland in het Drentsche Aa-gebied lag niet op de essen maar in bouwlandkampen: blokvormige door houtwallen omgeven stukken akkerland van hooguit enkele hectaren groot, die in de regel door slechts één of twee grondeigenaren werd bewerkt. Deze komen bijvoorbeeld voor in de omgeving van Amen.

Vergeleken met de huidige tijd was het landbouwkundige gebruik van de Drentse essen in de Middeleeuwen veel gevarieerder qua intensiteit. In de regel was er een duidelijke gradiënt in het grondgebruik tussen de landerijen dicht bij de nederzetting naar de verafgelegen delen van de es.

Een heel belangrijke ontwikkeling in de geschiedenis van de essen was de invoering van de intensieve plaggelandbouw, een landbouwsysteem waarin op grote schaal gebruik werd gemaakt van zandhoudende plaggen. Als gevolg daarvan werden de akkerbodems van de Drentse essen en bouwlandkampen tussen ca. 1650 en ca. 1890 geleidelijk aan bedekt met een plaggendeck van zo'n 40-60 cm.

Een aanzienlijk deel van de essen is aangetast door bebouwing of door andere functies zoals zandwinning of recreatieparken. Deze ontwikkelingen verlopen vaak sluipend. Een voorbeeld van een sluipende ontwikkeling die gaande is, is deze es bij Schoonloo, waar aan de rand van de es een boerenbedrijf is opgegaan in een manege. Inmiddels is er ook een kleine camping bijgekomen. Wat is de volgende stap?

De es was meestal omgrensd door een zichtbare scheiding om wild en op de veldgronden grazend vee buiten te keren en om vee dat op gezette tijden op de akkers graasde binnen te keren. Het meest voorkomende type was dat van de eswal: een met hout beplante

zandwal met begeleidende greppel langs de buitenrand van de es. Aan de rand van strubben hebben in het verleden vermoedelijk soms ook vlecht heggen gelegen. En op de grens van de heide stonden in de Middeleeuwen vermoedelijk ook houten of vlechtwerken omheiningen, scheidings die veel gemakkelijker dan een houtwal konden worden verplaatst indien aan de esrand nieuw ontginningen plaatsvonden.

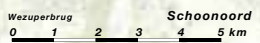
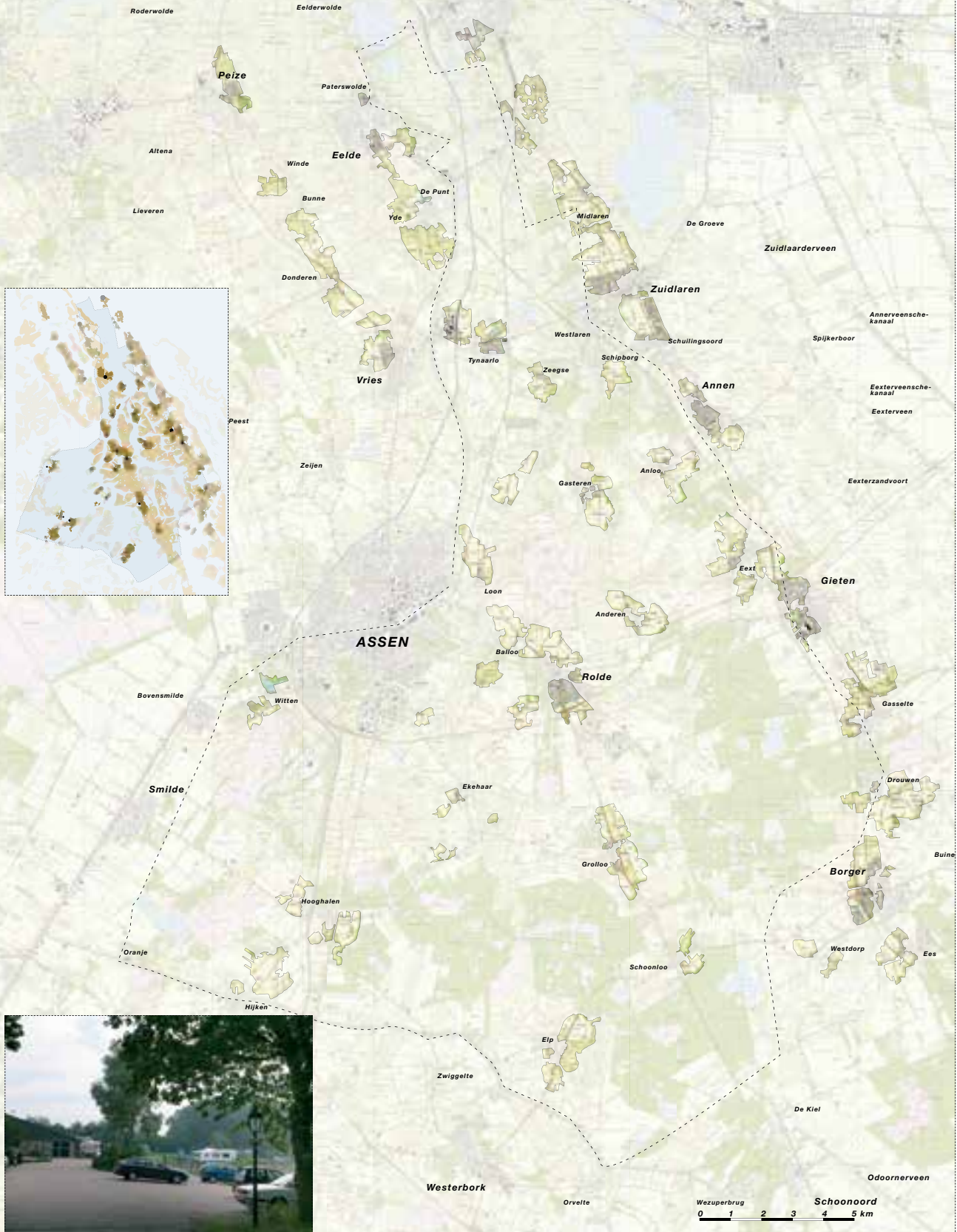
In cultuurhistorisch opzicht is er een duidelijk verband tussen de oude woongronden op de essen en de veentjes en beekdalen.

De belangrijkste kenmerken van een historische Drentse es waren:

1. een open landschap: percelen waren van elkaar gescheiden door smalle greppels, grasstroken en veldkeien, niet door zichtbare hekken of wallen;
2. een duidelijke afgrenzing ten opzichte van de omgeving in de vorm van eswallen, houtranden, strubben, zandwegen etc.;
3. de aanwezigheid van een groot aantal akkerpercelen, in gebruik bij meerdere grondeigenaren;
4. een grondgebruikstelsel dat enerzijds stelde op individuele vormen van akkerbouw en anderzijds op collectieve vormen van braakbeweiding.
5. een specifiek bodemtype: dat van de plaggenbodem;
6. de aanwezigheid van een zeer rijk archeologisch, landschapshistorisch en agrarisch-ecologisch bodemarchief waarin de geschiedenis van bewoning, landschap en landbouw is opgeslagen;
7. de aanwezigheid van kenmerkende planten en dieren.

Hoewel de aantasting van de essen in het Drentsche Aa-gebied veel minder groot is dan in andere zandgebieden van Noordwest-Europa en ook in de rest van Drenthe, zijn ook hier helaas een aantal waardevolle essen opgeofferd aan moderne ontwikkelingen als woningbouw, infrastructuur, zandwinning en bedrijfsvestigingen, zoals bijvoorbeeld het verloren gaan van het overgrote deel van de Rolder Zuidesch door woningbouw en het verdwijnen van de es van Witten als gevolg van grootschalige zandwinning.

ESSEN - HUIDIGE SITUATIE

Kaart Cultuurhistorie

In de kaart op de pagina hiernaast is aangegeven welke essen en delen van essen nog relatief gaaf zijn. Ook is een typering van de essen in leeftijdscategorieën aangegeven (gebaseerd op de cultuurhistorische inventarisatie uit 2004) en is aangegeven welke essen zijn verdwenen of sterk zijn aangetast. Heel belangrijk zijn de markante overgangen van essen naar de dorpen of naar andere landschapseenheden als beekdalen en velden. Er blijken opvallend vaak hunebedden en veentjes in de omgeving van essen te liggen.

De Schipborger Strubben bij het Kniphorstbos. Aan de grillige vorm is te zien dat de strubben het karakter hebben van eikenhakhout. De Strubben-Kniphorstbos valt als archeologisch waardevol gebied sinds 2000 onder het regime van de Monumentenwet, dat wil zeggen dat het gebiedsbescherming geniet.

Op de foto is mooi te zien hoe het naaldbos op de voormalige heidevelden inmiddels uitsteekt boven de strubbenbeplanting die de es van Schoonloo omzoomt.

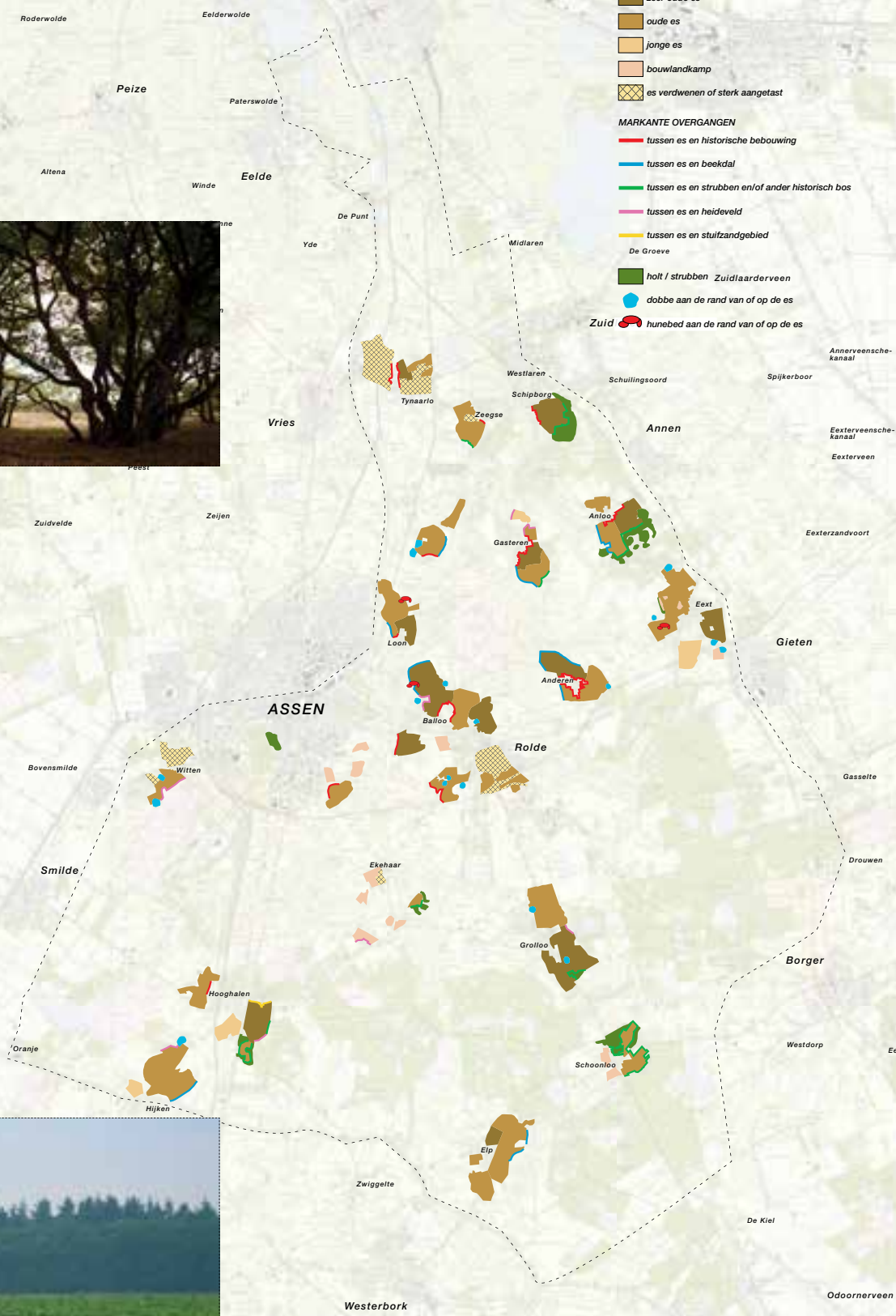
ESSEN - CULTUURHISTORIE

ESSEN EN BOUWLANDKAMPEN

- zeer oude es
- oude es
- jonge es
- bouwlandkamp
- es verdwenen of sterk aangetast

MARKANTE OVERGANGEN

- tussen es en historische bebouwing
- tussen es en beekdal
- tussen es en strubben en/of ander historisch bos
- tussen es en heideveld
- tussen es en stuifzandgebied
- holt / strubben Zuidlaarderveen
- dobbe aan de rand van of op de es
- hunebed aan de rand van of op de es

(bron: RAAP, Nationaal Landschap Drentsche Aa
Cultuurhistorische Inventarisatie Drentsche Aa, 2004)

Kaart Archeologie

Onderdeel van de Actualisatie Omgevingsvisie Drenthe 2014 is kaart 2e: Kernkwaliteit Archeologie, waarop de essen als provinciaal belang staan aangegeven. Op de gemeentelijke archeologische beleidskaarten, die uitwerking geven aan het provinciaal belang, zijn de essen gedetailleerder gekarteerd.

ESSEN - ARCHEOLOGIE

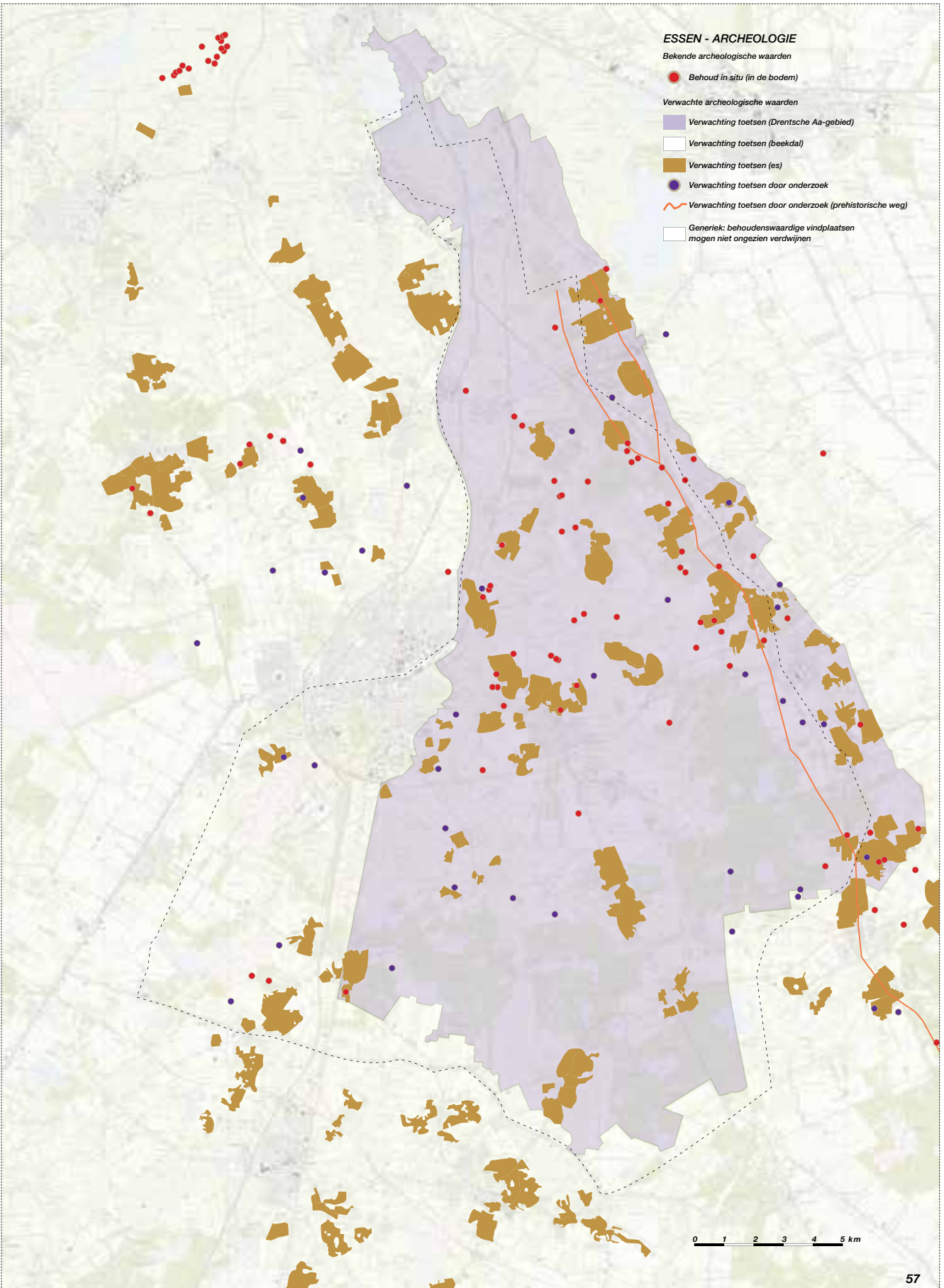
Bekende archeologische waarden

- Behoud in situ (in de bodem)

Verwachte archeologische waarden

- Verwachting toetsen (Drentsche Aa-gebied)
- Verwachting toetsen (beekdal)
- Verwachting toetsen (es)
- Verwachting toetsen door onderzoek
- Verwachting toetsen door onderzoek (prehistorische weg)

□ Generiek: behoudenswaardige vindplaatsen mogen niet ongezien verdwijnen

4.3.2 Voorstellen essen

In het kaartje staan alle aangetaste essen (rood) aangegeven.

De essen die nog gaaf zijn moeten zodanig worden veiliggesteld dat toekomstige aantastingen worden voorkomen. Om de essen als ruimtelijke eenheid herkenbaar te houden of te maken is in sommige situaties een beplantingsrand van grote waarde. Zonder zo'n begrenzing gaan essen en veldgronden vaak ongemerkt in elkaar over. In combinatie met een houtsingel of een strubbenbos kan een pad worden aangelegd, waardoor vanuit het dorp het maken van een ommetje mogelijk wordt. Belangrijk is de visuele en functionele samenhang tussen de esgronden en de historische bebouwing. Op de kaart is aangegeven op welke plaatsen een goede overgang moet worden ontworpen van dorp naar

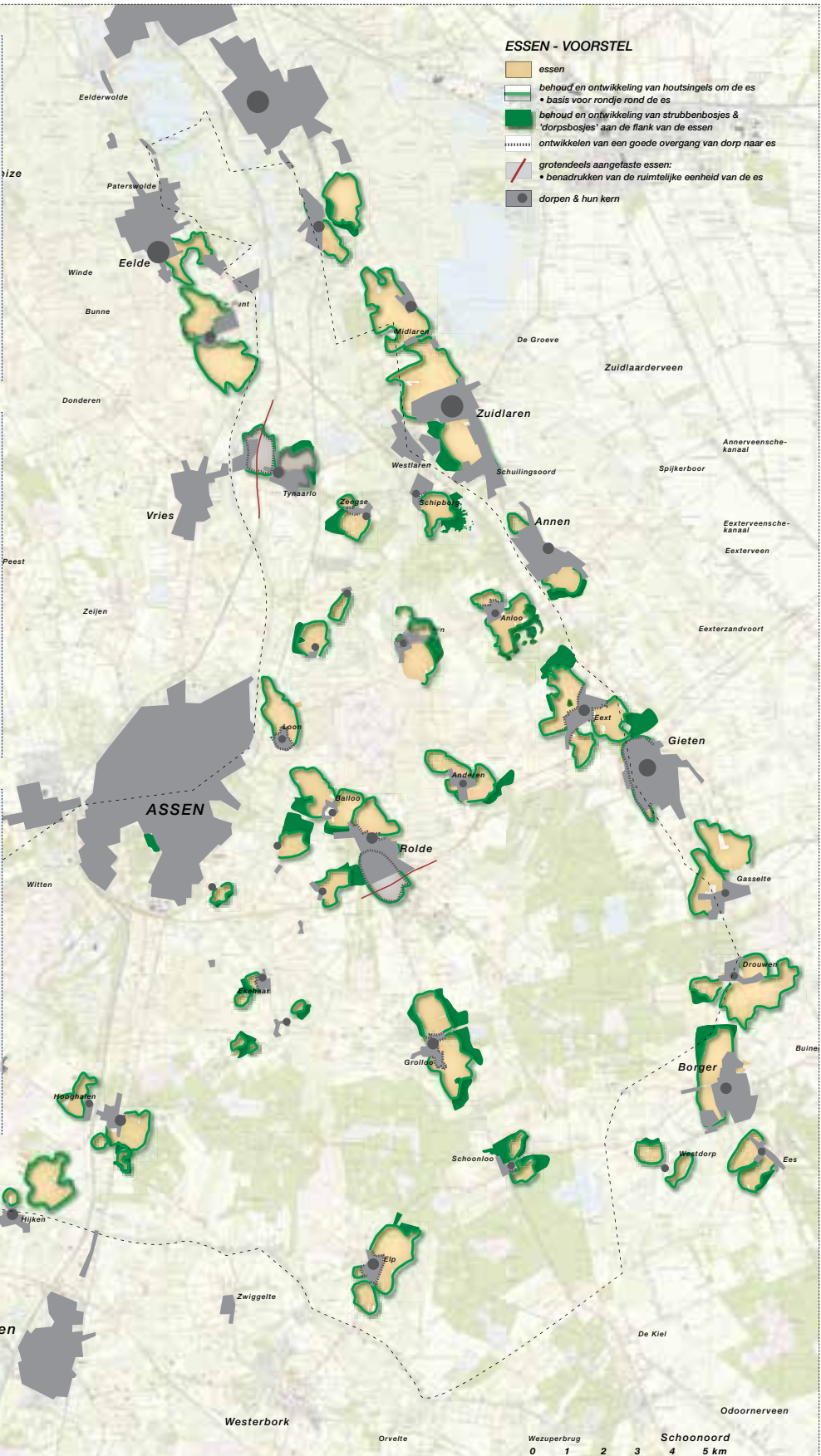
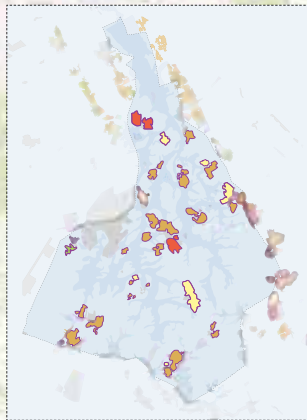
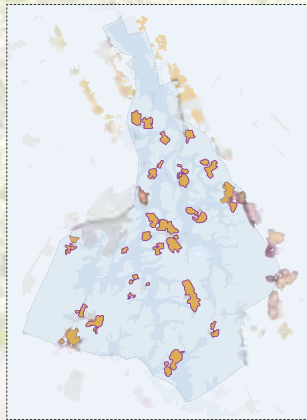
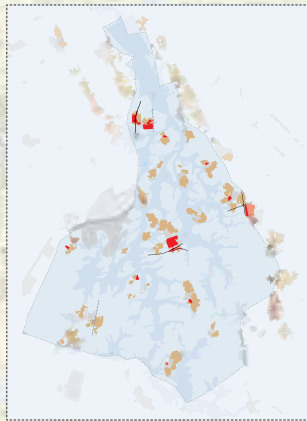
Het is belangrijk om alle bestaande essen (bruin) te behandelen als ruimtelijk eenheid, ook de essen die al voor een deel zijn aangetast.

es. Op deze plaatsen is de huidige dorpsrand vaak hard en stenig en zijn er weinig mogelijkheden om vanuit het dorp het buitengebied in te lopen. In hoofdstuk 5 wordt nader ingegaan op de dorpsranden. Met de aanwezige horten en strubben moet zuinig worden omgegaan. Hiervoor is het maken van integrale inrichtings- en beheerplannen onontbeerlijk, vergelijkbaar met het plan voor De Strubben-Kniphorstbos. Deze plannen moeten zich richten op de samenhangende bodemkundige, archeologische, historisch-geografische, ecologische en landschappelijke kwaliteiten. De beplanting rond de essen hoeft niet overal gesloten te zijn, maar mag op strategische plaatsen ontbreken en/of transparant zijn, waardoor de visuele relatie kan worden versterkt tussen de essen en de landschapselementen in hun directe omgeving (overgang naar beekdal, heideveld, stuifzandcomplexen; samenhang met veentjes, archeologische monumenten).

De meeste essen in het gebied zijn gelukkig nog gaaf (bruin). Daarvan moet de openheid worden gewaarborgd. De essen in het rood zijn voor het grootste deel al bebouwd. Hier zou voor het benadrukken van de ruimtelijke eenheid van de es ook het resterende deel bebouwd kunnen worden in combinatie met een goed ontwerp voor de behandeling van de esranden. De essen in het geel zijn deels aangetast. Hier moet een goed ontwerp zorgen voor een goede overgang van dorp naar es.

ESSEN - VOORSTEL

- essen
- behoud en ontwikkeling van houtsingels om de es
- basis voor rondje rond de es
- behoud en ontwikkeling van struubosjes & 'dorpsbosjes' aan de flank van de essen
- ontwikkelen van een goede overgang van dorp naar es
- grotendeels aangetaste essen:
- benadrukken van de ruimtelijke eenheid van de es
- dorpen & hun kern

Een mooi voorbeeld van de omlijsting van een es met een beplantingsgordel. Op een aantal plaatsen zou deze beplanting wel wat transparanter mogen worden zodat contact met de omgeving mogelijk is.

De prachtige Zuidesch van Gasteren met een hoogteverschil van maar liefst 6 meter tussen es en beekdal.

De essen blijven bij voorkeur in agrarisch gebruik als bouwland, liefst met gewassen als granen, bieten, aardappelen etc. Graanteelt zou eventueel extra kunnen worden gestimuleerd in het kader van de agrobiodiversiteit. In de loop van het 50-jarige bestaan van het Stroomdallandschap is op bescheiden schaal en tijdelijk geëxperimenteerd met het terugbrengen van de oude akkerflora. Deze experimenten zijn uitgevoerd onder het toen geldende subsidieregime voor de aanleg van wildakkers en de terugkeer van patrijzen. Onder

Op de kaart is aangegeven waar de esranden kunnen worden verbeterd. Op een aantal plaatsen moet de overgang van es naar dorp worden verbeterd. Dat is het geval wanneer de es voor een groot deel is bebouwd, zoals de essen bij Tynaarlo, of wanneer de es voor een deel is bebouwd en de bebouwing niet goed aansluit op de es, zoals bij Grolloo, Eext en Eip. Daarnaast is aangegeven op welke plaatsen kansen zijn om een interessante gradiënt naar een beekdal of naar een heideveld te maken. In samenhang met allerlei bijzondere elementen in de nabijheid van de es, zoals hunebedden, grafheuvels en veentjes zijn bovendien (schematische) voorstellen gedaan voor het maken van een 'dorps-ommetje': een wandelpad langs de rand van de es dat de bijzondere elementen aandoet en afwisselend zicht biedt op de es en op de omgeving daarvan. Daarbij gaat het niet primair om het aanleggen van nieuwe routes, maar vooral om het met elkaar verbinden van bestaande padenstructuren.

Ook zouden vanuit de dorpen paden over de es kunnen worden aangelegd. In de gevallen dat de es al volledig bebouwd is, gaat het hier dus om een rondje rond het dorp, of een rondje rond het bedrijventerrein (Tynaarlo). Per dorp zal preciezer moeten worden gekeken naar de mogelijkheden voor het verbinden en het aanleggen van nieuwe paden.

Op de essen wordt bij voorkeur graan geteeld. Dit zou kunnen worden gestimuleerd in het kader van de agrobiodiversiteit. Ook zou het agrotourisme kunnen worden gestimuleerd door bijvoorbeeld de aanleg van tijdelijke wandelpaden door korenvelden.

het nieuwe, verbrede regime van het Nationaal Park Drentsche Aa is in de afgelopen jaren naast de ontwikkeling van ecologische kwaliteiten ook sterk ingezet op de beleving van het historische cultuurlandschap. In de landschapsvisie van 2004 krijgen de essen naast de beekdalen een volwaardige plek in het beleid. Het grootste deel van de essen bleef in gebruik bij de landbouw. Slechts een aantal essen en oude akkerlanden is opgenomen in het landschapsreservaat. Maar door hun fraaie ligging in het historische landschap vormen deze wel de parels van de Drentsche Aa. Landelijk zien we nu een hernieuwde belangstelling voor de terugkeer van de oude akkerflora. Door de unieke samenhang met hun cultuurhistorische omgeving lenen de esgronden van Staatsbosbeier zich goed voor een akkerflora-experiment. Hiertoe is recent het project Akkerflora Drentsche Aa gestart. In de afgelopen decennia is veel onderzoek gedaan naar de oude akkerflora. Vanaf 1940 is de Klasse der akkergemeenschappen (*Stellarietea mediae*) in omvang en kwaliteit sterk achteruitgegaan. Het zijn de bekende ingrepen die de teloorgang hebben veroorzaakt: intensieve zaadzuivering, gebruik van bestrijdingsmiddelen, intensieve bemesting, diepe grondbewerking, ontwatering, schaalvergroting en eenzijdige bebouwing. Er zijn echter goede mogelijkheden voor herstel. Daarbij kan ook worden gedacht aan herintroductie van oude graansoorten. Is de akker eenmaal voldoende verschaald, dan is enige bemesting wel noodzakelijk voor de instandhouding van akkerflora-gemeenschappen. Vooral in Duitsland zijn daar goede resultaten mee geboekt. Het herstel van akkerflora kan goed worden gecombineerd met de beleving van historische graanakkers. Er is een goede kans dat met de inkomsten uit de oogst, na de fase van het experiment, de kosten van het beheer kunnen worden gedekt. Een obstakel is voorlopig nog het hoge fosfaatgehalte. Gezien de hoge ouderdom van de essen, de historische plagenbodems in hun bovengrond en hun archeologische waarden is het verwijderen van de toplaag (teellaag) om de akkers te verschrallen, in het Drentsche Aa-gebied ongewenst. Consequent uitmijnen met vlinderbloemigen lijkt het enige alternatief.

ESSEN - MAATREGELEN

ESPRANDEN

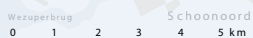
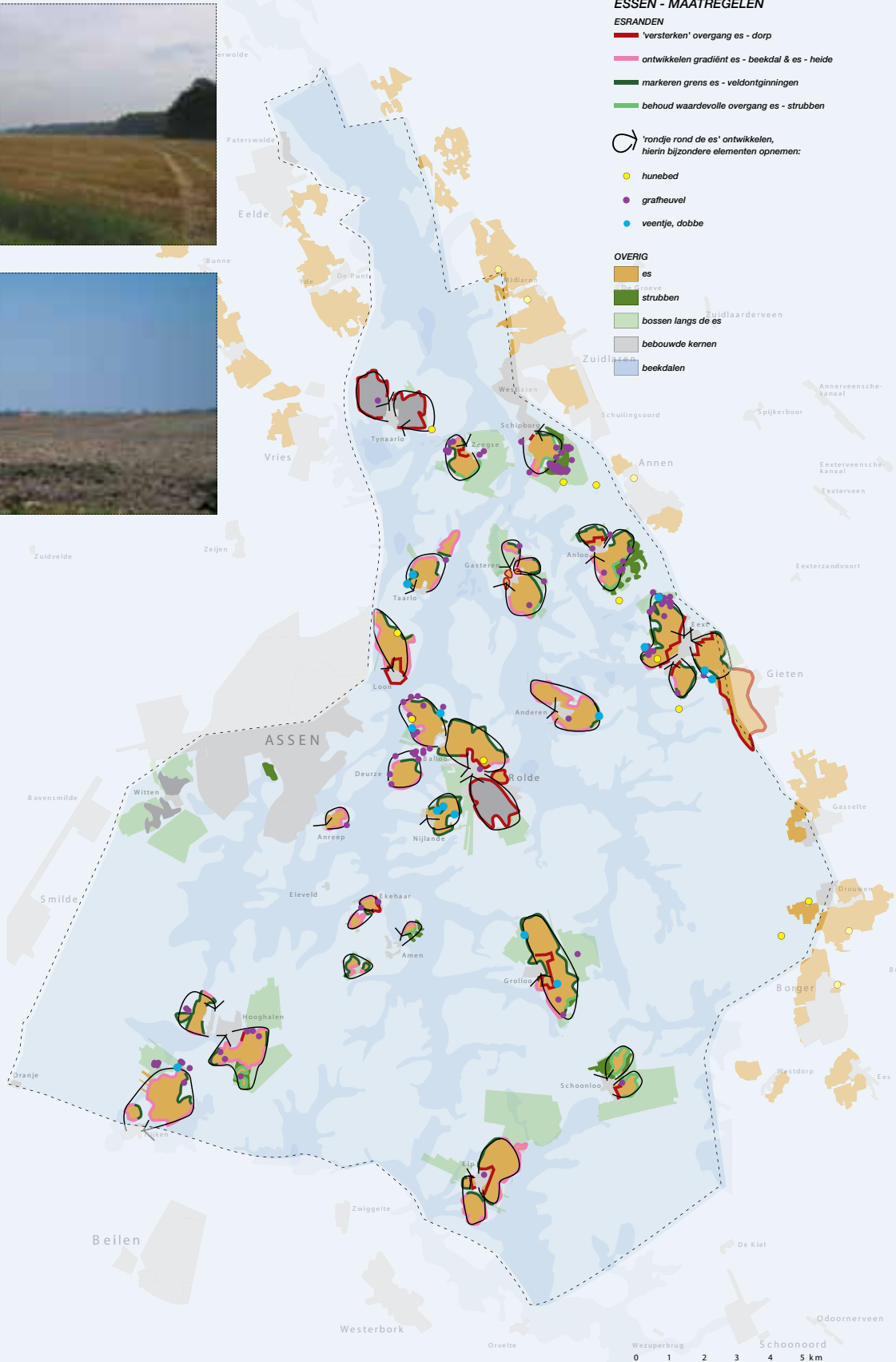
- 'versterken' overgang es - dorp
- ontwikkelen gradiënt es - beekdal & es - heide
- markeren grens es - veldontginningen
- behoud waardevolle overgang es - strubben

 'ronde rond de es' ontwikkelen, hierin bijzondere elementen opnemen:

- hunebed
- grafheuvel
- veentje, dobbe

OVERIG

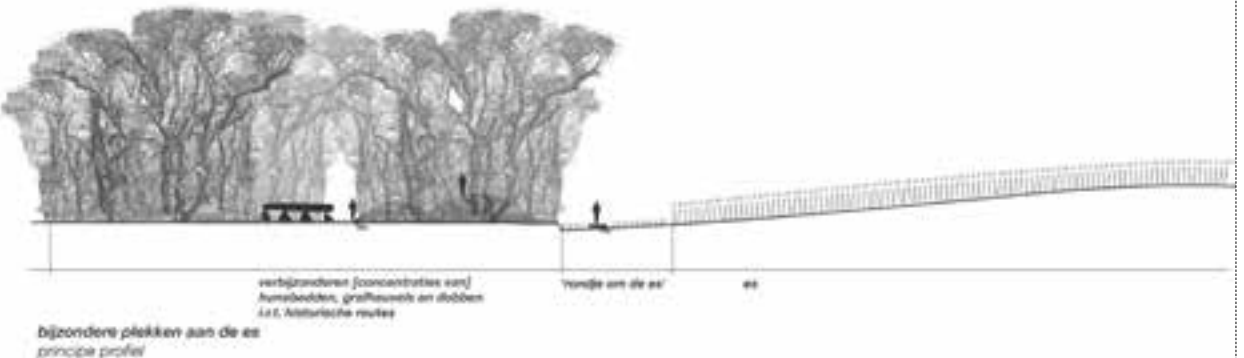
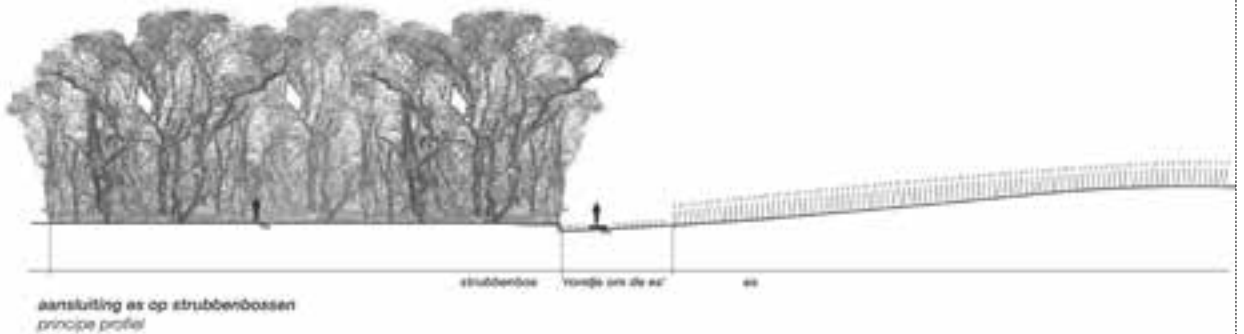
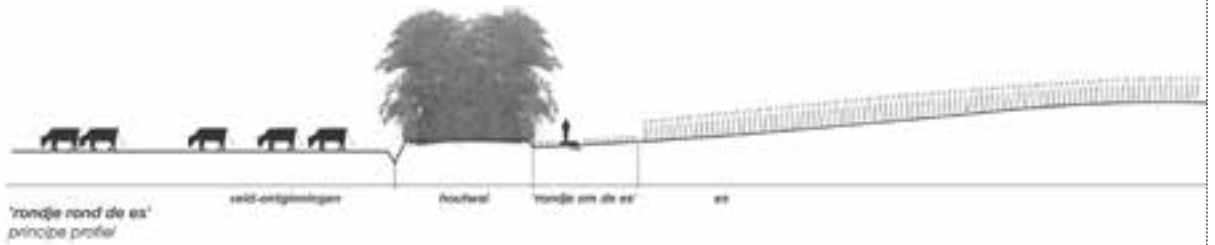
- es
- beekdal
- strubben
- bossen langs de es
- bebouwde kernen
- beekdalen

Een mooi voorbeeld van een pad over de es: de Houtesch bij Amen.

Principeprofielen

Op de pagina hiernaast is voor de essen in een aantal principe-profielen (niet op schaal) de gewenste toekomstige situatie aangegeven.

4.4 *Visie velden*

4.4.1 Ontwikkeling en huidige situatie

De velden zijn alle gronden die tot ongeveer 1900 niet waren ontgonnen en geprivatiseerd, maar gemeenschappelijk werden gebruikt. In de laatste eeuwen voor 1900 bestonden de velden hoofdzakelijk uit uitgestrekte heidevelden met een grote verscheidenheid aan biotopen, zoals nattere en drogere planten-gemeenschappen, veentjes en zandverstuivingen. Het gebruik van de velden werd gereguleerd door de buurschappen. De heidevelden zijn ontstaan door toedoen van de mens, die de bomen van de oorspronkelijke bossen kapte en de beweiddingsdruk zodanig opvoerde dat de bossen zich niet meer konden herstellen. Naast het gebruik als plaggenleverancier en als weidegrond werden de velden ook gebruikt als reservoir voor hakhout, takken voor de bakoven, en zudden (brandplaggen) en turf voor de vuurplaats. In de 18e eeuw werd flink verdiend aan de keienhandel. De lagere delen werden ontwaterd met een systeem van zogenaamde veldwaterlossingen, ter bestrijding van het leverbotslakje dat leidde tot ziekte bij de schapen. Geleidelijk werd ook het veen

Dit schilderij van Taco Mesdag geeft een mooi beeld van de enorme heidesteppes die tot 1900 in het Drentsche Aa-gebied voorkwamen.

in de meeste veentjes afgegraven voor de turfwinning en vormden zich waterplassen. In de velden liggen ook enkele oudere landgoederen (vóór 1811), vooral op de flanken van pleistocene zandruggen onder de rook van Groningen. Concreet gaat het om Huis te Glimmen, Oosterbroek, Lemferdinge, Vosbergen (eind 19e

eeuw), De Duinen en Vennebroek. De bosrijkdom van Assen is te danken aan een tweetal grote bosplantages. Het gaat hier om het Asser Bos, aangelegd in de tweede helft van de 18e eeuw volgens de geometrische principes van het sterrenbos en het Amelthout dat in navolging ook volgens hetzelfde principe werd aangelegd in de marke van de verdwenen nederzetting Amelte.

Oorspronkelijk lagen in de randzone van de essen bosgordels in de vorm van de rijkere holten en de heischrale strubben. Veel voormalige holten zijn inmiddels gedegenereerd tot eikenhakhout. Het onderscheid tussen strubben en holt is vooral bodemkundig van betekenis. Oorspronkelijk vormden de strubben de overgang van holt naar heide. Strubben kenmerken zich door een heischrale onderbegroeiing, terwijl de bodems van de voormalige holten bedekt zijn met een flinke humuslaag en een veel rijkere ondergroei.

De hoge en meest begaanbare velddelen werden gebruikt door het doorgaande verkeer. Zo liep er over de Hondsrug vanouds een belangrijke route van Groningen via Coevorden naar Benthem. In de nieuwe tijd ten tijde van de Republiek werd de route over de Rolderrug belangrijk. Deze alternatieve route voor de Hondsrug splitste bij Zuidlaren af naar Schipborg en liep via de Kymmelsberg naar Gasteren over het Ballooërveld naar Rolde. Op een aantal plaatsen zijn deze historische verbindingen zichtbaar door restanten van een regionale structuur in de vorm van karrensporen, die soms diep zijn ingesleten en dan weer uitwaaiëren in een breed reliëf. Op het Ballooërveld ligt het meest bekende voorbeeld: een 100 tot 200m zone van karrensporen die gieren op de kerk van Rolde. Karrensporen liggen vaak langs grafheuvels aangezien dit oriëntatiepunten waren in het landschap, maar ook obstakels waar wagens langs werden gestuurd. Op een aantal plekken zijn ook restanten van prehistorische routes aanwijsbaar op plekken waar nu nog karrensporen zichtbaar zijn. Nu nog zichtbare karrensporen hebben hoogstens een laatmiddeleeuwse ouderdom maar zijn zeker niet van prehistorische datum.

Het doorgaande verkeer had op de drogere plekken een verwoestend effect op de vegetatie waardoor zandverstuivingen ontstonden, zoals de Gasterse Duinen. Op nattere terreinen ontstonden zeer diepe sporen in de vorm van een holle weg.

Tot het op grote schaal beschikbaar komen van kunstmest, in de tweede helft van de 19e eeuw, speelde de schaarste aan nutriënten een allesoverheersende rol in het landbouwsysteem van zandgronden zoals het Drentsche Aa-gebied. Eén van de belangrijkste taken van de dieren die werden gehouden was dan ook de productie van mest. De heidevelden speelden een belangrijke rol in het afrotingsstelsel waarbij nutriënten van een relatief groot gebied werden geconcentreerd in een relatief klein gebied: de essen. De nutriënten van de heidevelden werden naar de es verplaatst doordat de dieren op de heidevelden werden geweid en hun mest werd verzameld in een potstal, en doordat heideplaggen werden gestoken, die gemengd met de mest op de essen werd

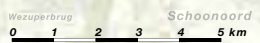
gebracht. Door het beschikbaar komen van kunstmest waren de heidevelden als nutriëntenleverancier niet meer nodig. Het afrotingsstelsel speelt zich overigens nu op wereldschaal af, waarbij wel wordt gezegd dat Nederland met zijn enorme nutriëntenconcentratie het esdorp van de wereld is.

Pas rond 1850 werden de eerste gemeenschappelijke velden onder de gerechtigden geprivatiseerd. De Heest bij Taarlo behoort tot de oudste veldontginningen in het Drentsche Aa-gebied. De eerste veldontginningen stonden meestal in het teken van de houtteelt, zoals in de marke van Zuidlaren en het Kniphorstbos in Anloo. Ook werden enkele particuliere heideontginningsbossen aangelegd, zoals het Landgoed Terborgh met een pinetum bij Anloo en het landgoed Heidehof aan de weg van Rolde naar Gieten. In de crisistijd van de jaren twintig en dertig van de 20e eeuw werden de staatsbossen aangelegd, in het kader van de werkverschaffing. Deze grootschalige bebossingen werden ontsloten met de zeer arbeidsintensieve keiwegen. In het kader van de werkverschaffing werden ook enkele agrarische ontginningen uitgevoerd waarbij de Heidernij was betrokken. Langs de doorgaande verharde wegen werden door particuliere initiatiefnemers van buiten enkele grote ontginningen uitgevoerd. Daarnaast waren er de kleinschalige boerenontginningen in de randzone van de heidevelden. Opvallend is de gerende verkaveling die vanuit de kerktoren in het Westersche veld en Oosterveld van Rolde werden getrokken. Een opmerkelijke heideontginning was het project De Schipborg van het rijke rederechtpaar Kröller-Müller. De ontginningsboerderij is ontworpen door Berlage. Eind 20e eeuw werd de landbouwgrond bebost, met lanen en zichtassen gebaseerd op de structuur van Plan Zuid van Berlage in Amsterdam, waardoor de boerderij nu grotendeels aan het oog is onttrokken.

Verspreid over de velden liggen restanten van 'woeste' veldgronden die niet in cultuur zijn gebracht. Het gaat daarbij vaak om heidevelden en zandverstuivingen. Ook talrijk zijn de dobben of veentjes die als losse elementen in het cultuurlandschap liggen.

Bij de ruilverkavelingen in de jaren 60 en 70 van de 20e eeuw zijn de kleinschalige veldontginningen op enkele restanten na verdwenen. Daarnaast werden in de veldontginningen nieuwe bedrijven gevestigd, die door schaalvergroting en de nieuwe milieuwetgeving uit de dorpen werden gesaneerd. Veel van deze landschappen zijn in de periode van de ruilverkavelingen opnieuw ingericht aan de hand van plannen van o.a. Harry de Vroome. Ook deze jonge landschappen uit de wederopbouwperiode zijn van cultuurhistorische waarde, zoals onder andere is vastgelegd in het actuele erfgoedbeleid van onder meer de RCE en de Provincie Drenthe. Het is opvallend dat vooral in het middenloopse deel van het Drentsche Aa-gebied weinig nieuwe boerderijvestigingen werden gerealiseerd. Hier bleef de geconcentreerde bebouwing van het esdorp en het open karakter van het buitengebied het best bewaard.

Op de kaart op de pagina hiernaast zijn de velden uitgesneden uit de topografische kaart. Het is opvallend hoe groot de variatie is in een landschapseenheid die nog maar honderd jaar geleden vrijwel geheel uit heidevelden bestond.

Op de kaart op de pagina hiernaast zijn de bijzondere cultuurhistorische kwaliteiten van de velden weergegeven.

Sporen op het Ballooërveld

Nergens zo duidelijk als op het Ballooërveld toont het Drentsche landschap zijn rijke geschiedenis. Op deze luchtfoto zijn bundels karrensporen zichtbaar die naar het zuiden op de kerk van Rolde afkoersen. Tussen de bundels zijn de rechthoekige akkers van de Celtic field te zien, daterend uit de IJzertijd. Karrensporen markeren de noord-zuidroute tussen Groningen-stad en Coevorden. Een goede beschouwer merkt in het terrein ook nog diverse groepen prehistorische grafheuvels op. Aan de linkerkant ligt een zigzag verloopende tankgracht uit de 2e wereldoorlog, die inmiddels ook deel uitmaakt van het cultureel erfgoed.

(uit: *Geschiedenis in het landschap*, 1992)

Luchtfoto met sporen van het Celtic field in de ontgonnen veldgronden

(uit: *Geschiedenis in het landschap*, 1992)

Beeld van de ontginning van de heidevelden, die met paardenkracht wordt uitgevoerd.

(uit: *Geschiedenis in het landschap*, 1992)

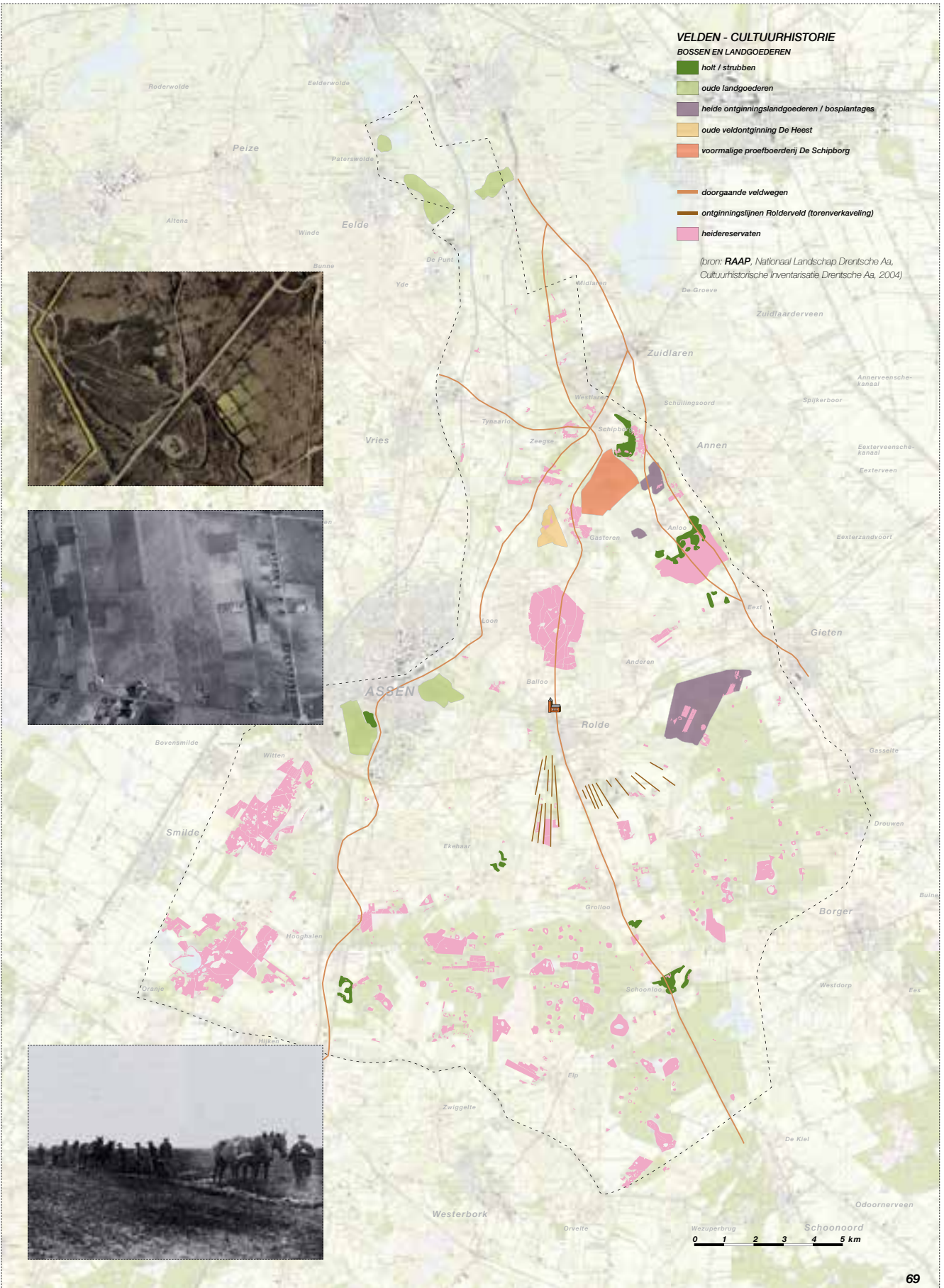
VELDEN - CULTUURHISTORIE

BOSSEN EN LANDGOEDEREN

- holt / strubben
- oude landgoederen
- heide ontginningslandgoederen / bosplantages
- oude veldontginning De Heest
- voormalige proefboerderij De Schipborg

- doorgaande veldwegen
- ontginningslijnen Rolderveld (torenverkeveling)
- heidereservaten

(bron: RAAP, Nationaal Landschap Drentsche Aa, Cultuurhistorische Inventarisatie Drentsche Aa, 2004)

De velden in het zuidelijke deel van het plangebied zijn het grootst. Hier een foto van de zeer uitgestrekte veldontginning ten noorden van Orvelte.

Karakteristieke laanbeplanting in de veldontginning tussen Anloo en Anderen.

Boerzand op het Ballooërveld.

4.4.2 Voorstellen velden

Voor de ruimtelijke kwaliteit van het landschap van de Drentsche Aa als geheel is de herkenbaarheid van de afzonderlijke landschapseenheden van belang, alsmede het contrast ertussen. In dat opzicht is de grootschaligheid en rechtlijnigheid van de velden een belangrijke kwaliteit. Daarbij kan het gaan om grootschalige openheid, zoals op de heidevelden of in de landbouwgebieden, maar ook om grootschalige bossen, zoals vooral aanwezig in het zuiden van het plangebied. Het is van belang deze grootschaligheid en rechtlijnigheid te koesteren en de velden niet langzaam te laten dichtgroeien met allerlei kleine nieuwe ontwikkelingen. Ook dat is een ontwerpogave voor de toekomst.

Landbouw

Naast de akkerbouw op de essen zijn de velden de plaats in het plangebied waar ruimte is voor grootschalige landbouw. Het

is wenselijk de wegen in de landbouwgebieden van (relatief transparante) laanbeplantingen te voorzien, waarmee de belangrijkste verbindingen tussen de dorpen worden geaccentueerd. Wanneer dit gebeurt, moet uiteraard wel rekening worden gehouden met landbouwwerker (bijvoorbeeld met de wegbreedte) en moet schaduwwerking op landbouwpercelen zo veel mogelijk

worden vermeden. Het verdient aanbeveling in de wegbeplanting meer variatie in soorten aan te brengen en niet alleen eiken aan te planten. Bijvoorbeeld eiken langs oude doorgaande verbindingen, beuken langs 19e-eeuwse wegverbindingen, en berken langs veldontginningswegen. Niet alle wegen hoeven te worden beplant; de grote maat van de veldontginningen verdient voorrang.

Het is wenselijk om een stimuleringsregeling in te stellen voor erfbeplantingen rond de (relatief) nieuwe boerderijen in het veld. De erfbeplanting zorgt ervoor dat deze boerderijen als 'eilanden' in de open ruimte komen te liggen. In combinatie met een eenvoudig beeldkwaliteitsplan leidt dit ertoe dat de nieuwe bedrijven zich onderscheiden van de bestaande met een eigen karakteristiek. In hoofdstuk 6 wordt ingegaan op bedrijfsverplaatsingen.

Heide

De heidevelden verdienen aandacht om verschillende redenen. In de eerste plaats omdat hier een groot deel van het historisch materiaal van het gebied is opgeslagen dat het verdient om te worden behouden en waar mogelijk beter zichtbaar te worden gemaakt. Daarbij gaat het in ieder geval om het laten zien van ruimtelijke samenhangen, bijvoorbeeld tussen hunebedden en grafheuvels, tussen grafheuvels en karrensporen en tussen hunebedden en veentjes of ander water (Taarlo). De heidevelden verdienen ook aandacht omdat dit de laatste plekken zijn die herinneren aan de uitgestrekte woeste gronden. De ervaring van die uitgestrektheid is sinds enkele jaren weer mogelijk op het Ballooërveld, nu het inrichtings- en beheerplan is gerealiseerd. Het verwijderen van de zogenaamde defensiebosjes heeft een ruimtemaat teruggebracht die honderd jaar geleden heel gewoon was en een bijzondere ervaring biedt. Ook voor de overige heidevelden zouden integrale inrichtings- en beheerplannen moeten worden gemaakt. Inrichting en beheer dienen zowel gericht te zijn op de ontsluiting van de geheugenbank als op het herstel van de historisch-ecologische waarden.

In het natuurontwikkelingsproject De Heest zijn de doelstellingen van natuurontwikkeling en cultuurhistorie met elkaar in botsing gekomen met als resultaat dat er nu alleen verliezers zijn. De cultuurhistorische waarden zijn voor een groot deel verdwenen en in ecologische zin heeft het gebied nog relatief weinig opgeleverd. Een ontwerp op hoofdlijnen voor De Heest is onderdeel van het inrichtings- en beheerplan voor het Ballooërveld. Dat zou de komende jaren in detail moeten worden uitgewerkt en worden gerealiseerd. Verwerving en inrichting van de landbouwgronden tussen het Ballooërveld en de Heest zou prioriteit moeten krijgen.

Bossen

De bossen hebben in de afgelopen eeuw een kwaliteit toegevoegd aan het gebied. De uitgestrektheid hiervan is bijzonder. Wel zijn de bossen nu vaak saai. De bossen kunnen spannender worden door bomen oud te laten worden en niet alle oude bomen te oogsten, door in het beheer meer op sfeer te sturen, door mooie randen te maken, nieuwe lanen aan te leggen en door het bos mysterieuzer te maken. In de inrichting kan worden gespeeld met elementen uit de Engelse Landschapsstijl, waardoor vanuit de besloten bossen ineens vergezichten over het landschap ontstaan. Bijzondere elementen als mooi vormgegeven plekken in een zee van natuur en woestheid kunnen zorgen voor

Bostype	Al aanwezig in de huidige situatie	Nog te ontwikkelen	Toelichting
Boslandschappen		X	Wildernis, bestaande uit een spontaan mozaiek van bossen, moerassen, hoogvenen, vennen, bronnen, beken, zomen, ruigten, struwelen, heiden en graslanden. Natuurlijke processen zijn sturend.
Bosweiden		X	Zeer extensief gebruikt bos, met kleine open ruimten bestaande uit heide, grasland of moeras. Het bos heeft zowel culturele als natuurlijke aspecten, ook de openheid van het bos zelf is zeer variabel. Afspeeling van verdwenen middeleeuwse landschappen waarbij gronden gezamenlijk gebruikt werden.
Droge natuurbossen ¹	X	X	Bossen op droge tot vochtige bodems waarin natuurlijke processen het aanzien bepalen
Natte natuurbossen ¹	X	X	Bossen op natte bodems waarin natuurlijke processen het aanzien bepalen
Strubben en holten ¹	X	X	Cultuurbossen met relicten van een bepaald oud boereengebruik
Multifunctionele bossen	X	X	Cultuurbossen (vaak op voormalige veldgronden) met een gecombineerde betekenis voor houtteelt, recreatie, natuur en landschap.
Landgoederen	X	X	Afwisseling van cultuurbossen, graslanden, akkers, houtwallen, lanen en vrijstaande bomen in een bepaald ontwerp.

¹) Voorbeelden van meer dan 150 jaar oud zijn onvervangbaar

VELDEN - VOORSTEL

- heide-ontginningslandschappen
- lanen langs de doorgaande wegen tussen de dorpen
- heide-kernen
- heide-ontginningsbossen
- dorpen & hun kern

heidevelden-nu

De beleving van de enorme uitgestrektheid van het Ballooërveld werd belemmerd door de zogenaamde defensiebosjes. Deze zijn recentelijk verwijderd, waarmee de uitgestrektheid een nieuwe dimensie toevoegt aan het scala aan mogelijke belevingen in het Drentsche Aa-gebied.

heide-ontginningsbossen

Een belangrijke ontwerpogave is het spannender maken van de (heideontginnings)bossen. Hiervoor kunnen verschillende middelen worden ingezet. Ter versterking van de strakke opzet van deze bossen kunnen bijvoorbeeld langs paden brede open ruimtes worden gemaakt (referentiebeeld). Deze vergroten de afwisseling tussen besloten en open bosdelen, en kunnen mooie perspectieven op het omliggende landschap bieden.

De prachtige reeks schotelantennes bij Westerbork zou veel sterker kunnen worden ingezet in het ontwerp van de bossen die de antennes omringen. De strip antennes zou als een eigentijds landschapselement van formaat, haaks op het beekdal, sterker kunnen bijdragen aan de belevingswaarde.

heidevelden-nu

Impressie van de Strubben-Krijphorstbos na uitvoering van de inrichtingsvisie van fase 1. Het bos is grotendeels verwijderd zodat de strubben in een aaneengesloten heidegebied weer goed zichtbaar zijn.

De beleving van de heide-ontginningsbossen kan door een omvorming naar meer natuurlijke bostypen enorm aan rijkdom winnen. In aansluiting op de beekdalen liggen kansen om weer natuurlijke bronbossen te ontwikkelen (referentiebeeld). De aanwezigheid van water kan de bossen hier veel spannender maken.

De meer natuurlijke bossen kunnen een prachtig -avontuurlijk- contrast bieden met de rechtlijnige structuren in de oude 'Staatsboswachterijen' (referentiebeeld).

Principe profielen

Op de pagina hiernaast is voor de velden in een aantal principe-profielen (niet op schaal) de gewenste toekomstige situatie aangegeven.

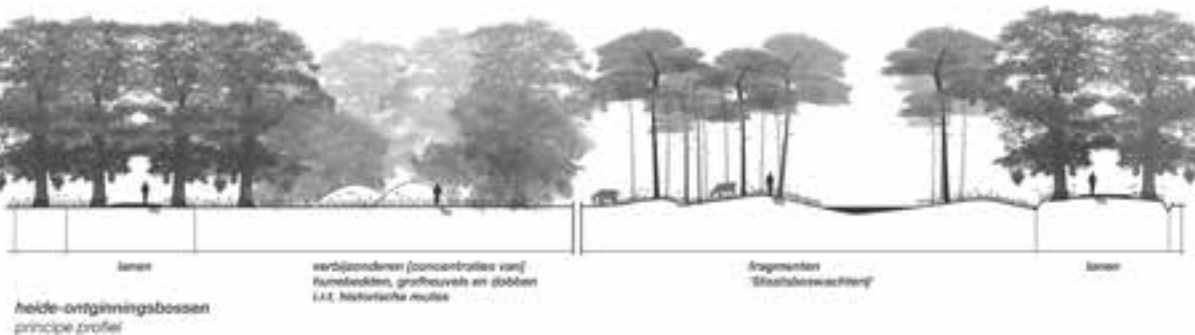
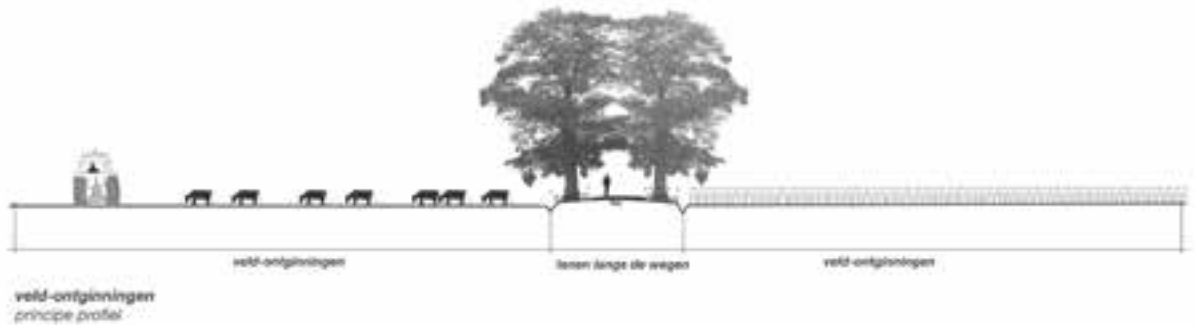
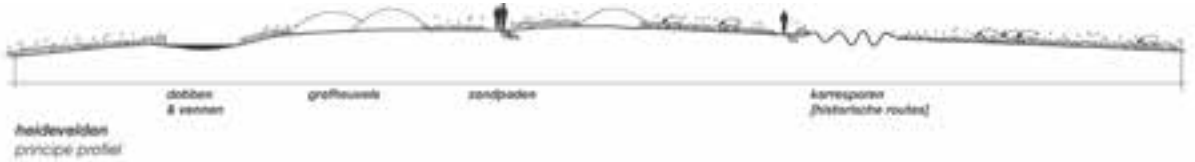
verrassingen. De restanten van de woeste gronden in de bossen zijn waardevol en verdienen het om de kwaliteiten ervan in samenhang met elkaar en met het bos verder te ontwikkelen. De historische gelaagdheid die hier aanwezig is kan beter zichtbaar worden gemaakt. Een eerste stap is het in kaart brengen van de cultuurhistorische, aardkundige en ecologische waarden van de bossen en het daaruit destilleren van mogelijke ontwerpogaven.

In 'Drentsche Aa bij de tijd' (2014) beschrijft Staatsbosbeheer haar visie op duurzaam beheer in de 21e eeuw. Voor de bossen in het Drentsche Aa-gebied zijn zeven koersen uitgezet, zie daarvoor de tabel op pagina 70.

Wegen

Naast de genoemde laanbeplantingen, liggen langs de wegen in het Drentsche Aa-gebied goede kansen voor natuurontwikkeling in de vorm van een ecologisch maaibeheer voor bermen en schouwpaden. Mogelijk kan de landbouw hier een rol in gaan spelen via agrarisch landschapsbeheer. Hierbij is vooral van belang dat gefaseerd wordt gehooïd, zodat er steeds bloeiende planten aanwezig zijn voor de recreant en de insecten. Enkele honderden hectares openbaar domein kunnen daarmee worden benut voor een integrale verbetering van de biodiversiteit. Op bermen langs de N34 waar al een ecologisch maaibeheer wordt toegepast is na enkele jaren een botanische diversiteit ontstaan die doet denken aan een doorsnee hooiland in het beekdal.

Ten slotte is het van belang om een nauwkeurige terreininventarisatie uit te voeren van de restanten van de voormalige heerwegen en de daarmee samenhangende verschijnselen. Vervolgens kunnen ontwerpen worden gemaakt die de landschappelijke gelaagdheid en de ruimtelijke samenhang versterken. Op sommige plaatsen kunnen voordelen worden hersteld in combinatie met recreatieve ontsluiting. Een voorbeeld is de ontsluiting van een heervoorde in het beekdal met een voetpad naar het Ballooërveld in de Postmaat bij Gasteren.

Hoofdstuk 5 Visie - Thema's

In het Tumulbosch tussen Assen en Rolde ligt een enorme verzameling grafheuvels. Nu is door de ondergroei en de grote hoeveelheid bomen de samenhang tussen deze grafheuvels en het grote aantal moeilijk te zien. Het dunnen van het bos en het verwijderen van onderbeplanting vergroot de overzichtelijkheid en de visuele samenhang. Ook zou moeten worden onderzocht in hoeverre de boomwortels die op grafheuvels groeien daaraan schade toebrengen.

Dit hunebed in de Strubben-Kniphorstbos is in de afgelopen jaren voorzien van borden van verschillende organisaties. Het is wenselijk om voor dit soort plekken een inrichtingsplan en een beheersplan te maken dat is afgestemd op de specifieke gewenste inrichting.

Oude karrensporen zijn soms meters diep, zoals hier in de omgeving van Oudemolen.

5.1 Archeologie

Het Drentsche Aa-gebied bevat één van de rijkste en best bewaarde bodemarchieven van Nederland. Meer dan drieduizend archeologische vindplaatsen liggen hier binnen een gebied van ca. 360 vierkante kilometer; een dichtheid die vrijwel nergens in Nederland wordt behaald. De archeologische rijkdom van het gebied is voor het overgrote deel verstopt, diep onder de grond. Daarentegen zijn met name grafheuvels, hunebedden, urnenvelden, Celtic fields en reliëfs van karrensporen goed zichtbaar aan de oppervlakte. Deze zeer oude relictien maken een belangrijk onderdeel uit van de identiteit van het Drentsche Aa-gebied. Zij plaatsen het huidige gebruik, de huidige maatschappij en het huidige landschapsbeeld in een lange termijnperspectief van vele duizenden jaren. Het verbaast

dan ook niet dat het Drentsche Aa-gebied in zijn totaliteit als provinciaal archeologisch belang is aangemerkt.

Het uitgangspunt van de landschapvisie is om dit rijke archeologische erfgoed en de bijbehorende kennis en verhalen te koesteren. Archeologie is onze enige kennisbron over de pre- en protohistorie van Nederland. Alle archeologische waarden, bekend en onbekend (verwacht), moeten zo goed mogelijk worden veiliggesteld. Dit is vastgelegd in de herziene Monumentenwet (Wet archeologische monumentenzorg, 2007), en uitgewerkt in onder meer de gemeentelijke archeologische beleidskaarten, die op hun beurt weer in bestemmingsplannen verwerkt zijn of worden. Dit biedt (planologische) bescherming voor ons vaak onzichtbare, onbekende en mede daardoor zeer kwetsbare archeologische erfgoed - eenmaal vernietigd is voor altijd verloren; bekeerherstel en natuurcompensatie zijn mogelijk, archeologie-herstel is onmogelijk.

Aan de hand van publicaties, beeldverhalen, websites, apps, informatie in het veld, maar bovenal ook de authentieke relictien in het landschap kan de bezoeker zich een beeld vormen van het gebruik van het gebied in vroeger tijden. Op diverse plaatsen in Nederland, onder andere ook in Drenthe, bestaan al GPS-

Ook in de huidige tijd zijn er gebieden waar voertuigen zich een weg banen door brede bundels karrensporen, zoals op de foto in de Sahara.

routes, waardoor recreanten hun eigen archeologische speurtocht kunnen beleven. Het uitgangspunt voor de landschapvisie is dat geen prehistorische situaties worden nagebouwd in het terrein. Daarvoor wordt verwezen naar musea als het Hunebedcentrum

in Borger, het Drents Museum in Assen en andere. Ook is het wenselijk om terughoudend te zijn met educatieve informatieborden. Het is plezierig om je als recreant uit onze overgereguleerde samenleving te kunnen terugtrekken in het landschap, zonder daar weer educatief verantwoorde boodschappen van diezelfde maatschappij tegen te komen. Weten dat er overal archeologica onder de oppervlakte ligt en daar niets van zien is ook een kwaliteit. Het verhoogt de spanning en prikkelt de fantasie. Waar borden toch onmisbaar worden geacht, zijn ze klein, laag bij de grond en worden ze ingetogen vormgegeven. Het zou goed zijn om alle borden in het Drentsche Aa-gebied nog eens kritisch te bekijken en te verwijderen wat niet noodzakelijk is. Ook zou het goed zijn te werken aan één uitstraling.

Op plaatsen waar veel zichtbare archeologische elementen bij elkaar liggen, kan de ruimtelijke samenhang worden versterkt door plekken visueel open te maken, zoals in de afgelopen jaren is gebeurd op het Ballooëveld en in De Strubben-Kniphorstbos. De omgeving van archeologische elementen moet niet te 'netjes' worden ingericht, maar wel goed worden onderhouden. Juist het opgaan in het landschap en een vrij sobere, ruige setting van de archeologische elementen heeft de voorkeur. De nadruk ligt daarbij op de geheimzinnigheid, de terloopsheid en de authenticiteit ervan, waarbij de bezoeker wat minder bij de hand wordt genomen en zelf op ontdekking uitgaat. In de kaart op de pagina hiernaast is aangegeven op welke plaatsen de samenhang tussen hunebedden, grafheuvels en oude karrensporen kan worden versterkt.

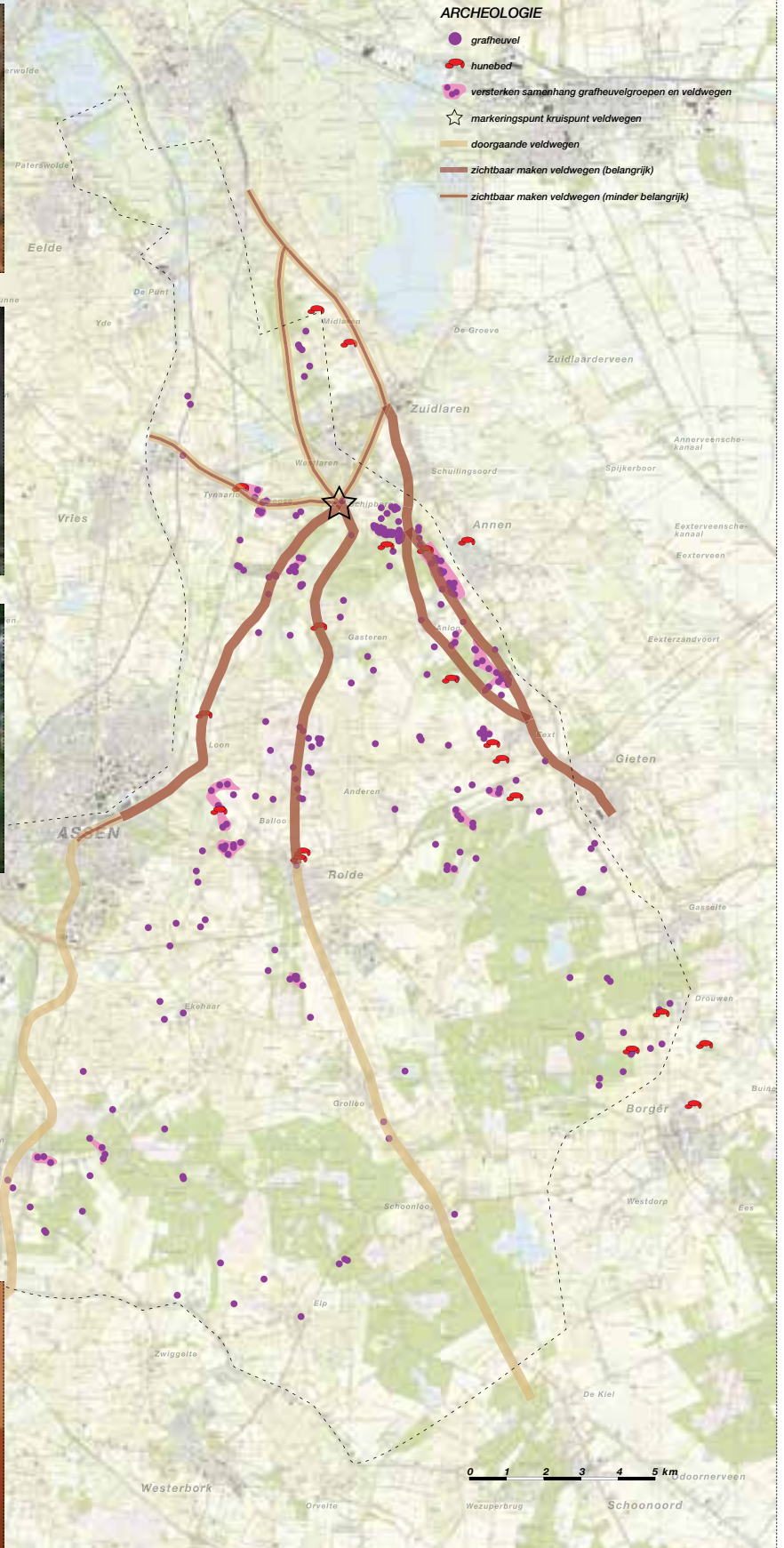
De routes van de oude veldwegen zijn op veel plaatsen in het terrein nog zichtbaar als bundels karrensporen. Zoals eerder aangegeven is het wenselijk om een nauwkeurige terreininventarisatie uit te voeren van de restanten van de voormalige heerwegen en de samenhangende verschijnselen. Plaatselijk kunnen de sporen beter zichtbaar worden gemaakt door beplanting te verwijderen. Daarbij moet wel aangetekend worden dat karrensporen bijzonder kwetsbaar zijn, en zeer gevoelig voor vertrapping. De ruimtelijke samenhang van deze bundels zou beter beleefbaar kunnen worden gemaakt door een eenvoudig pad langs deze sporen te leggen, waardoor de sporen zelf worden ontzien. Op de kaart is aangegeven waar dat in het plangebied het beste kan. De zuidelijk gelegen sporen liggen te dicht in de buurt van de snelweg of een provinciale weg om als recreatieve route interessant te zijn. Ter hoogte van Schipborg ligt een vijsprong van voormalige veldwegen, hetgeen aanleiding kan zijn om hier iets bijzonders te doen (maar wel terughoudend). In samenhang met de karrensporen kunnen plaatselijk voordien hersteld, bijvoorbeeld door de ontsluiting van een heervoorde in het beekdal met een voetpad naar het Ballooëveld in de Postmaat bij Gasteren. Ook voordien zijn archeologische waarden. Eventueel herstel is maatwerk, dat met archeologische deskundigheid moet worden begeleid.

Drenthe heeft de hoogste dichtheid aan pingorues in Noordwest Europa en mogelijk van de hele wereld. Pingorues zijn landschappelijke relictien uit de laatste ijstijd, het Weichsellien. Door hun diepte hebben ze vaak een bijzondere opvulling met een hoge archiefwaarde. Daarnaast zijn het ook in ecologisch, recreatief en cultuurhistorisch opzicht interessante locaties. Er is nog relatief weinig bekend over hun ontstaan. Ze zijn kwetsbaar en vragen een specifiek beheer. Veel mensen kennen ze niet, of kennen ze als 'veentjes'. Men is zich niet bewust van de bijzonderheid er van. De provincie Drenthe is daarom onlangs een Pingo-programma gestart om 'het geheim van de pingo's te ontrafelen en toegankelijk te maken.

Het kan voor komen dat een keuze moet worden gemaakt tussen archeologisch belang en natuurbelang, zoals bij het herstel van pingorues (die als archeologisch waarde planologisch beschermd zijn en in individuele gevallen van provinciaal archeologisch belang zijn), en in het geval van bekeerherstel. Een goede afweging is dan noodzakelijk en indien inhoudelijk noodzakelijk zal er archeologisch onderzoek moeten plaatsvinden (behoud ex situ). Belangrijke overweging is daarbij wel dat cultuurhistorisch erfgoed eenmaal vernietigd nooit terug kan worden verkregen, terwijl dit voor natuurwaarden tot op zekere hoogte wel het geval is.

ARCHEOLOGIE

- grafheuvel
- 👤 hunebed
- versterken samenhang grafheuvelgroepen en veldwegen
- ☆ markeringspunt kruispunt veldwegen
- doorgaande veldwegen
- zichtbaar maken veldwegen (belangrijk)
- zichtbaar maken veldwegen (minder belangrijk)

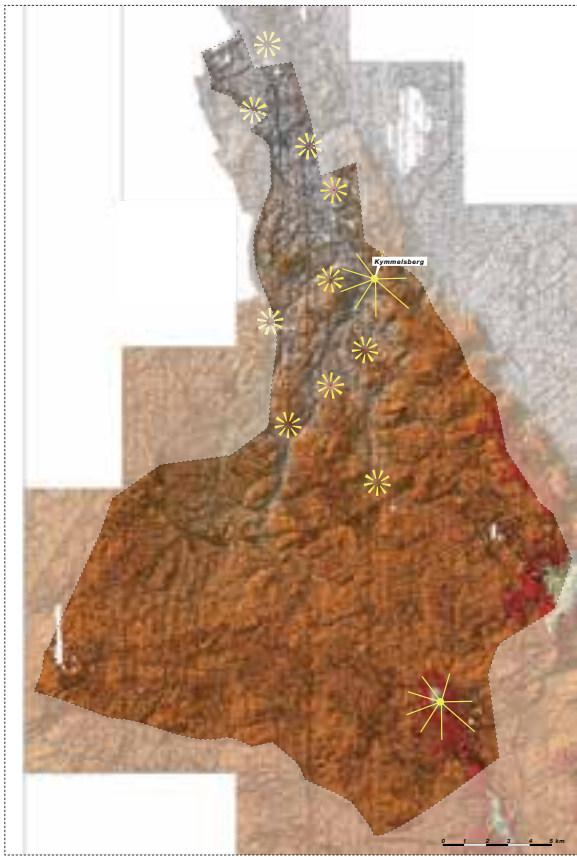
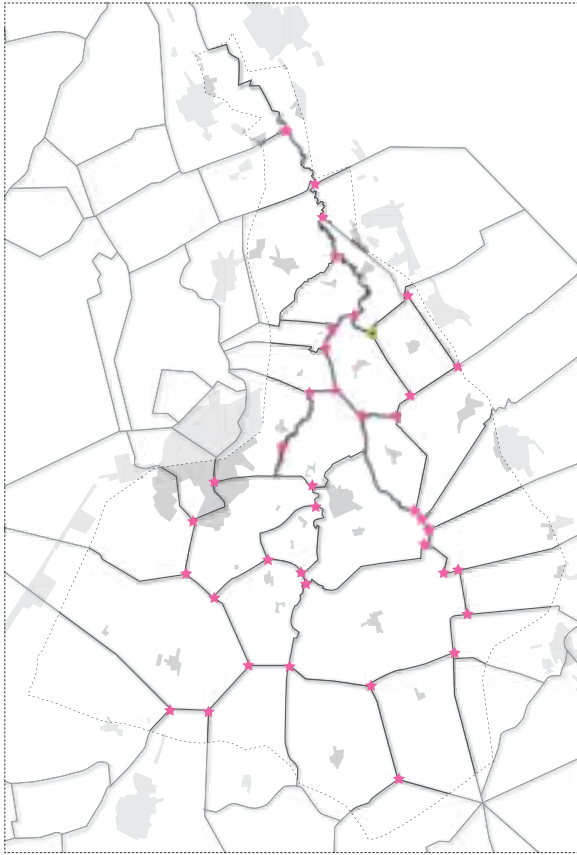

5.2 Drie- of viermarkenpunten

Vanaf de late prehistorie tot ver in de 19e eeuw beheerden de buurschappen, dat wil zeggen de collectieven van gewaardeerde boeren in een bepaald dorpsgebied, de collectieve markegronden. Deze omvatten onder meer heide, bossen, stuifzanden, veengebieden, waterlopen, wegbermen en brinken. De gezamenlijke bureu zorgden onder meer voor de regulering van de beweiding en het plaggen op de heide, het kappen van hout, de bestrijding van stuifzand en de beveiliging tegen wateroverlast. Drenthe was vroeger ingedeeld in marken, dat wil zeggen dorpsgebieden met een duidelijke begrenzing. Onderdeel van zo'n marke waren het esdorp zelf, een of meer essen, de groenlanden en de veldgronden (waaronder ook de bossen en de stuifzanden werden gerekend). Het land was meestal zo verdeeld dat binnen iedere marke een stuk groenland (beekdal) lag, een es en natuurlijk een flink stuk veldgrond (heide). De markegrenzen waren zeer bepalend voor het gebied. Markegrenzen waren vaak 'achterkanten' van het landschap. In de Middeleeuwen waren deze grenzen nog niet erg scherp: dorpsgebieden liepen geleidelijk in elkaar over via gemeenschappelijk beheerde overgangszones die compascua werden genoemd (compascuum = gezamenlijk weidegebied). Toen echter na de Middeleeuwen de druk op de veldgronden toenam, kwamen de dorpen tot steeds strakkere afspraken en werden de grenzen ook veel scherper. Ze werden vanaf toen ook duidelijk gemarkeerd, meestal met enkele stenen of een eenvoudige wal. Ook nu zijn daarvan nog verschillende onderdelen terug te vinden, zoals stenen, grenswallen en greppels. Markegrenzen zijn in het huidige cultuurlandschap in veel gevallen herkenbaar als ontginningslijnen en lenen zich vaak goed voor een architectonische bewerking. De voormalige markegrenzen liggen ook vaak in het bos. Het verdient aanbeveling om in de komende jaren de exacte ligging van alle markengrenzen in het Drentsche Aa-gebied precies in kaart te brengen, omdat hierover lang niet overal precieze duidelijkheid bestaat.

De historische diepte van het gebied zou worden vergroot wanneer op de drie- en viermarken-punten een eenvoudige markering zou komen te staan. Een kunstenaar of industrieel ontwerper zou hiervoor een eenvoudig element kunnen ontwerpen van maximaal 1 meter hoog en maximaal 30 cm doorsnede, bij voorkeur van (ongepolijste) natuursteen. De markeringen moeten niet te opvallend zijn. Je moet ze toevallig tegenkomen of ze gaan zoeken. In het Eexterveld ligt overigens een viermarkenpunt, waarvan de markering helaas is vernield: een mooie ontwerpogave.

5.3 Belvédères

In het plangebied liggen diverse belvédères. Van bekende en oude zoals de Kymmelsberg met een fantastisch uitzicht over het beekdal tot de recent ontworpen en nieuw aangelegde belvédères uit 2008. Een andere, minder bekende en minder spectaculaire, belvédère is ontworpen door Harry de Vroome in het kader van een ruilverkaveling: de Ziekenkampen, met zicht richting het stroomdal van Eischenbroeksche Loop (buiten de grens van het Nationaal Park). In een plan voor de belvédères in het Drentsche Aa-gebied uit 2008, dat als vervolg op de landschapsvisie uit 2004 is gemaakt, zijn voorstellen gedaan voor nieuwe belvédères, waarvan er inmiddels meerdere zijn gerealiseerd. Daarbij is nieuw meubilair ontworpen met ingetogen aanwijsbordjes, die op diverse plaatsen zijn aangebracht.

In totaal zijn nu de volgende belvédères aanwezig:

- Kymmelsberg (recent verbeterd);
- Ziekenkampen;
- Westerlanden (recent);
- De Punt (auto-belvédère, recent);
- Westersche Lage Landen (recent)
- Eexterveld (recent);
- Loonesch (recent).

Van de volgende belvédères is realisatie op korte termijn nog gewenst:

- Friesche Veen;
- Grolloërveen;
- Gasterse Duinen en Gasterse Duinen-Oost.

De belvédères uit 2008 zijn geselecteerd op basis van een kaart waarop relatieve hoogteverschillen zijn aangegeven en waar de omstandigheden gunstig lijken voor het maken van een nieuwe belvédère met uitzicht in de lengterichting van het beekdal. Met een aantal deskundigen zijn deze mogelijke locaties in het veld bezocht en is de kansrijkheid bepaald.

De al uitgevoerde belvédères vragen om toegewijde zorg en beheer zodat het uitzicht vrij blijft. Op dit moment zijn de uitzichten die enkele jaren geleden zijn gemaakt, in de meeste gevallen al weer dichtgegroeid. De subtiele aanwijsborden verdwijnen in de berm en zijn niet zichtbaar genoeg. Wellicht kunnen vrijwilligers worden betrokken bij dit onderhoud, onder toezicht van de beherende instanties.

De belvédère op het Eexterveld wordt nauwelijks gebruikt. Hier zou de doodlopende zandweg moeten worden doortrokken naar de overkant van het Eexterveld; er mist maar een kleine schakel.

Een mooie authentieke zandweg bij Deurze.

De nieuwe belvédère Westersche Lage Landen is één van de nieuwe belvédères die de afgelopen jaren is uitgevoerd. Op deze plek is nu een mooi uitzichtpunt toegevoegd met zicht op het beekdal van het Gasterensche diep.

Een mooie combinatie van een zandweg met een eenvoudig fietspad ten noorden van Tynaarlo. Deze Oude Zuidlaarderweg is overigens een typisch voorbeeld van een onverharde herenweg volgens de normen uit het eind van de 18e eeuw (de Hollandse spoorbreedte).

Ook een asfaltpad van anderhalve meter kan grote groepen recreanten verwerken, zoals hier bij Schoonloo.

De belvédère in de Westerlanden ligt op een kleine verhoging in het landschap. Doordat er een bankje is geplaatst en enkele bomen zijn verwijderd, is nu weer een mooi uitzicht mogelijk over het beekdal van de Drentsche Aa. Het is wenselijk dat er een goed beheerplan komt zodat het uitzicht open blijft.

Struinen door het veld. Geen pad volgen, maar je eigen weg zoeken. Ook dat moet mogelijk blijven in het Drentsche Aa-gebied

Eenvoudige uitspanningen zoals hier bij Amen, moeten waar mogelijk worden gestimuleerd.

Eenvoudige bankjes langs recreatieve routes.

Ook bij het Eexterveld is een zitement ontworpen. Hier is nu een prachtig uitzicht mogelijk over de omliggende akkers.

5.4 Recreatief netwerk

Het landschap van het plangebied is uitermate geschikt voor routegebonden vormen van recreatie. Er ligt een net van (vrij liggende) fietspaden door het gehele plangebied. Er zijn, geconcentreerd in de bosgebieden, wandelroutes uitgezet en er lopen twee lange afstandswandelpaden door het gebied. In de zuidelijke boswachterijen ligt voor paardrijden een intensief routenet, met de maneges als uitvalbasis. In de toekomst mag er in het noordelijke deel ook meer aandacht zijn voor de completering van het ruitpadennetwerk.

Voor de recreatie in het gebied is vooral de aanwezigheid van een fijnmazig netwerk van eenvoudige openbare paden en plekken voor verpozing van groot belang. Liefst niet al te nadrukkelijk ingericht als recreatieplek, maar meer als terloopse rafelrand van het landschap, waar een eenvoudig bankje meestal genoeg is.

Er lijkt een tendens te zijn om steeds bredere en comfortabele geasfalteerde of in beton uitgevoerde fietspaden aan te leggen. Op sommige plaatsen kunnen deze fietssnelwegen wellicht de grootste stromen recreanten verwerken. Toch verdient een fijnmazig netwerk van smalle paadjes die opgaan in het landschap de voorkeur. De al aanwezige netwerken moeten we koesteren, beschermen, verzorgen en ingetogen houden.

Het is wenselijk om voor het hele Drentsche Aa-gebied het bestaande recreatieve netwerk in beeld te brengen en op basis hiervan te bezien of het zinvol is om ontbrekende schakels in te vullen. Daarbij gaat het niet primair om het aanleggen van nieuwe routes, maar vooral om het met elkaar verbinden van bestaande (ruiter) padenstructuren. Voor de rust van dieren kan het nodig zijn te experimenteren met het afsluiten van paden in gebieden met een hoge padendichtheid.

Uitgangspunt vanuit de landschapsvisie is het maken van complementaire netwerken. Dat wil zeggen dat naast elkaar en over elkaar heen netwerken van een bepaald type pad liggen. Iedere recreant kiest een netwerk waar hij/zij gebruik van wil maken of combineert onderdelen van netwerken. Het gaat daarbij om padennetwerken als 'paden langs oude veldwegen', melkerspaadjes, bodepaadjes, kerkpaden, gravelfietspaden, zandwegen, voetsporen, asfaltfietspaden en (plaatselijk) fietssnelwegen. Vanuit de dorpen is het wenselijk om goede verbindingen met het omringende landschap te maken. Hiervoor wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande netwerken. Ook de mogelijkheden voor nieuwe lange-afstands-wandelroutes moeten worden bezien. In het algemeen geldt dat de paden niet te breed moeten zijn en meestal niet van asfalt of beton.

Recreatieve toegangspoorten spelen voor recreanten een belangrijke rol in hun bezoek aan het gebied. Ook met deze poorten en andere recreatieve voorzieningen moet terughoudend worden omgegaan: niet te veel en niet te opvallend. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de aanduiding van routes en informatieborden. Bij uitbreiding van het netwerk heeft het gebruik van bestaande voorzieningen voorkeur. Ten slotte is het zeer wenselijk om dorpen met wandel- en fietspaden een goede aansluiting te geven op het omringende landschap. In het plan 'Assen aan de Aa' zijn enkele voorstellen opgenomen voor paden die de diverse wijken van Assen directer verbinden met het Drentsche Aa-gebied; het zou goed zijn om deze op korte termijn uit te voeren.

In het Drentsche Aa-gebied ligt een fijnmazig netwerk van meer dan 10 zogenaamde 'knapzakroutes' (van dorp naar dorp) en een meerdaags 'knapzakpad' van Assen naar Groningen met cultuurhistorische beschrijvingen. Dit netwerk is aan herziening toe en zou kunnen worden gecombineerd met de routes van Staatsbosbeheer en de TRAP's (Toeristisch Recreatieve Archeologische Projecten, archeologische wandel- en fietstochten) die voor het gebied gemaakt zijn (o.a. Rolde, Gieten-Eext) in een samenwerkingsverband tussen de provincie en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Langs het Noord-Willemskanaal vanuit Groningen bestaat de mogelijkheid om een nieuwe fietssnelweg aan te leggen. Hiermee kunnen recreanten vanuit Assen en Groningen snel in het Drentsche Aa-gebied komen.

5.5 Wegen: veilig en toch sfeervol

Wegen en paden zijn heel belangrijk in het landschap, omdat ze de plek zijn waar mensen aan wonen en omdat het landschap vanaf wegen en paden wordt beleefd. De sfeer en de inrichting ervan dragen in hoge mate bij aan de steer die iemand beleeft in het landschap. De inrichting van wegen en de aanleg van (fiets)paden is helaas steeds meer het domein geworden van verkeerskundigen, die zich laten leiden door sectorale normen, handboeken en beschikbare subsidies.

'Duurzaam Veilig' is al geruime tijd het programma dat de vormgeving van wegen en paden bepaalt. Door een aangepaste bebording en herinrichting van wegen en paden wordt geprobeerd het aantal verkeersongelukken te beperken. Zowel in de bebouwde kommen als in het landelijk gebied zijn felgekleurde verhardingen, opzichtige wegmarkeringen en grote borden met reflectiestrepen verschenen zoals onlangs bij de toegangspoort langs de Asserstraat bij Deurze. Landschappelijk is al deze 'opsmuk' ongewenst, omdat ze haaks op het meest essentiële kenmerk van het Drentsche Aa-gebied staat: eenvoud en terughoudendheid. Wegen moeten onderdeel blijven van het landschap en daar niet van worden losgemaakt door verkeerskundige maatregelen. Het is daarom wenselijk om te komen tot geïntegreerde wegontwerpen, waarmee zowel de veiligheid als de ruimtelijke kwaliteit van landschap en dorpen is gediend.

'Duurzaam Veilig'-maatregelen in Grolloo met een verwijzing naar de grafheuvels in de omgeving. De heuvel ontleent helaas het zicht op de oude route.

Een landelijke weg in Deurze.

Er is een tendens naar steeds meer vrijliggende fietspaden. Wanneer het gezien de verkeersdruk nodig is, is dit soms een goede oplossing. Terughoudendheid is echter op zijn plaats

Een mooie landelijke weg tussen Anloo en Anderen. Hier is de weg onderdeel van het landschap.

'Duurzaam Veilig'-maatregelen in het buitengebied, hier bij café de Aanleg bij Deurze. Felle kleuren, opzichtige wegmarkeringen en schreeuwerige borden domineren hier het beeld.

Mooie eenvoudige brug bij het Oudemolensche Diep.

5.6 Terughoudende vormgeving

De belevingswaarde van het gebied is gebaat bij terughoudend vormgegeven voorzieningen, die een vanzelfsprekend onderdeel van het landschap zijn.

Het uiterlijk van het Drentsche Aa-gebied moet ruraal en een beetje ruig worden gehouden. Eenvoudige bankjes, smalle paadjes, simpele bruggetjes en sober ingerichte terreinen rond archeologische elementen als grafheuvels en hunebedden. Fietsen over een eenvoudig gravelpaadje door het bos geeft veel meer het gevoel onderdeel van het landschap te zijn, dan fietsen over een breed geasfalteerd pad.

Mooi, eenvoudig bospad.

Mooie inpassing van een weg met hagen bij Zeegse.

Een nieuwe parkeerplaats langs de Zuidlaarderweg. De kunstmatige heuvels en speeltoestellen vormen een barrière naar het landschap. Bij dit soort terreinen is terughoudendheid en een sobere inrichting gewenst.

Voorbeeld van een mooie brug waarbij ook de beplanting in het beekdal is verwijderd (N386 over het Westerdiep bij Zuidlaren)

Een voorbeeld van overdreven design (brug over de Aa tussen Yde en Glimmen).

Een gedifferentieerd fietspadennetwerk is wenselijk. Soms brede, geasfalteerde fietspaden, meestal eenvoudige halfverharde paden (bij Schipborg).

Referentie van een eenvoudige bank.

5.7 Landgoederen

Landgoederen hebben in het verleden gezorgd voor een waardevolle bijdrage aan de kwaliteit van het landschap. De kaart op de pagina hiernaast laat zien waar de huidige NSW-landgoederen liggen. Ook in de toekomst zouden op sommige plaatsen nieuwe landgoederen kunnen worden ontwikkeld, voor zover zij een bijdrage leveren aan de landschappelijke kwaliteit.

Op de flanken van de Hondsrug en de rug van Eelde kan worden aangesloten op de oudere landgoederen die hier al liggen. Veel ruimte voor nieuwe landgoederen is hier echter niet. Er moet worden voorkomen dat deze ruggen helemaal volgebouwd en/of volgepland worden zodat karakteristieke doorkijken naar het beekdal verloren gaan.

Daarnaast zijn er wellicht nog enkele mogelijkheden tussen Schoonloo en Grolloo, waarbij aansluiting wordt gezocht met de staatsbossen. Enkele jaren geleden zijn enkele goed ingepaste nieuwe landgoederen gerealiseerd aan

Luchtfoto van landgoed de Schipborg.

weerszijden van de Schoonlooërstraat in Grolloo. Ook zijn er kansen in het gebied rond Nootgedacht ten zuiden van Rolde. Daarbij is het van belang dat de open ruimten en de grote schaal van de velden niet worden versnipperd. Goede mogelijkheden voor nieuwe landgoederen liggen daarnaast in de ontwikkelingsas

Huis te Glimmen

Groningen-Assen. In die ontwikkelingsas ligt een mooie corridor van vier infrastructurele lijnen: de oude rijksweg, het Noord-Willemskanaal, de spoorlijn en de A28. Het Noord-Willemskanaal vormt een prachtige vestigingslijn voor landgoederen en buitenplaatsen tussen Assen en De Punt.

Een voorbeeld uit het

verleden is Bosch en Vaart bij Tynaarlo. De lijn zou een eigentijdse variant kunnen worden van de Harense villa's langs de Rijksstraatweg en kunnen zorgen voor geleiding van de stedelijke ontwikkelingen in de ontwikkelingsas Groningen-Assen.

Naast nieuwe landgoederen die vooral uit bos bestaan kan ook worden gedacht aan landgoederen met andere vegetatie, die veel opener is. Gebleken is dat de "nieuwe landgoedeigenaar" een heel andere invulling voor kan staan (zoals het nieuwe landgoed in Gasselterveld) zowel wat betreft bebouwing als wat betreft de vegetatie. Er zou bijvoorbeeld kunnen worden gedacht aan nieuwe landgoederen aan de rand van de beekdalen, waarmee de natuurontwikkeling van het beekdal kan worden gerealiseerd.

HUIDIGE NSW-LANDGOEDEREN

5.8 Beheer

Het huidige natuurbeheer is vooral gericht op het bereiken van bepaalde natuurdoelstellingen. Als het gaat om herstel van vroeger door de mens ontstane levensgemeenschappen is dat cultuurhistorisch verantwoord. Als hierbij archeologische, aardkundige waarden of oude kavelpatronen in het gedrag komen gaat het niet samen met het bereiken van cultuurhistorische of landschappelijke doelstellingen. Het is daarom wenselijk om de landschapsvisie in de toekomst mede sturend te laten zijn voor het beheer. Het verdient dan ook aanbeveling om de beheerprogramma's en –doelstellingen te evalueren met een landschapsarchitect en cultuurhistoricus, die op basis van de landschapsvisie voorstellen kunnen doen voor het aanpassen van het beheer. Soms zal dit betekenen dat er minder intensief zal worden beheerd, zoals bij veel beekdalen, waar dood hout in of over de beek bijdraagt aan een spannend landschap (zie foto). Soms zal het beheer juist moeten worden geïntensiveerd.

Vanuit het oogpunt van aardkundige waarden zijn ongestoorde/gave bodems van groot belang. Zij moeten worden beschermd. Onder landschapselementen als houtwallen, essen en oude bossen zijn vaak nog ongestoorde/gave bodems aanwezig. Bij het weghalen van bomen, bij herinrichting of ontwikkelingen en vergraven dienen de ongestoorde bodems te worden geïnventariseerd.

In de afgelopen jaren is het grondareaal dat in eigendom en beheer is van grote natuurorganisaties fors toegenomen. Staatsbosbeheer begon klein, met kwetsbare kleine reservaten. Dat vroeg om een strakke natuurbescherming en behoud van wat er nog was. De eigendommen van Staatsbosbeheer in het Drentsche Aa-gebied zijn nu zo groot, dat op sommige plekken voor een andere, meer experimentele koers kan worden gekozen. De meest kwetsbare plekken zullen door Staatsbosbeheer zelf blijven beheerd. Dan gaat het om het in stand houden van verschillende fasen in de ontwikkeling van kwetsbare levensgemeenschappen zoals Heischraal grasland, Dotterbloemhooilanden,

Blauwgraslanden en Trilveen.

Het beheer van belvédères vraagt om een grote betrokkenheid. Collectieve arrangementen van lokale vrijwilligersgroepen kunnen ertoe bijdragen dat deze plekken beter in stand worden gehouden dan nu het geval is.

In de overige gebieden kan juist meer ruimte worden gegeven aan experimenten en het uitbesteden van beheer aan anderen. Denk daarbij enerzijds aan het meer loslaten van natuur met ruimte voor natuurlijke processen zoals in bossen en moerassen en anderzijds het betrekken van boeren en burgers bij het beheer. Een goed voorbeeld van het laatste is de opkomst van streekbeheer: nieuwe collectieve arrangementen in de vorm van lokale vrijwilligersgroepen die zelf de verantwoordelijkheid dragen voor het landschapsonderhoud van hun eigen dorpslandschap, een bepaald terrein, dorpsommetjes en belvédères. Aan de hand van een beheerplan met foto's en onder begeleiding van een professionele beheerder worden bewoners op deze manier

Natuurlijke processen leveren vaak ongeplande, spannende en romantische beelden op, zoals een boom die in het water valt doordat de beek de cever afkalft. Hier heeft de beheerder ingegrepen om te voorkomen dat de boom in het water viel. Zowel uit visueel als uit ecologisch oogpunt jammer. De gekapte boom is in stukken gezaagd en in het aangrenzende bos gelegd. Om bij de beek te komen moet met zwaar materieel door het bos worden gereden, waardoor allerlei vernielingen hebben plaatsgevonden.

betrokken bij het onderhoud van hun leefomgeving. Zeijen (Zeijerwiek) en Zeegse (werkgroep Siepelveen/Zeegersduinen) zijn hiervan positieve voorbeelden. Dergelijke zelfsturende lokale vormen van landschapsbeheer zijn niet alleen kostenbesparend, maar brengen de verantwoordelijkheid voor het eigen landschap veel dichterbij de bewoners. Juist Drenthe met zijn lange traditie van collectief beheer in markeverband vormt een uitstekende voedingsbodem voor dit soort nieuwe organisatievormen. Veel leerlingen uit het basisonderwijs en voortgezet onderwijs in het Drentsche Aa-gebied weten nauwelijks in welk bijzonder gebied zij wonen. Wie het natuur- en landschapsbeheer van de toekomst in samenwerking met de bewoners goed wil laten slagen, moet hen al op vroege leeftijd enthousiast maken. Een samenwerking van terreinbeherende organisaties Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Het Drentse Landschap ligt hierbij voor de hand.

Het is wenselijk om te streven naar meer continuïteit in het beheer en in het algemeen naar een ruraal beeld met een ingetogen vormgeving, dat goed wordt verzorgd. Dat kan bijvoorbeeld door een raamwerk te maken voor groot

onderhoud. Dit raamwerk bevat alle beheeronderdelen uit het landschap. Achterstallig onderhoud zou kunnen worden weggewerkt door per jaar bijvoorbeeld één gebied/gemeente of één onderdeel aan te pakken en het jaar daarop de volgende enzovoorts: opgaande beplanting verwijderen uit beekdalen, wegbeplantingen aanbrengen op de veldgronden, esranden en ommetjes, borden verwijderen, etc.

5.9 Landbouw

Vanuit de optiek van deze landschapsvisie is er ook in de toekomst een belangrijke rol weggelegd voor de landbouw. De kwaliteiten van het huidige landschap zijn voor een belangrijk deel verweven met het agrarisch gebruik. De agrarische functie is onmisbaar voor het gebied en een vitale landbouw biedt de beste garantie dat het agrarisch cultuurlandschap levend blijft.

Landbouwbelangen en de bescherming van waarden op het gebied van landschap, natuur en cultuur(historie) gaan echter niet vanzelfsprekend samen. In de afgelopen decennia zijn er in het Drentsche Aa-gebied regelmatig spanningen geweest, onder meer omdat de waterhuishouding en het nutriëntenmanagement in landbouwgebieden grote invloed kunnen hebben op naburige natuurgebieden, en andersom. Het is dan ook noodzakelijk om de wederzijdse belangen steeds zorgvuldig af te wegen en op basis daarvan passende afspraken te maken.

Hoofdfuncties per deelgebied

In de beekdalen wegen volgens deze landschapsvisie de niet-landbouwbelangen het zwaarst. Dat kan betekenen dat daar op termijn de hoofdfunctie landbouw verdwijnt. Boeren zouden een belangrijke neventaak kunnen (blijven) vervullen in het beheer van het gebied, via het produceren van 'groene' en 'blauwe' diensten, zoals landschapsbeheer, biodiversiteit, een schoon milieu en een goede waterhuishouding (zie ook paragraaf 4.1 en 4.2.2). Dit geldt vooral voor veldkavels. Voor bedrijven die hun huiskavels en/of gebouwen in het beekdal hebben, ligt een dergelijke functieverandering minder voor de hand (zie ook paragraaf 8.2.3 van de Omgevingsvisie Drenthe: 'functies kunnen blijven functioneren').

De essen blijven ook in de toekomst belangrijke agrarische productieruimten. De essen blijven bij voorkeur open, zonder enige vorm van opgaande beplanting, laat staan bebouwing. Uit het oogpunt van landschap en cultuurhistorie heeft het de voorkeur om de essen als bouwland te gebruiken (zie ook paragraaf 4.1). Op de velden heeft en houdt de landbouw de ruimte. De velden zijn primair agrarisch gebied, waar de grote schaal weinig belemmeringen oplegt aan de vorm van landgebruik. Uit landschappelijk oogpunt is het wel wenselijk dat deze gebieden relatief open en rechtlijnig blijven. Voor de velden zou een stimuleringsregeling voor erfbeplanting kunnen worden ingesteld, in combinatie met eenvoudige beeldkwaliteitsplannen (zie ook paragraaf 4.1 en 4.4.2).

Bedrijfseconomisch perspectief

Boeren die via het ontwikkelen van nieuwe natuur- en landschapselementen en/of via het onderhoud van de bestaande elementen bijdragen aan de beoogde verbetering van de landschapskwaliteit, moeten voor hun diensten een marktconforme vergoeding ontvangen en zekerheid over de continuïteit van contracten en betalingen. Een passend vergoedingssysteem zou onder meer aan de volgende voorwaarden moeten voldoen:

- Marktconforme vergoedingen: dat wil zeggen dat ze kunnen concurreren met de opbrengst uit agrarische activiteiten;
- Naast een beheervergoeding moet ook een vergoeding worden betaald voor gedeerd inkomen uit grondgebruik en een vergoeding voor eventueel verlies aan vermogen indien de bestemming van de grond wordt gewijzigd;
- Vergoedingen voor wandelpaden moeten bij voorkeur eenmalig worden uitgekeerd voor een periode van bijvoorbeeld 10 jaar, en onder meer een volledige compensatie inhouden voor gedane investeringen (zoals bruggetjes en overstapjes over hekken). Zij dienen ook een schadevergoedingsregeling te omvatten. Voor paden dichtbij recreatie- of bevolkingscentra zou een toeslag op de normale vergoeding kunnen worden gegeven.

Kansen voor innovatie

Een krampachtige bescherming van waarden op het gebied van landschap, natuur en cultuur(historie) kan leiden tot een verstarring van de bestaande situatie en tot ernstige beperkingen voor bestaande gebruikers. In het Drentsche Aa-gebied is dit al in een vroeg stadium onderkend en is de keuze gemaakt voor 'behoud door ontwikkeling' (zie paragraaf 3.13). Vertaald naar het thema landbouw levert dit de uitdaging op om te bewerkstelligen dat een bedrijfseconomisch perspectiefvolle landbouw en een waardevolle, aantrekkelijke omgeving elkaar niet alleen verdragen, maar zelfs versterken.

Er zijn diverse initiatieven die daaraan mogelijk (mede) invulling kunnen geven. Eén daarvan is het plan 'Bio-economie Drentsche Aa' van de gelijknamige Initiatiefgroep, waarin diverse organisaties uit het gebied (waaronder het Overlegorgaan Drentsche Aa), onderzoeksinstituten en bedrijven zijn vertegenwoordigd. De Initiatiefgroep wil actief bijdragen aan het behouden en het versterken van de identiteit van het karakteristieke beek- en esdorpenlandschap van de Drentsche Aa door - al dan niet samen met derde partijen - projecten te ontwikkelen, aan te moedigen en/of uit te voeren, waarmee de omschakeling naar een bio-economie kan worden bevorderd. Dat wil zeggen: een duurzame economie (aansluitend op de behoeften van

het heden, zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen), waarin fossiele grondstoffen zijn vervangen door hernieuwbare grondstoffen van plantaardige of dierlijke oorsprong. De projecten zijn erop gericht om verbindingen tot stand te brengen tussen de diverse betrokken sectoren (met name grondgebonden landbouw, natuur, landschap en chemie), om de gezamenlijke kennisontwikkeling over bio-economie te stimuleren en om de bewustwording bij de consument te vergroten. Een ander initiatief, specifiek op het gebied van waterhuishouding, is het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW). Het DAW is een initiatief van LTO Nederland, op uitnodiging van de Rijksoverheid, dat een bijdrage wil leveren aan de wateropgaven in agrarische gebieden (bijvoorbeeld verontreiniging door meststoffen of gewasbeschermingsmiddelen, verzilting, wateroverlast of watertekorten) én aan een economisch sterke en duurzame landbouw.

Initiatieven als de hierboven genoemde zouden ervoor kunnen zorgen dat het Drentsche Aa-gebied via het uitvoeren van experimenten en pilotprojecten een voorbeeldfunctie krijgt. Het gebied zou zich daar bijzonder goed voor lenen, omdat het zeer gedetailleerd in kaart is gebracht en door een groot aantal partijen nauwkeurig wordt gevolgd. Daardoor is alle benodigde kennis makkelijk toegankelijk en is de kans dat experimenten 'ontsporen' gering. Een goede invulling van de doelstellingen vraagt echter wel om enige experimenteerruimte in de wet- en regelgeving, terwijl voor een goede coördinatie en aansturing een organisatie in en van het gebied, met budget en met mandaat, noodzakelijk wordt geacht.

5.10 Water vasthouden

In de komende eeuw moet Nederland door verandering van het klimaat rekening houden met meer neerslag en een stijging van de zeespiegel. Deze ontwikkelingen leiden ertoe dat het moeilijker wordt om het neerslagoverschot in natte perioden af te voeren. De kans op wateroverlast neemt dus toe. Volgens berekeningen van het KNMI krijgt het Drentsche Aa-gebied te maken met een toename van de neerslagintensiteit van 6% in 2030 en met een toename van 20% in 2100. De zeespiegelstijging bedraagt waarschijnlijk 15 cm in 2030 en 60 cm in 2100.

De veranderingen die de afgelopen eeuw zijn doorgevoerd in het watersysteem van de Drentsche Aa, vooral om de productieomstandigheden voor de landbouw te optimaliseren, hebben ertoe geleid dat het water sneller wordt afgevoerd dan in het oorspronkelijke, natuurlijke systeem. Maatregelen als de aanleg van een groot aantal sloten, uitdiepen en vergroten van bovenlopen, rechttrekken van beekmeanders en het normaliseren van het beekprofiel zorgen ervoor dat overstromingen in het gebied nauwelijks meer plaats vinden en dat het hemelwater dat valt in de infiltratiegebieden veel sneller bij Groningen is dan voorheen. Als het een keer lang en hard regent wordt de piek in de aanvoer van dit water via het beekstelsel dus ook veel minder gedempt dan het geval was in het natuurlijke systeem. Om in de toekomst de toename van de hoeveelheid water goed te kunnen verwerken zijn aanpassingen van het watersysteem nodig, die goed passen bij de ecologische, cultuurhistorische en landschappelijke doelstellingen van de landschapsvisie. Voor deze aanpassingen hanteren de waterbeheerders de reeks: 'vasthouden, bergen, afvoeren'. Een belangrijk doel hiervan is uiteindelijk de piekbelasting aan het eind van het systeem te dempen.

'Vasthouden' betekent voor het Drentsche Aa-gebied dat hemelwater goed moet kunnen infiltreren in de bodem en dat door het verwijderen van sloten en greppels en zo nodig door het verondiepen van vergraven beken het water langer in de bodem blijft opgeslagen en via de bodem naar de beken stroomt. Hierbij worden de haarvaten van het systeem hersteld. Dit betekent dat grondwaterpeilen zullen stijgen en dat zich ook kansen voordoen voor het herstellen van historische bronmilieus, stroeten en bovenloopssystemen. Verhoging van het peil van de beek maakt ook dat de beek zelf minder bijdraagt aan ontwatering van de aangrenzende stroomlanden. Vasthouden betekent ook dat oorspronkelijke meanders worden hersteld, zodat het verval kleiner wordt en de af te leggen afstand groter, waardoor het water er langer over doet om bij Groningen te komen. In de afgelopen jaren zijn diverse projecten uitgevoerd, bijvoorbeeld in de Scheebroekenloop en het Deurzerdiep.

'Bergen' betekent voor het Drentsche Aa-gebied dat plaatselijk overstromingen worden toegestaan. In de middenloop zijn de stroomlanden hiervoor heel geschikt, maar in extreme situaties kunnen ook de bovenlanden zo nodig overstromen. De periodieke overstromingen horen bij een levend beekstelsel en sluiten goed aan bij de doelstellingen van de landschapsvisie. Ze zorgen ook voor een visuele dynamiek, omdat het beekdal er telkens anders uitziet. Nog dagen na een flinke regenbui kun je de resultaten daarvan zien. Ook de hermeandering draagt bij aan het bergen van water omdat de lengte van de beekloop groter wordt. In Polder Lappenvoort is berging op grote schaal gerealiseerd in de benedenloop van de Drentsche Aa, waar door periodieke overstromingen het natte karakter van het gebied wordt versterkt en de oorspronkelijke dynamiek is teruggebracht.

'Afvoeren' is de laatste stap. Vooral de situatie aan het eind van het systeem is in dat opzicht cruciaal.

Een en ander betekent wel dat de productieomstandigheden voor de landbouw in de omgeving van de beekdalen en ook op de plateaus zullen verslechteren door toename van wateroverlast in de vorm van hogere grondwaterstanden en periodieke overstromingen. Het spreekt voor zich dat hiervoor een passende vergoeding aan de boeren moet worden betaald.

5.11. Natuur

Staatsbosbeheer heeft in 2014 een nieuwe toekomstvisie gepubliceerd: Drentsche Aa bij de tijd, visie op duurzaam beleid in de 21e eeuw. De overwegingen voor deze nieuwe visie zijn:

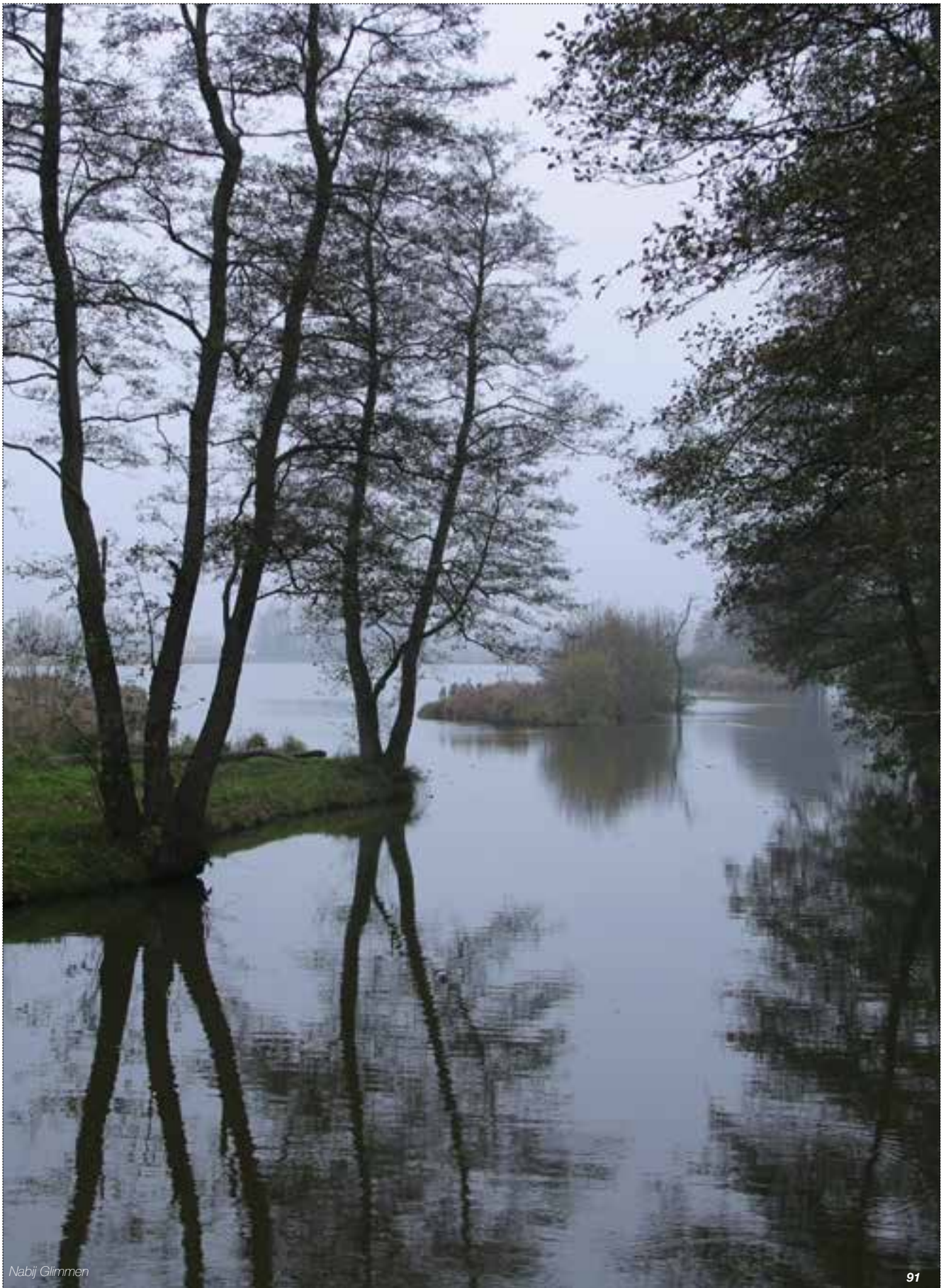
- duurzame afstemming van natuurbeheer en erfgoedzorg: sinds de instelling van het Nationaal Park Drentsche Aa is het belangrijk ecologie en cultuurhistorie te integreren in één visie, om beide bij beheer en inrichting beter op elkaar af te stemmen;
- de grote maatschappelijke veranderingen in en rond het gebied, zoals de verrommeling rond steden en dorpen, de toenemende recreatie en het steeds intensievere landgebruik;
- de effecten van klimaatverandering op de waterhuishouding zoals natte winters, droge zomers, grotere pieken in de waterafvoer en de noodzaak om effecten daarvan tegen te gaan;
- het nieuwe internationale natuurbeleid (Natura 2000, Kader Richtlijn Water) voor de bescherming van ecologische waarden.

In de visie wordt voor een reeks van ecosystemen beschreven waarom het met sommige goed gaat en met andere juist niet. Een vegetatietype waarmee het bijvoorbeeld al zestig jaar niet goed gaat is het Heischraal grasland, dat behoort tot de meest soortenrijke graslanden. Dit overgangstype kwam voor op de leemrijke flanken langs de beekdalen en vormde de verbinding met de hogere heidevelden. De oorzaken van deze teloorgang zijn bekend: de grootschalige ontginning van de heidevelden en de daarmee samenhangende verdroging en bemesting naast stikstof depositie, met name ammoniak, uit de lucht. Het westelijk deel van het Eexterveld vormt een kansrijke mogelijkheid om het vegetatietype weer terug te krijgen, al moet voorzichtig worden omgesprongen met de bijzondere geologische gesteldheid. Het herstel van de schraallanden staat hoog op de lijst van Natura 2000. Het verhaal van de meer bekende Blauwgraslanden in de beekdalen is vergelijkbaar.

Naast deze vegetatietypen genieten ook de trilvenen een bijzondere bescherming. Dit veentype komt normaal voor in laagveengebieden zoals de Weerribben, maar is zeldzaam in beekdalen. In het stroomgebied van de Drentsche Aa komen ze nog sporadisch voor. Schoon grondwater kan de veenvormende vegetatie een nieuw impuls geven.

In de nieuwe visie van Staatsbosbeheer is cultuurhistorie een gelijkwaardige partner geworden van ecologie en wordt om een groter dan vroeger aandacht besteed aan aardkundige waarden. Er zijn afspraken gemaakt over een betere samenwerking en afstemming in prioriteitsgebieden.

Biodiversiteit en cultuurhistorische diversiteit hangen nauw met elkaar samen. Juist een grote diversiteit aan historische elementen en beheervormen in het landschap zorgen voor een zo breed mogelijk scala aan standplaatsen en biotopen voor planten en dieren. Het is heel belangrijk om een breed historisch-ecologisch arsenaal aan referentiebeelden en beheervormen te ontwikkelen, waarin ook heel andere tijdlagen uit de geschiedenis aandacht krijgen. Daarbij dient ook meer ruimte te komen voor historisch-ecologische experimenten. Als alternatief voor het huidige landschapsbeheer zouden op sommige plekken landschapsvormende processen en beheervormen kunnen worden gestimuleerd die zijn gebaseerd op gebiedseigen en historisch onderbouwde referenties met als doel om een grotere aardkundige, ecologische en landschappelijke diversiteit in het landschap te bewerkstelligen. Dit kan bijvoorbeeld door meer natuurlijke eiken-lindenbossen langs de bovenlopen van de Drentsche Aa te ontwikkelen, meanderingsprocessen in bepaalde beektrajecten te herstellen, zandverstuivingen te stimuleren, te experimenteren met verschillende historische bos- en beekdalbeweidingsystemen waaronder die met varkens en vleeskoeien, de herintroductie van bevoeiingen in bepaalde stroomlanden en het ontwikkelen van meer gevarieerde akkemilieus op de essen. Stuk voor stuk leveren dit soort maatregelen nieuwe - maar tegelijkertijd ook historisch geïnspireerde - milieus op die nieuwe vestigingsplaatsen bieden aan plantengemeenschappen en dieren. Tegelijkertijd bieden ze huidige en toekomstige generaties bewoners en bezoekers de mogelijkheid om de landschapsbiografie van de Drentsche Aa in een veel rijker palet dan nu reeds het geval is te ervaren: het landschap als een steeds rijker gelaagde reis door de tijd. We stellen daarom voor om in de nabije toekomst de samenwerking tussen ecologische en historische onderzoekers te intensiveren en een aantal meerjarige experimenten te starten waarin de ecologische effecten van historisch geïnspireerde beheermaatregelen zorgvuldig worden gemonitord.

5.12.

Kwaliteitsborging

In de afgelopen twaalf jaar hebben veel partijen de landschapsvisie omarmd en zijn veel projecten in het verlengde van de landschapsvisie uit 2004 gerealiseerd. Tegelijkertijd blijkt uit een inventarisatie en fotovergelijking dat de landschapsvisie nog niet de gewenste doorwerking heeft

in projecten die niet in het kader van de landschapsvisie worden gerealiseerd, maar waarvoor deze wel sturend zou moeten zijn. Ook de kleine veranderingen in het Drentsche Aa-gebied zouden in de geest van de landschapsvisie moeten worden ingericht. Bij elke ingreep zou de vraag moeten worden gesteld: kan het

ingetogener, kan het landschappelijker? Ook het beheer van uitgevoerde projecten verloopt nog niet altijd zoals het zou moeten, waardoor uitgevoerde inrichtingsmaatregelen weer ongedaan worden gemaakt. De huidige vorm van kwaliteitsborging, waarbij iedere organisatie zijn best

doet om in de lijn van de landschapsvisie te werken, blijkt niet voldoende te werken. Dat heeft deels te maken met de manier waarop het werk binnen de betrokken organisaties wordt georganiseerd: minder integraal dan gewenst, deels met het ontbreken van interne supervisie door deskundige medewerkers, deels wellicht ook door het ontbreken van de benodigde deskundigheid binnen de organisaties. Wat ook nog ontbreekt, is kennisuitwisseling om eventueel tegengestelde belangen tussen verschillende disciplines als archeologie, aardkunde, cultuurhistorie, waterhuishouding, ecologie tot hun recht te laten komen. Ook als maatregelen zijn uitgevoerd is het nodig te evalueren: wat betekent bijvoorbeeld vernatting voor de vegetatie, voor vogels, voor insecten.

De kwaliteitsborging van projecten moet allereerst integraal gebeuren vanaf de start tot de daadwerkelijke realisatie. Zie hiervoor de leidende principes uit hoofdstuk 3 (pagina 28 en 30). Initiatiefnemers checken projectvoorstellen hieraan en bij twijfel wordt opgeschaald (zie hierna). Kwaliteit wordt gerealiseerd door hieraan binnen de eigen organisatie in het ontwerp, aanbesteding en uitvoering aandacht te besteden. Hiervoor dient iedere partner zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen.

De leden van het Overlegorgaan zijn ook bereid - indien noodzakelijk - elkaar feedback te geven op (nieuwe) ontwikkelingen. Daarbij spreken de partners af dat ieder ook zijn 'ogen en oren' in het gebied inzet om tijdig signalen op te vangen. Daarnaast wordt ook de 'collectieve verantwoordelijkheid' georganiseerd voor kwaliteitsborging in het Drentsche Aa-gebied.

Daarbij kan worden gedacht aan een kwaliteitsnetwerk (het verbinden van de vakverantwoordelijken / deskundigheid binnen en buiten de eigen organisaties), koppeling aan het Kernkwaliteitenteam van de provincie Drenthe en het op ad hoc basis inhuren of organiseren van externe expertise. Hiervoor wordt een voorstel uitgewerkt waarmee invulling wordt gegeven aan dit prioritaire punt van het uitvoeringsprogramma.

Geelbroek ten zuiden van Assen

Topgebied Zwanemeerbos bij Gieten

Topgebied Hogevelde en Grootte Zand bij Hooghalen

Topgebied Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder

Hoofdstuk 6 Voorbeelduitwerkingen

In dit hoofdstuk zijn enkele voorbeelduitwerkingen opgenomen voor ruimtelijke ontwikkelingen die invloed hebben op het landschap. De verschillende onderwerpen en thema's die in de vorige hoofdstukken zijn besproken, worden hier met elkaar in verband gebracht. Voor deze voorbeelduitwerkingen geldt dat ze zijn bedoeld om te laten zien hoe de hoofdlijnen in de visie kunnen worden vertaald naar een lager schaalniveau. Als zodanig illustreren en verduidelijken

zij de visie. De voorbeelduitwerkingen zijn nadrukkelijk niet bedoeld als inrichtingsplannen die kunnen worden uitgevoerd; daarvoor zijn diepgaande nadere inventarisaties, overleg en een nadere ontwerpstrategie nodig, wat geen onderdeel uitmaakt van deze landschapsvisie. De uitwerkingen worden met betrekking tot integraal uitgewerkt in een inrichtingsplan, waarbij de visie als leidraad dient.

6.1 Het 'dorps-ommetje'

De Zuidesch van Anloo

Deze es is in de huidige situatie voor een groot deel begrensd door restanten van strubbenbossen, houtwallen en nieuw aangeplante naaldbossen. Om de es duidelijker te begrenzen en zowel ruimtelijk als functioneel te verankeren aan het dorp, is het wenselijk om met een nieuwe houtwal de restanten bos te verbinden tot een groene rand. Aan de binnenzijde stellen we een extensieve zone voor, waarlangs een wandelpad het dorp met de es verbindt.

Grootesch van Eext

Bovenop de Grootesch van Eext ligt een hunebed en langs de flanken van de es ligt een groot aantal grafheuvels, archeologische vindplaatsen en oude bosjes en vennen. Sommige elementen kunnen een aanleiding vormen om op de es een bijzondere plek te maken, anderen kunnen betekenis krijgen als 'moment' langs de route over de flank van de es. Bij de Grootesch kan dit een gevarieerde route opleveren tussen het dorp en Landgoed Terborgh.

Ballooër esch

Ook bij de Ballooër esch zijn er vele aanleidingen om een bijzondere wandeling te ontwikkelen. De es grenst aan het beekdal waar enkele hunebedden en grafheuvels liggen. Door het even 'doorknippen' van de doorgaande houtwal kunnen hier bijzondere plekken ontstaan die de relatie tussen es en beekdal zichtbaar maken.

De agrarische bedrijvigheid maakt een belangrijk onderdeel uit van de identiteit van de Drentsche dorpen.

De afwisseling van boerderijen, weidegronden, boomgaarden, huizen met grote tuinen en bomen bepaalt het landelijke, 'boerse', karakter van de dorpen.

'Dorps' beeld

6.2 Principeprofiel van het landschap

De grote maat van de velden loopt af naar de beekdalen. Soms kunnen de beekdalen en heidevelden een grote beweidingseenheid vormen, soms loopt de ruimte tussen de houtwallen - dwars op het beekdal - naar de open stroomlanden die de beekloop begeleiden (het principeprofiel is niet op schaal).

ESSEN

- essen
- aanwezige houtwallen & strubben bossen
- nieuwe houtwallen & bosjes
- 'rondje rond de es'

BIJZONDERE ELEMENTEN

- hunebed
- 'drie-marken-punt', kleine markeringen
- grafheuvels
- dobben en vennetjes

houtwal bovenlanden stroomlanden bovenlanden - gradiënt - heidevelden

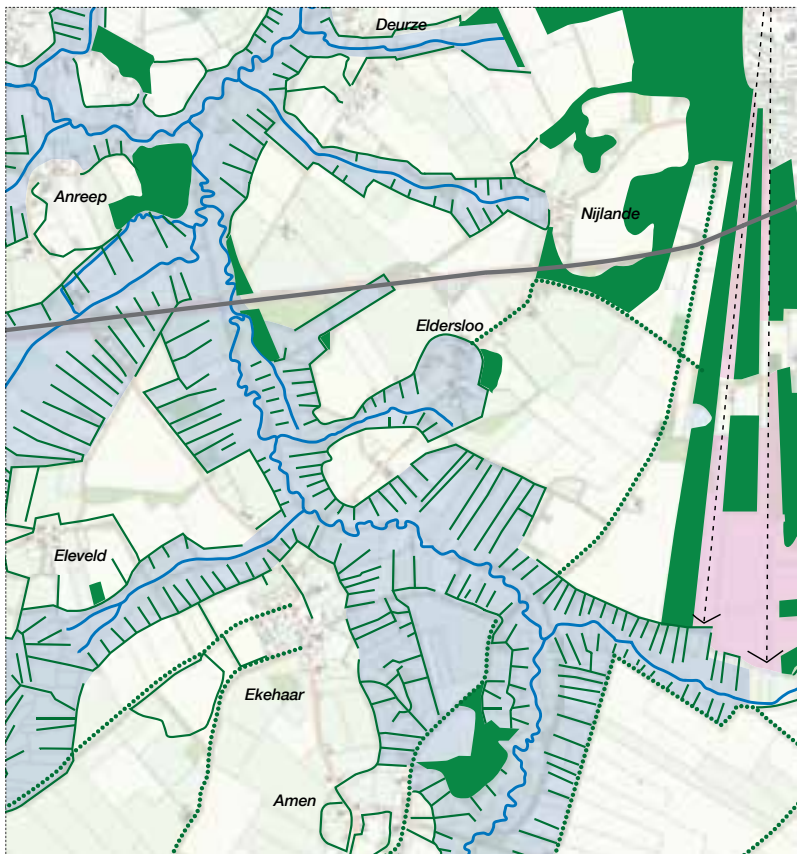
bovenlanden stroomlanden bovenlanden 'rondje rond de es'

6.3 Voorbeelduitwerking Eleveld/Ekehaar

Op de pagina hiernaast is voor het gebied rond Eleveld en Ekehaar aangegeven tot welk ruimtelijk beeld de landschapsvisie zou kunnen leiden in dit deel van het Drentsche Aa-gebied, dat wordt gekenmerkt door een hoge complexiteit met kleine esjes en kampjes en veel beekdalen in de nabijheid van elkaar. In de bestaande situatie zijn de esjes, kampjes en beekdalen moeilijk terug te vinden. Het Amer- en Deurzerdiep zijn bovendien gekanaliseerd. De beplantingsstructuur is vrij warrig.

In de voorbeelduitwerking wordt de ruimtelijke samenhang in het landschap versterkt: de beekdalen zijn als samenhangend systeem weer herkenbaar, de ruimtelijke relatie van de buurtschappen met de beekdalen wordt weer duidelijk en ook de esjes en kampjes zijn weer herkenbaar. Het Amer- en Deurzerdiep en hun zijtakjes krijgen weer een natuurlijke loop met een smal profiel. De beekdalen zijn voor een belangrijk deel nog cultuurhistorisch waardevol. De tussenliggende delen die zijn vergraven en/of herverkaveld, worden in het zelfde houtwallenpatroon opgenomen, waardoor de ruimtelijke eenheid van het beeksysteem wordt versterkt. Alle beplanting langs de N33 is verwijderd; de N33 snijdt daardoor in de toekomst als een mes door het landschap, zo onafhankelijk mogelijk van het ruimtelijk patroon van het onderliggende landschap, waardoor het als bovenregionale infrastructuur een sterkere eigen identiteit krijgt. In de bospercelen op de bijzondere waaiervormige verkaveling ten zuiden van Rolde (georiënteerd op de kerktoren) worden enkele openingen gemaakt, waardoor zeer lange doorzichten mogelijk worden.

Voorbeelduitwerking Rolderdiep

In de voorbeelduitwerking wordt de ruimtelijke samenhang versterkt. De houtwallen aan de randen worden versterkt en aangevuld en de houtsingels worden waar mogelijk aangevuld en versterkt. Ten zuiden van de N33 worden bosweides ontwikkeld in het beekdal. De bosweides liggen als eilanden in de laagste delen van het beekdal, zodat vanaf de randen nog goed te zien is dat je een beekdal betreedt. Ten noorden van de N33 kunnen nog enkele bosweides worden ontwikkeld in de laagste delen. Stroomafwaarts kunnen langs de beek her en der bosjes worden ontwikkeld die voor beschaduwing van de beek kunnen zorgen. Deze bosjes zijn maximaal 500m lang met een onderlinge afstand van ca. 100m, zodat doorkijkjes door het beekdal mogelijk zijn.

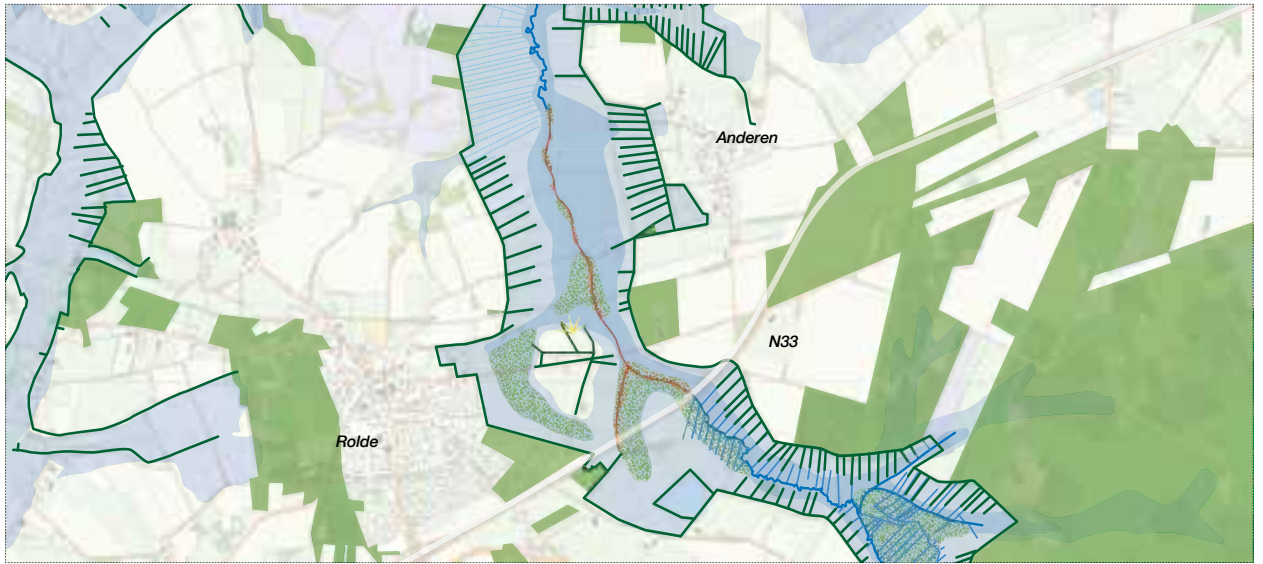
Voorbeelduitwerking Beekdal bij Assen

*Uit: Assen aan de Aa -
Visie + Projecten- en ideeënboek oostelijke stadsrand Assen*

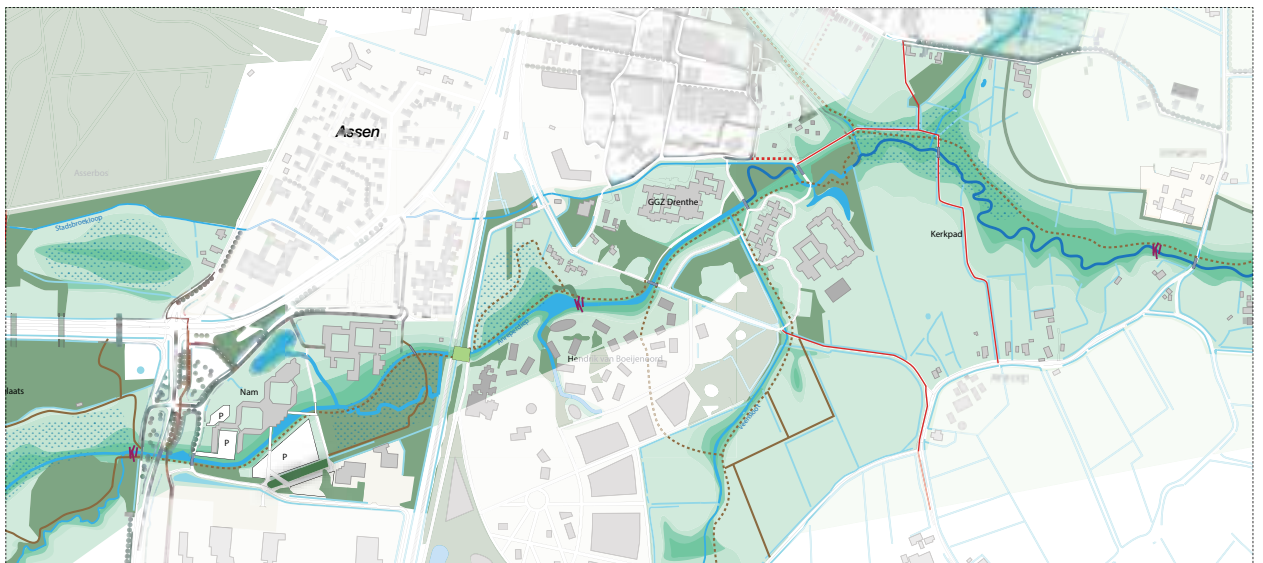
Het Anreepdiep doorsnijdt het zuidelijk deel van Assen en ligt in een wat bredere groene zone van het beekdal. De beek is echter over grote delen genormaliseerd en er zijn ook veel barrières die, als ze worden geslecht, kansen bieden voor het maken van een robuuste ecologische verbinding.

In de deeluitwerking wordt uitgegaan van de volgende 5 ambities:

- *Ecologische verbinding tussen Asserbos en de Drentsche Aa maken met het Anreepdiep als belangrijke schakel;*
- *Stapstenen aaneenschakelen door ecologisch waardevolle plekken met elkaar te verbinden;*
- *Barrières van kruisende infrastructuur opheffen;*
- *Mogelijkheden voor retentie door onbebouwde laagtes in te zetten om water vast te houden;*
- *Recreatieve routes ontwikkelen.*

	voetpad gras/schouwpad		opstuwing (boomstammen/dam)
	voetpad gras/schouwpad - nieuw		stuw verwijderen
	voetpad/fietspad leem/zand		brug
	voetpad/fietspad leem/zand - nieuw		brug - nieuw
	fietspad asfalt		duiker
	fietspad asfalt - nieuw		bos
	te meanderen beek		bos - nieuw
	herstelde beekloop		faunatunnel
	gradiënten beekloop		bomen
	ecopassage		bebouwing
	gras/beekdal		bebouwing nieuw
	retentieveld		weg

6.4 Dorpsuitbreidingen

Oorspronkelijk stonden de boerderijen in de dorpen op blokvormige huiskavels, de zogenaamde hoven. Op deze van oorsprong omheinde huiskavels stonden niet alleen de boerderij en de bijbehorende bedrijfsgebouwen, maar was vaak ook ruimte voor een moestuin (goorn) en een of meer inscharingkampen voor jongvee. In de meest oorspronkelijke situatie zal rond de hoven een vlechtwerken omheining of een heg hebben gestaan. De Brinken lagen oorspronkelijk vrijwel altijd aan de rand van het dorp.

Gelukkig zijn er nog vrij ongeschonden dorpen in het plangebied, waar nauwelijks uitbreidingen hebben plaatsgevonden. Het maken van mooie dorpsuitbreidingen blijkt een groot probleem te zijn. Veel dorpen pronken met hun nieuwe woonwijken: kaal aan het landschap staan rijen met boerderettes en (kleine) villa's op kleine kavels zonder ruimte voor grote bomen (zoals op de foto in Grolloo). Voor veel mensen één van de weinige mogelijkheden om een woning in het Drentsche Aa-gebied te kunnen bemachtigen, maar tegelijkertijd voor veel mensen een reden om tegen nieuwe uitbreidingen van de dorpen te zijn. Met een aantal eenvoudige principes kan de overgang tussen dorp en landschap worden verzacht, maar voor nieuwe uitbreidingen is het zinvoller om te onderzoeken hoe nieuwe woningen een bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van de dorpen.

Principe 1: gordijn (houtwal)

De meest eenvoudige oplossing om de overgang tussen woonwijk en es te verzachten is de aanplant van een brede houtwal langs de achtertuinen. Met een eenvoudig pad langs de es - als onderdeel van het 'dorpsommetje' - kunnen mensen uit het dorp vanuit hun woning een wandeling maken in het buitengebied (Referentie Zuidlaren).

Principe 2: vitrage (boomweide)

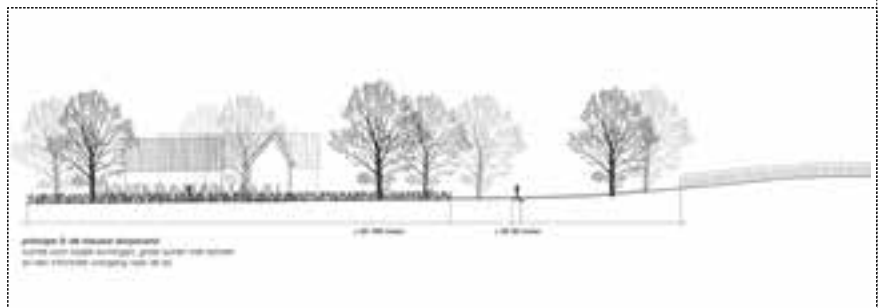
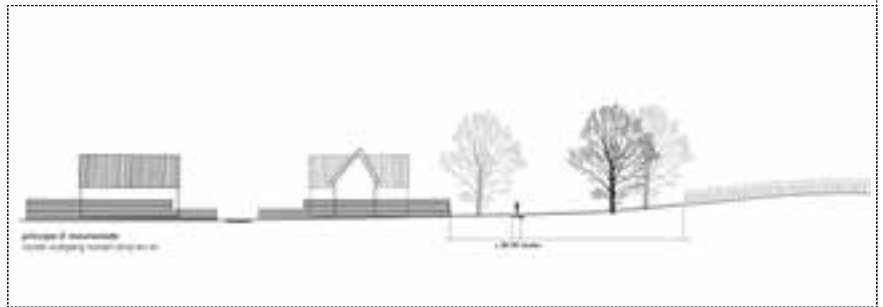
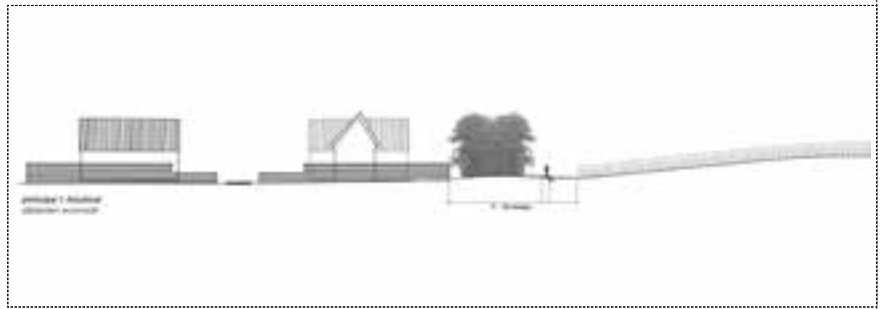
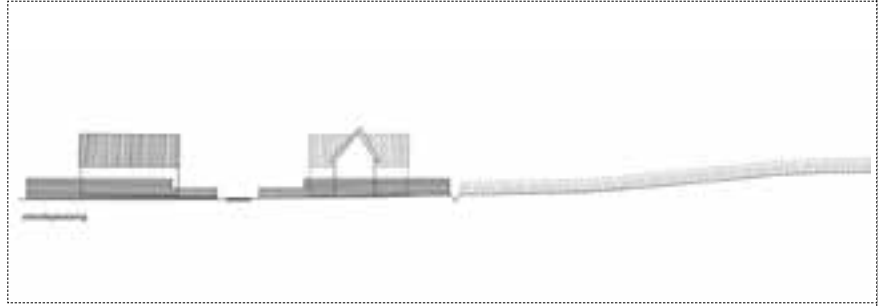
Een mooiere oplossing is de ontwikkeling van boomweides langs de dorpsrand. Een goede referentie hiervoor is de dorpsrand van Vries, een beroemd ontwerp van Harry de Vroome. Brede grasstroken met los geplaatste eiken refereren hier aan de brinken die oorspronkelijk aan de dorpsrand lagen. De graszone is een veelgebruikte wandel- en fietsroute, waar vandaan de bomen een mooi ingekaderd perspectief op de bolle es bieden. Vanuit het landschap levert het een losse dorpsrand op, waar bomen het zicht op de bebouwing filteren.

Principe 3: de nieuwe dorpsrand

Een meer structurele oplossing is het ontwerpen van een goede stedenbouwkundige structuur. Een nieuwe dorpsrand waar grote kavels worden uitgegeven met ruimte voor bomen, wat 'boersere' bouwvolumes, tuinen ('goorns') en boomgaarden, zorgt er als vanzelf voor dat er een meer losse, informele dorpsrand gaat ontstaan. Een goed stedenbouwkundig plan en een beeldkwaliteitsplan zijn nodig om ervoor te zorgen dat de bebouwing en de inrichting van de openbare ruimte past in het dorp en voldoende samenhang vertoont.

6.5 Stedenbouwkundige structuur

De 'nieuwe' dorpsrand van Gasteren: hard, met weinig eenheid en weinig relatie met het buitengebied.

De openbare ruimte in een nieuwbouwwijk in Rolde: onnodig slingerende wegen, geen ruimte voor een lanenstructuur die eenheid en sfeer brengt, stads vulgroen in overbodige beplantingsvakken, kleine tuinen waar nergens een boom in past en geen relatie met het buitengebied. De wijken in Rolde uit de jaren 70 laten een veel royaler, groener beeld zien als gevolg van meer openbare ruimte met ruimte voor grote bomen, grotere tuinen en minder variatie in bebouwingstype en kleur.

Bijna alle nieuwbouwwijken laten het zelfde beeld zien. Hier een beeld van de nieuwbouw in Tynaarlo.

Onderzoek Rolde

In de loop van de tijd zijn er steeds nieuwe woonwijken aan Rolde gebouwd. Elk wijkje heeft zijn eigen 'kleur': de woningtypologieën, architectuur, wegenstructuur en invulling van de openbare ruimte zijn steeds anders. Opvallend is dat in de laatste decennia de huizen steeds groter zijn geworden, terwijl de tuinen en de openbare ruimte steeds kleiner werden. Van het boerse dorp aan de es, met een aantal chique villa's in de kern is Rolde steeds meer uitgegroeid tot een standaard woonkern zoals je overal in het land kunt vinden.

De stedenbouwkundige structuur van de verschillende woonwijken oogt gelijkmatig en regelmatig...

...terwijl er in de structuur van de oude kern, veel meer afwisseling te zien is tussen kleine en grote bouwvolumes, tussen plekken waar de bebouwing heel dicht op elkaar staat en waar deze heel los is georganiseerd. Deze manier van bouwen levert een losse, informele overgang naar het landschap op.

Deze principes kunnen heel goed worden ingezet voor nieuwe uitbreidingen van de dorpen. Voor de kleine esdorpen Loon en Anderen is een modellenstudie gedaan.

Modellenstudie Loon - huidige situatie

Zelfs de meest kleine dorpen hebben hun eigen uitbreidingswijkje. Vaak zijn dit seriematig ontwikkelde wijkjes die weinig van doen hebben met de oude dorpsstructuur. Deze wijken bieden een aantal nieuwe woningen op een zeer gewilde plek, maar voegen uiteindelijk weinig kwaliteit aan de dorpen en het landschap toe. Een avondwandeling wordt niet vaak door 'de nieuwbouw' gemaakt, maar voert meestal door het oude dorp of door het omliggende landschap.

Voortbouwen op de dorps identiteit - 1

Met nieuwe woningen kan ook worden voortgebouwd op de structuur van het dorp. Stel: de woningen waren los gestrooid om een nieuwe dorpsruimte, als het beginpunt van een nieuwe route rond het dorp. Met wat robuuste bouwvolumes en grote kavels was hier een nieuwe brinkachtige ruimte ontstaan.

Voortbouwen op de dorps identiteit - 2

De nieuwe route biedt voldoende ruimte om heel geleidelijk steeds weer een enkele woning bij te bouwen. Uiteindelijk zal er weer een nieuwe informele dorpsrand op de overgang naar het beekdal ontstaan.

Modellenstudie Anderen - huidige situatie

Ook in Anderen is men aan de zuidkant begonnen met de aanleg van een nieuwbouwwijk. Het wijkje is nog klein, maar al zichtbaar is het identieke rijtje woningen dat op de es is gebouwd.

Voortbouwen op de dorps identiteit - 1

Wanneer we - de aanzet tot - het wijkje even vergeten, en voortbouwen op structuur van het dorp komen nieuwe kansen in zicht. Stel bijvoorbeeld een nieuwe ring - als kern van het dorp - voor waaraan verschillende woningen en boerderijen liggen. De binnenzijde kan een informele ruimte met tuinen, weides, boomgaarden en smalle graspaden worden...

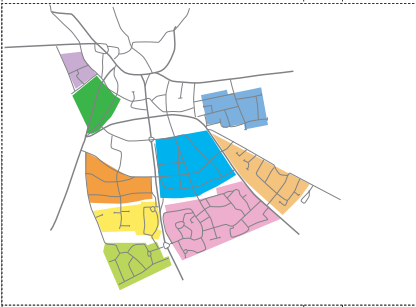
Voortbouwen op de dorps identiteit - 2

...terwijl vanuit het landschap gezien, weer een mooie informele dorpsrand ontstaat waar open ruimtes, bebouwing en beplantingen elkaar afwisselen.

6.6 Dorpsinbreidingen

In de architectuur van het Drentsche Aa-gebied is het van groot belang om nieuwe gebouwen en restauraties goed aan te laten sluiten bij de identiteit van het Drentsche Aa-gebied. Dat geldt zowel voor de gebouwen zelf, als ook voor de landschappelijke inpassing daarvan. Stedenbouwkundig gezien kan er slimmer worden omgegaan met nieuwbouw. Als bijvoorbeeld een kampeerterein het economisch niet goed doet, gebruik dan deze locatie voor het ontwikkelen van nieuwbouw

in plaats van elders een nieuwe locatie te bebouwen. Ga ook creatief om met bestaande gebouwen, zoals herbestemming, ruimte voor ruimte en het splitsen van grote woningen in meerdere eenheden. Sluit ook de beplanting in de openbare ruimte bij voorkeur aan bij het karakter van het Drentsche Aa-gebied.

Hoofdstuk 7 Uitvoering

Deze landschapsvisie geeft richting aan de vorming van het toekomstige landschap van de Drentsche Aa. Het betreft een omvangrijk gebied van meer dan 34.000 hectare. Deze visie is zowel toetsingskader als ontwikkelingsplan. Een belangrijk doel van de visie is om te komen tot concrete uitvoering. De hoofdstukken 4, 5 en 6 zitten boordevol aanbevelingen, suggesties en uitgangspunten voor een goede vormgeving van (onderdelen van) het landschap. Om de stap van al deze aanbevelingen naar uitvoeringsprojecten te vergemakkelijken zijn in onderstaande tabel voorzeten opgenomen, die kunnen worden gebruikt bij het voorbereiden van projecten. De uitvoering van deze landschapsvisie is een proces van lange adem en is afhankelijk van de inzet van alle partijen in het Nationaal beek- en esdorpenlandschap.

Het Overlegorgaan kan op basis van deze tabel de komende jaren projecten voorbereiden die bijdragen tot een herkenbaar landschap van de Drentsche Aa, en die door een goed ontwerp bijdragen aan het uitgangspunt 'behoud door ontwikkeling'.

Voor de maatregelen in het kader van Natura2000, PAS, KRW en NNN heeft de provincie Drenthe i.s.m. met haar partners een aparte projectsheet gemaakt voor het Drentsche Aa-gebied. Tevens is er een Plan van Aanpak Realisatiestrategie Drentsche Aa gemaakt door Prolander. Daarbij is ook de overzichtskaart Drentsche Aa-N2000,PAS, KRW en NNN van belang. Daarnaast is het Uitvoeringsprogramma Oppervlaktewateronttrekking Drentsche Aa en de daarin opgenomen maatregelen van belang.

In de landschapsvisie Drentsche Aa 1.0 is een uitgebreide projectenlijst opgenomen, gerubriceerd per onderwerp en inhoudelijk accent. Een deel daarvan is in de periode 2004-2016 uitgevoerd, en een deel niet, om uiteenlopende redenen. Die projectenlijst is geactualiseerd. Daarnaast zijn er duidelijker prioriteiten aangegeven: er is een actielijst voor de korte termijn van 3 jaar: 2017-2019, en voor de middellange termijn: 2020-2026. Eind 2019 kunnen de projecten voor de middellange termijn opnieuw worden geprioriteerd.

Het Overlegorgaan neemt het op zich om het uitvoeren van de prioritaire projecten binnen de gestelde termijnen te realiseren. Hiervoor zou bijvoorbeeld 80% van het beschikbare budget kunnen worden gereserveerd. Daarnaast is er een lijst opgenomen van projecten, die ook heel relevant en waardevol zijn, maar waarvoor het Overlegorgaan niet het voortouw gaat nemen. Hierbij ligt de verantwoordelijkheid primair bij de partijen die in het Overlegorgaan zijn vertegenwoordigd. Afhankelijk van kansen die zich aandienen, kunnen deze projecten worden gerealiseerd. Hiervoor zou bijvoorbeeld 20% van het beschikbare budget kunnen worden gereserveerd.

De projectgroep van het Nationaal Park Drentsche Aa heeft tot taak het Overlegorgaan te adviseren en kan met behulp van dit projectenoverzicht voorstellen doen voor het meerjaren-bestedingenplan van het Nationaal Park Drentsche Aa en het Programma Natuurlijk Platteland. Door een tijdige en goede afstemming tussen deelnemers, zowel inhoudelijk als financieel, kan daarmee een meerjaren-uitvoeringsprogramma voor het landschap van de Drentsche Aa ontstaan. Door deze projectenlijst als een voortschrijdend meerjarenplan te gebruiken wordt het mogelijk het landschap van de Drentsche Aa te ontwikkelen in de lijn die in deze landschapsvisie is aangegeven.

Prioritaire acties en projecten 2017-2019

Organisatie/proces:

- Collectieve verantwoordelijkheid voor kwaliteitsborging in het Drentsche Aa-gebied organiseren. Daarbij kan worden gedacht aan een kwaliteitsnetwerk (het verbinden van de vakverantwoordelijken / deskundigheid binnen en buiten de eigen organisaties), koppeling aan het Kernkwaliteitenteam van provincie Drenthe, en het op ad hoc basis inhuren of organiseren van externe expertise. Hiervoor wordt een voorstel uitgewerkt waarmee invulling wordt gegeven aan dit prioritaire punt van het uitvoeringsprogramma;
- Concreet maken van bewonersparticipatie in planvorming en beheer;
- Opfristrajecten voor medewerkers van deelnemende organisaties (beleidsmedewerkers, verkeerskundigen, beheerders etc.) over de essenties van de landschapsvisie en de omgang daarmee in de dagelijkse realiteit, aan de hand van inhoudelijke thema's, praktijkgericht, en sturend op kwaliteitsverbetering. Thema's: verkeer, landschap, veiligheid, etc., bijvoorbeeld zoals in het project 'Mooi zo veilig zo' van de BOKD;
- Actief benutten van kennis bij Provincie Drenthe en Prolander: Bij de EU is veel budget beschikbaar: breng in kaart waar welke budgetten beschikbaar zijn, en bereid aanvragen voor;
- Vinger aan de pols: meerjarige foto-opdracht van een aantal vaste punten om te monitoren hoe het gebied zich ontwikkelt;
- Vinger aan de pols: maken van een plan voor monitoring en onderzoek.

Afmaken waar aan is begonnen:

- Uitvoering fase 2 Strubben-Kniphorstbos. Optimaliseren eerste fase: plaatselijk verwijderen van bomen, borden e.d.;

- Uitvoering van de resterende belvedères, volgens het plan uit 2008: Grolloërveen, Friesche Veen en Gasterse Duinen. Verlengen pad Eexterveld. Herontwerpen van de cortenstalen borden;
- Inrichtings- en beheerplan De Heest;
- Als vegetatiekartering door bureau Everts en de Vries klaar is, dan bijeenkomst in winter 2016-2017, uitkomsten presenteren voor waterschap, ecologen, vogelaars, vegetatiedeskundigen, cultuurhistorici, landschapsarchitecten e.a. bij elkaar brengen in een forumdiscussie. Daarna is analyse noodzakelijk van karteringen over afgelopen decennia.

Verbeteren beheer, achterstallig onderhoud wegwerken:

- Beheerplan maken voor de belvedères. Onderhoud organiseren in samenwerking met buurtbewoners;
- Opstellen van een raamwerk voor groot onderhoud en beheer natuurterreinen. Dit is een overall dekkend landschapsplan. Bijvoorbeeld in één keer alle wegbeplantingen op de veldgronden in één jaar aanpakken. In het jaar daarna de beplantingen waar beekdalen – wegen elkaar kruisen, etc.;
- Stimuleren van experimenten, o.a. via de Initiatiefgroep Bio-economie;
- Nieuwe producten in de landbouw en ontwikkelen streekketens;
- Meer inschakelen boeren en bewoners bij beheer;
- Pilot voor sluiten van kringlopen in een cluster van meerdere boerenbedrijven;
- Historisch-ecologische experimenten. Lokaal landschapsvormende processen en beheervormen testen, die zijn gebaseerd op gebiedseigen en historisch onderbouwde referenties.

Nieuwe projecten:

- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Gasterse Duinen, incl. de daar geplande belvedere, de Nieuwlanden, het Oudemolenseveld en de overgang naar het Anlooërdiepe;
- Maken van een plan voor recreatief netwerk, uitgaande van complementaire netwerken (melkerspaadjes, kerkepaden, sporen, herewegen, gravelpaden en fietssnelwegen).

Prioritaire acties en projecten 2020-2026

Nieuwe projecten:

- Beleefbaar maken van de grote maat en continuïteit van de beekdalen door op strategische plaatsen (weg)beplanting te verwijderen;
- Voorbeeldproject bestaand bos spannend maken (oudere bomen, sfeerbeheer, nieuwe lanen, open plekken maken, mooiere randen e.a.);
- Nadere uitwerking benedenloop (verwijderen wegbeplantingen, waterberging, landschappelijke inpassing open plassen bij Glimmen / A28);
- Voorbeeldproject 'Anders omgaan met bovenlopen': Scheebroekenloop: landschapsvormende processen en beheervormen stimuleren, die zijn gebaseerd op gebiedseigen en historisch onderbouwde referenties.
- Concrete handvatten voor Topgebieden (uit de landschapsbiografie);
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Landgoed Terborg en het Evertsbos ten zuiden van Anloo;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Zwanemeerbos bij Gieten;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder (al gedaan door Natuurmonumenten?);
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied De flanken van het Deurzerdiep en Loernerdiep;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied De beekdalen van het Anlooërdiepe en het Zeegserloope;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Amelte, Schieven en Anreep (gemeente Assen heeft dit in uitvoering);
- Nader historisch-geografisch onderzoek voor het Topgebied Geelbroek, ten zuiden van Assen;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Amerholt en omgeving;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Zuidesch Grolloo, beekdal Grollerdiepe en Grollerholt;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Oudemolenseveld;
- Inrichting- en beheerplan opstellen voor het Topgebied Hogevelde en Grote Zand, bij Hooghalen.

Nieuwe update:

- Updaten van de landschapsvisie 2.0 naar landschapsvisie 3.0 in 2026.

Projectenlijst

1. Beekdalen

- 1.1 Herstellen van bronnen, stroeten en bovenloopssystemen
- 1.2 Oude beeklopen weer aantakken op het systeem en de nieuwe, gegraven loop verwijderen.
- 1.3 Verwijderen van sloten in de beekdalen (na functieverandering) met uitzondering van cultuurhistorisch waardevolle delen.
- 1.4 Bescherming van de oorspronkelijke madelandverkaveling.
- 1.5 Herstellen van vergraven beekprofielen.
- 1.6 Hermeandering van gekanaliseerde beekdalen (niet overal).
- 1.7 Verbeteren watersamenstelling.
- 1.8 Verwijderen van De Vroome-bosjes, in combinatie met functieverandering en hermeandering en herinrichting van de betreffende beekdalen (niet overal).
- 1.9 Voorbeeldproject visueel open maken van stroomlanden.
- 1.10 Voorbeeldproject openmaken evenwijdige beekdalbeplantingen.
- 1.11 Open maken beekdalen in de buurt van karakteristiek beekdalreliëf (dekzandkoppen, erosieranden, afgesneden beekmeanders).
- 1.12 Aanleggen van voetpaden in de lengterichting van de beekdalen.
- 1.13 Aanpassen beheer oevers: meer ruimte voor natuurlijke processen als overstroming, meandering, afkalving en in het water vallende bomen.
- 1.14 Aankoop en herstel van diverse beektrajecten in de middenloop (o.a. Rolderdiep).
- 1.15 Groot onderhoud houtwallen en singels (deels al gedaan: Amen, Anloo en Wedbroeken).
- 1.16 Voorbeeldproject houtwallen weer veekerend maken, zodat (vrijwel) geen gebruik hoeft te worden gemaakt van afrasteringen.
- 1.17 Nieuwe houtwallen en singels aanplanten in cultuurhistorisch waardevolle delen (is deels al gedaan).
- 1.18 Revitaliseren van een deel van de historische voorden in samenhang met wandelroutes.
- 1.19 Ontsluiting van een heervoorde in het beekdal met een voetpad naar het Ballooërveld in de postmaat bij Gasteren.
- 1.20 Nadere uitwerking versterking landschappelijke samenhang beekdalgebied Lappenvoort met Westerlanden/ Kappersbult.
- 1.21 Cultuurhistorisch onderzoek in de beekdalen laten doen. In kaart brengen van: voorden, bruggen verkavelingen, bevoelingen etc.
- 1.22 Hermeanderen Rolderdiep.

2. Essen

- 2.1 Veiligstellen van nog bestaande essen.
- 2.2 Uitwerken esrandbeplantingen in combinatie met 'dorpsommetje' en nieuwe paden over de es.
- 2.3 Verbeteren visuele overgangen dorpen-essen.
- 2.4 Aanleggen paden vanuit dorpen over en/of langs de essen.
- 2.5 Maken van integrale inrichtings- en beheersplannen voor hollen en strubben.
- 2.6 Gradienten ontwikkelen van essen naar beekdalen en heidevelden.
- 2.7 Versterken visuele relatie tussen de essen en de landschapselementen in hun directe omgeving.
- 2.8 Stimuleren van het agrotourisme door bijvoorbeeld de aanleg van tijdelijke wandelpaden door korenvelden.
- 2.9 Instellen van akkerfora-reservaten.

3. Velden

- 3.1 Spannender maken bestaande bossen opnemen in beheerplan boswachterijen.
- 3.2 Aanplant (relatief transparante) lanen.
- 3.3 Stimuleringsregeling voor erfbeplantingen, op basis van eenvoudige beeldkwaliteitsplannen.
- 3.4 Maken van integrale inrichtings- en beheersplannen voor heidevelden.
- 3.5 In kaart brengen van de cultuurhistorische en aardkundige waarden van de bossen en het daaruit destilleren van mogelijke ontwerpogaven.
- 3.6 Onderhoud waterlopen zo veel mogelijk natuurvriendelijk uitvoeren.
- 3.7 Nauwkeurige terreininventarisatie uit te voeren van de restanten van de voormalige heerwegen en de daarmee samenhangende verschijnselen.
- 3.8 Aanleg wandelpaden langs voormalige tracés heerwegen.
- 3.9 Omvormen bossen volgens de driedeling in 'Drentsche Aa bij de tijd'.

4. Archeologie

- 4.1 Dunnen van bos en het verwijderen van onderbeplanting Turmullbos.
- 4.2 Accentueren vijsprong van voormalige veldwegen bij Schipborg.
- 4.3 Ontwerpen drie/viermarke-markering en plaatsen op drie/viermarkenpunten.

5. Beheer

- 5.1 Bijstellen/ontwikkelen beheerprogramma's en beheerdoelstellingen.
- 5.2 Ruimte geven voor experiment in het beheer, buiten de Topgebieden.
- 5.3 Voorkomen van dichtgroei van het landschap (samen met bewoners en boeren).
- 5.4 Open houden van het coulissen landschap, bijvoorbeeld bij Ekehaar en omgeving.
- 5.5 Meer integratie van jongvee en heidekoeien in natuurbeheer, geen 'buitenlandse grazers'.
- 5.6 Samenwerking bij de vergroeningsopgave van de boeren.

6. Infrastructuur

- 6.1 Voorbeeldproject: Duurzaam Veilig en toch mooi.
- 6.2 In beeld brengen van het bestaande recreatieve netwerk, en dat duurzaam in stand houden.
- 6.3 Opstarten ecologisch maai-beheer wegbermen: hooien van bermen gefaseerd uitvoeren zodat steeds bloeiende planten aanwezig zijn voor insecten.
- 6.4 Verwijderen wegbeplanting in de benedenloop en infrastructuur zoveel mogelijk op maaiveld leggen of op poten plaatsen.
- 6.5 Herzien van knapzakroutes in combinatie met routes van Staatsbosbeheer.
- 6.6 Voeren van een discussie over de toeristisch-recreatieve toekomst van het Drentsche Aa-gebied.
- 6.7 Fietssnelweg aanleggen langs Noord-Willemskanaal vanuit Groningen.
- 6.8 Routes duidelijker aangeven, bijvoorbeeld op het Ballooërveld.
- 6.9 Parkeerproblemen oplossen: auto's zo dicht mogelijk bij het startpunt, en toch landschappelijk goed ingepast.
- 6.10 Versterken van de informatievoorziening bij startpunten/toegangspoorten.

7. Dorpsranden

- 7.1 Voorbeeldproject mooie, gebiedseigen dorpsuitbreidingen.
- 7.2 Ontwerpen goede overgang dorp-es bij aangetaste essen.
- 7.3 Maken van dorpsomgevingsplannen / structuurvisies voor alle dorpen.
- 7.4 Op basis van dorpsomgevingsplannen / structuurvisies aanpassen bestemmingsplannen.

8. Landbouw

- 8.1 Onderzoeken mogelijkheden voor het produceren van 'groene' en 'blauwe' diensten.
- 8.2 Stimuleren akkerbouw op essen.
- 8.3 Ontwikkelen van een passend vergoedingssysteem voor agrarisch landschapsbeheer dat o.a. geschikt is om nieuwe natuur- en landschapselementen te ontwikkelen, en rekening houdt met de plaatselijke omstandigheden.
- 8.4 Ontwikkelen van een passend vergoedingssysteem ter compensatie van hogere grondwaterstanden en periodieke overstromingen in de beekdalen.
- 8.5 Actief betrekken van de collectieven in het gebied bij de ontwikkeling van nieuwe richtingen voor de landbouw in de Drentsche Aa; deze zijn ervaren in het bij elkaar brengen van boeren en burgers waar het gaat om gebiedsinrichting en -beheer.
- 8.6 Bevorderen van kringlooplandbouw en hiermee de cultuurhistorische waarde van de integrale landbouw in de vorming van het Drentsche Aa-gebied benadrukken.
- 8.7 Onderzoek op praktijkbedrijven en op proefboerderijen in samenwerking met afnemers als AVEBE en Campina voor teelt van speciale gewassen of producten van speciale veerassen.

9. Diversen

- 9.1 Uitwerken landgoederenzone Noord-Willemskanaal.
- 9.2 Nader uitwerken van randen van het plangebied: consequenties van de regiovisie Groningen/Assen, woningbouwambities van de gemeenten en de reconstructie van N37 en N33.
- 9.3 Voorbeeldproject: toetsen bruikbaarheid landschapsvisie in dorpsomgevingsplan.
- 9.8 Inventariseren van streekinformatie.
- 9.9 Verhalen vastleggen en delen.
- 9.10 Afstemming van Digitale dorpsatlas en Drents Archief-App (voorkom dubbelingen).
- 9.11 Digitaliseren van de cultuurhistorische en archeologische waarden.
- 9.12 Eén à twee keer per jaar bij de dorpsranden langs gaan om te polsen hoe het gaat en wat er beter kan. Daarin afspreken hoe bewoners kunnen worden betrokken bij het beheer onder supervisie van de beherende instantie.

<p>Literatuurlijst</p>	<p>Albers, Amedep, een ontwikkelmodel voor bosren en natuur, Wageningen 2003</p> <p>Albers, Schappakudde in het natuurbeheer, Economische versiebetel en ecologische meenwaach, Wageningen 2003</p> <p>Albers, Dienst Landlijk Gebied Integrale kanserkaart Drentsche Aa</p>	<p>Andet, M. e.a., Bodem en plântegroe in het dâ van het Andere Diep, 1945</p>	<p>Arcaids en SBB, 10 kansen voor het Dâzenderp, Plan van Aankop Dâzenderp, 2001</p> <p>Arcaids en SBB, Stroomdalandschap Drentsche Aa, 2e Gedachteplan, Het Ploos, 2002</p>	<p>Arcaids, Beheer, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan voor het Nationaal beek- en esdoperlandschap Drentsche Aa, 2002</p> <p>Arcaids, Recreatief mobiliteitsplan Nationaal beek- en esdoperlandschap Drentsche Aa, 2009</p> <p>Arcaids, Toelichting op de Natuurkanserkaart voor de Drentsche Aa, 2002</p> <p>Arcaids, Het Nationaal beek- en esdoperlandschap Drentsche Aa BC plan 2.0 2012 - 2020, 2013</p>	<p>Baaiers, G.J. e.a., Externe Aankop Drentsche Aa, 2001</p>
<p>Berg, H. Basen van de Drentsche Aa: Een historisch-ecologische studie naar de verschillende bodem en hun gebruik in de Late Middeleeuwen en Vroege moderne Tijd (jaren 1250-1800), 2015</p> <p>Berg, H. Landrichtingsdienst, Cultureelhistorische landschapsovernamen in Stroomdalandschap Drentsche Aa, Assen 1992</p> <p>Berg, H., Toekomst op de cultureelhistorische landschapsovernamen van het stroomdalandschap Drentsche Aa, 1993</p>	<p>Bouker, J.R. e.a., Wonen en werken, Hondsrâland (een dagelijkse leven in Drente, Assen 1993</p>	<p>Brecht, H.J.J.C.M. van, De verzorging van het landschap in Drente, Oudtongen en wijk van H.M. de Vloome, Wageningen 1987</p>	<p>BOKD, Mooi zo- Vrij zo' Drijber, 2000</p>	<p>Bosch Slabbers, e.a., Vise-Dier Landschapsovernameplan Haren, 2003</p>	<p>Buis, J., Holland Houland, Een geschiedenis van het Nederlander bos, Amsterdam 1990</p>
<p>Dienst Landlijk Gebied, Nâmers- Hâterbosk, Natuurontwikkelings- project Inrichtingsplan - Fase 1, Assen 2001</p>	<p>Eberis, H., Cultuurhistorie als Wegroef voor Hondsrâland (een dagelijkse leven in Drente, Assen 2001</p> <p>Eberis, H., Voorlopige heringe BOKD ten behoeve van het BO plan Drentsche Aa, Arko 2001</p> <p>Eberis, Hens, Uitzichtloos, Noordbreedde 5-2003</p> <p>Eberis, H., Inru naar het Landschap, essay voor de RPO, 2003</p>	<p>Eberis, J.H.H., S.W.Jäger en Th. Spek, Landschapsgeschiedenis van De Stubbek- Kieperbosk, Archeologische en historisch- ecologische studies van een natuurgebied op de Hondsrâg, Regio en landschapstudies nr 1, Groningen 1989</p>	<p>Eberis, H., G. Koopman, Stroomdalandschap Drentsche Aa, een strategisch profiel Assen en Groningen, Groningen 1996</p>	<p>Eberis, H., W. Foorhus, Dâp, 2003 (Arko), De Hure maalk geschiedenis, Bodum 2003</p>	<p>Garneste Tynaflo, Nieuwe Landgoederen als spiegel van de 21ste eeuw, beleidsnota Nieuwe Landgoederen, 2001</p>
<p>Griek, E. van, H. Vâster, Zwemmen door de tijd, tussen Groningen en Coevorden, wandelingen, Groningen 2002</p> <p>Griek, E.J., B.J. Gronewoud, Stichting LOM, Archeologische landschapsovernamen, Bescherming Beheer Restuurle, Den Haag</p>	<p>Groning, Heremansing Roldierde, Dâchten 2000</p> <p>Groning, Over leven met water, Stroombedelwâse Groningen / NO Drenthe, Dâchten 2002</p>	<p>Hânerma, O.H., Geschiedenis in het landschap, Hâer het Drentsche landschap werd gebruikt, van de boerdâg tot in de 20e eeuw, Assen 2002</p>	<p>Hemmen, Râ, De De transformatie - over regionale planning en dâerâet, Wageningen, 2002</p>	<p>Koupingcongres, Tussen Aa en Hunen, Cultureel dâerâet als vormgeving van het gebiedsovername beleid, Noordbreedde 5a, 2003</p>	<p>LB&P bureau voor landschap-ecologisch onderzoek o.v., Herestâplan Eberfeld De Drentsche Aa, 1992</p>
<p>Lindin, J. van de, R. Nijmeijer, Plan de Campagne, voortelbâding van de Integrale Kanserkaart Drentsche Aa, januari 2003</p>	<p>Ministerie van OC en W, LNV, VROM, Verkeer en Wâterstâat, Bevelde, Beleidsnota over de realisatie cultureelhistorische en rurale inrichting, Den Haag 1999</p>	<p>Ministerie van LNV, De kern van het landschap, sturen op kwaliteit, Wageningen 2007</p> <p>Ministerie van LNV, Ontwikkeln met kwaliteit, Wageningen 2011</p>	<p>Mitbach, B., 148 kleine landschapsovernamen in kort beslek, Utrecht</p>	<p>Nieuwland Aankop, Landschapsovernameplan Mâden Drenthe, Wageningen 2000</p>	<p>NTO Kansen voor de landbouw in het gebied van de Drentsche Aa, Dâchten 2002</p>
<p>Noordbreedte, 2003 3K3, 2003 K3a</p>	<p>Oandwoud en Staatsbosbeheer, Beheerplan Nâmersvâst Drentsche Aa, periode 1985-1995, Haren/Assen 1985</p>	<p>Oandwoud, Beledidâen in de Drentsche Aa, vergoelven van passerbaarheid, eekensveiligheid en belevingswaards, 2001</p>	<p>Poet, K.R. de e.a., Essen in perspectief, een interactieve plânningsbâdering in Spier, Wâter en Drijber, 2000</p>	<p>Provinciaal Bestuur van Drenthe, Op weg met het verleden, Cultureelhistorische kârteling van Drenthe</p>	<p>Provincie Drenthe, Gebiedsplan/programma Drentsche Aa/Eberstroom 2002-2005</p> <p>Provincie Drenthe, Nâte Landschap, Assen 1998</p> <p>Provincie Drenthe, Voorontwerp Provinciaal Omgevingsplan (POP II), 2003</p> <p>Provincie Drenthe, Plan van Aankop Realisâtestrategie Drentsche Aa</p>

Colofon

De landschapsvisie Drentsche Aa 2.0 is gemaakt door Strootman Landschapsarchitecten uit Amsterdam in opdracht van het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa.

De landschapsvisie 2.0 is totstandgekomen door intensieve samenwerking tussen een projectteam, een deskundigenteam, een studententeam en een bewonersteam. Ook de bevolking van het Drentsche Aa-gebied heeft in drie publieksavonden meegedacht over de visie.

Begeleiding bij het herijken van de landschapsvisie 2015-2016:

Deskundigenteam

Hans Elerie
Theo Spek
Dirk Jasper Keegstra

Historisch geograaf (op eigen titel)
Historisch geograaf, Rijksuniversiteit Groningen
Samenwerkingsprocessen en burgerparticipatie (op eigen titel)
Landbouwdeskundige, Weister Klap Advies
Ecoloog, Rijksuniversiteit Groningen

Marleen Lamain
Jan Bakker

Studententeam

Letitia van der Merwe
Gabriëlle Bartelse
Ties Blaauw
Jorn Haalboom

Landschapsarchitect, provincie Drenthe
Docent Wageningen University & Research
Student Wageningen University & Research
Student Wageningen Universiteit & Research

Bewonersteam

Luit Hummel
Anja Zijlstra
Fred Boelens
Grietje Scheiberlich
Emmy Mulderij
Albert Hovius
Robert Jan Huizing
Willeke Sprakkel
Annemarie Meijer

Projectleider Brede Overleggroep Kleine Dorpen
Communicatieadviseur Staatsbosbeheer
Agrariër Drentsche Aa-gebied
Agrariër Drentsche Aa-gebied
Ondememer Drentsche Aa-gebied
Bewoner Drentsche Aa-gebied
Bewoner Drentsche Aa-gebied
Gids Drentsche Aa-gebied
Gids Drentsche Aa-gebied

Projectteam

Annemiek Berends
Kees Folkertsma

Projectleider, provincie Drenthe
Opdrachtgever, Secretaris Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa, provincie Drenthe
Landschapshistoricus, Staatsbosbeheer
Strootman Landschapsarchitecten
Strootman Landschapsarchitecten

Jori Wolf
Berno Strootman
Michiel van Zeijl

Beeldmateriaal

Provincie Drenthe
Staatsbosbeheer

Diverse GIS-data
Digitale topografische kaart schaal 1:25.000
Diverse GIS-data
Hoogtekaart, pagina 67
Hoogtekaart, pagina 12
Digitale bodemkaart (GIS), pagina 13
Alle overige kaarten, tekeningen en foto's
Diverse beelden huidige situatie beekdalen
Diverse beelden broekweides
Diverse foto's uitgevoerde projecten

RAAP
ROB (nu RCE)
Strootman Landschapsarchitecten
Waterschap Hunze en Aa's
Aaldrik Pot
Harry Cock

Tekst

Strootman Landschapsarchitecten

